

**AZERBAYCAN İTHALAT VERGİLERİ VE TÜRKİYE
TİCARETİNE EKONOMİK ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nijat ABILOV

Eskişehir 2025

**AZERBAYCAN İTHALAT VERGİLERİ VE TÜRKİYE TİCARETİNE
EKONOMİK ETKİLERİ**

Nijat ABILOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Danışman: Prof. Dr. Canatay HACIKÖYLÜ

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nijat ABILOV'ın "Azerbaycan İthalat Vergileri Ve Türkiye Ticaretine Ekonomik Etkileri" başlıklı çalışması/...../2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Eğitim Bilimleri Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. Canatay HACIKÖYLÜ	
Üye	: Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ	
Üye	: Prof. Dr. Filiz EKİNCİ	

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

AZERBAYCAN İTHALAT VERGİLERİ VE TÜRKİYE TİCARETİNE EKONOMİK ETKİLERİ

Nijat ABILOV

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2025

Danışman: Prof. Dr. Canatay HACIKÖYLÜ

Bu çalışma, Azerbaycan'a ithal edilen mallardan alınan vergiler ve Türkiye ile yürütülen ticari ilişkilerin ekonomik etkilerini incelemektedir. Azerbaycan, zengin doğal kaynaklarının yanı sıra ticaret açısından da stratejik bir konuma sahiptir. Çalışma, ithalat vergilerinin yapısını, uygulama esaslarını ve ekonomiye olan etkilerini detaylı bir şekilde ele alırken, bu vergilerin özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki yükünü de tartışmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, stratejik ortaklık projeleri ve ekonomik iş birliği kapsamındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Özellikle enerji, ulaştırma koridorları ve gümrük iş birliği gibi alanlarda iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin bölgesel ve küresel ölçekte sağladığı katkılar analiz edilmiştir. Çalışma, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik bağların yalnızca iki ülkeye değil, bölgesel ekonomik iş birliğine ve sürdürülebilir kalkınmaya olan etkilerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, İthalat Vergileri, Türkiye-Azerbaycan Ticareti, Ekonomik İş Birliği, Stratejik Ortaklık.

ABSTRACT

AZERBAIJAN IMPORT TAXES AND THEIR ECONOMIC EFFECTS ON TURKISH TRADE

Nijat ABILOV

Department Finance, Finance Program

Graduate School of Anadolu University, July 2025

Advisor: Prof. Dr. Canatay HACIKÖYLÜ

This study examines the taxes imposed on goods imported to Azerbaijan and the economic impacts of trade relations with Turkey. Azerbaijan, with its rich natural resources, also holds a strategic position in terms of trade. The research delves into the structure, application principles, and economic implications of import taxes, highlighting the burden these taxes place on small and medium-sized enterprises. Furthermore, the trade volume between Turkey and Azerbaijan, strategic partnership projects, and developments in economic cooperation are thoroughly assessed. Specific emphasis is placed on areas such as energy, transportation corridors, and customs collaboration, analyzing the regional and global contributions of the economic ties between the two countries. This study highlights the impact of the trade and economic connections between Turkey and Azerbaijan not only on these two nations but also on regional economic integration and sustainable development.

Keywords: Azerbaijan, Import Taxes, Turkey-Azerbaijan Trade, Economic Cooperation, Strategic Partnership.

....../....../2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Nijat ABILOV

....../....../2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken ChatGPT üretken yapay zekâ programlarından destek aldığımı beyan ederim. Tezin hazırlığı aşamasında üretken yapay zekâ programlarından çeviri desteği aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Nijat ABILOV

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. AZERBAYCAN’DA İTHALAT VERGİLERİ VE TİCARET POLİTİKALARI3	
2.1. Azerbaycan’da İthalat Vergilerinin Yapısı.....	3
2.1.1. Vergi türleri ve uygulama esasları	6
2.1.2. İthalat vergilerinin ekonomiye etkisi	14
2.1.3. İthalat vergilerinin küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki etkileri	16
2.2. İthalat ve Gümrük Süreçleri	19
2.2.1. Gümrük mevzuatı ve işleyiş	20
2.2.2. Azerbaycan elektronik gümrük sistemleri	22
2.2.3. Gümrük işlemlerinde denetim ve şeffaflık	23
2.3. Azerbaycan’ın Uluslararası Ticaret Anlaşmaları	24
2.3.1. Bölgesel ticaret anlaşmaları.....	24
2.3.2. Dünya Ticaret Örgütü ile ilişkiler	29
2.3.3. Vergi anlaşmaları ve çifte vergilendirme	31
3. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN ARASINDAKİ TİCARET İLİŞKİLERİ	34
3.1. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi	34
3.1.1. İhracat ve ithalat verileri	37
3.1.2. Öne çıkan sektörler	38

3.1.3. Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinde enerji ve doğal kaynakların rolü	41
3.2. Stratejik Ortaklık ve Ekonomik İşbirliği	44
3.2.1. Ortak projeler (TANAP, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu)	45
3.2.1.1. TANAP projesi	46
3.2.1.2. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu.....	46
3.2.2. Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları.....	47
3.2.3. Lojistik ve ulaştırma koridorları	49
3.3. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Gümrük İşbirliği ve Ticaretin Kolaylaştırılması.....	51
3.3.1. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki gümrük anlaşmalarının işleyişi .	52
3.3.2. Ticaretin dijitalleşmesi ve elektronik platformlar	56
3.3.3. Sınır geçiş süreçlerindeki iyileştirmeler	57
4. TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ.	60
4.1. Azerbaycan Ekonomisi Üzerindeki Etkiler	60
4.1.1. İş Gücü ve istihdam	63
4.1.2. Ekonomik büyüme ve GSYİH katkısı	65
4.1.3. Küçük ve orta ölçekli işletmelere katkı	68
4.2. Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkiler	70
4.2.1. Türkiye'nin ticaret dengesi.....	72
4.2.2. Enerji ithalatı ve stratejik önemi	77
4.2.3. Yatırımların geri dönüşü	80
4.3. Bölgesel ve Küresel Ekonomik Etkiler	84
4.3.1. Türk dünyasında ekonomik işbirliği	86
4.3.2. Küresel ticaret sisteminde rolü.....	88
4.3.3. Bölgesel istikrar ve kalkınma	90
5. SONUÇ	93
KAYNAKÇA	100

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 Azerbaycan'da İthalat Sırasında Uygulanan Temel Vergi Türleri	8
Tablo 2 Azerbaycan'ın Güncel Gümrük ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları.....	25
Tablo 3 Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyon \$)	35
Tablo 4 Türkiye ve Azerbaycan'ın Toplam Dış Ticaret Hacmi ve Karşılıklı Ticaretin Payı (Milyon \$)	36
Tablo 5 Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı ve Azerbaycan'dan İthalatı (Milyon \$) ..	37
Tablo 6 Türkiye'nin Toplam İhracatı ve Azerbaycan'ın Payı (Milyon \$)	37
Tablo 7 Azerbaycan'ın Toplam İthalatı ve Türkiye'nin Payı (Milyon \$)	38
Tablo 8 Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatında Öne Çıkan Sektörler (Milyon \$)	38
Tablo 9 Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatında Öne Çıkan Sektörler (Milyon \$) ...	39
Tablo 10 Türkiye'nin Azerbaycan'dan Doğal Gaz İthalatı (Milyar Metreküp).....	41
Tablo 11 Türkiye'nin Azerbaycan'dan Ham Petrol İthalatı (Milyon Varil)	42
Tablo 12 Türkiye–Azerbaycan Tercihli Tarife Uygulamaları	54
Tablo 13 Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyar Dolar).....	61
Tablo 14 Türkiye'nin Azerbaycan'daki Doğrudan Yatırımları (Milyon Dolar)	61
Tablo 15 TANAP Projesi Kapsamında Taşınan Doğal Gaz Miktarı (Milyar Metreküp).....	62
Tablo 16 Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan Ticaretindeki Büyüme (Milyar Dolar)	62
Tablo 17 Azerbaycan'da İşsizlik Oranlarının Yıllara Göre Değişimi	64
Tablo 18 Azerbaycan'ın GSYİH Değerleri (2018-2023)	67
Tablo 19 Azerbaycan'ın Yıllık GSYİH Büyüme Oranları (2018-2023)	67
Tablo 20 Türkiye-Azerbaycan Ticaret Hacmi ve Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar).....	74
Tablo 21 Türkiye'nin Azerbaycan ile İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri	75
Tablo 22 Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatında Öne Çıkan Sektörler (2023, Milyon Dolar)	76
Tablo 23 Türkiye'nin Azerbaycan'dan Enerji İthalatı (2015-2022)	78
Tablo 24 Türkiye'nin Toplam Enerji İthalatı (2012-2019)	79
Tablo 25 Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı ve Azerbaycan'ın Payı.....	80
Tablo 26 Türkiye ve Azerbaycan Yatırımlarının Yıllara Göre Değişimi (2010-2022)	82
Tablo 27 Bölgesel ve Küresel Ekonomik Katkıları.....	86

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

APA	: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)
EPS	: Encapsulated PostScript
IUPAC	: International Union of Pure and Applied Chemistry
JPEG	: Joint Photographic Experts Group
PNG	: Portale Network Graphics
SI	: Syst�me International d'Unit�s (Uluslararası Birimler Sistemi)
TIFF	: Tagged Image File Format
Y�K	: Y�ksek�ğretim Kurulu Başkanlığı

1. GİRİŞ

Azerbaycan'ın ekonomik yapısı, tarihi süreçte yaşadığı dönüşümler ve küresel ekonomik sistemdeki rolü dikkate alındığında, ülkenin dış ticaret politikaları ve bu politikaların etkileri her dönem önemli bir araştırma alanı oluşturmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Özellikle Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkiler, iki kardeş ülkenin stratejik ortaklığına dayalı ekonomik bağlarını güçlendirmekte ve bölgesel iş birliğini pekiştirmektedir (Alizada & Aliyev, 2019). Bu çalışmada, Azerbaycan'a ithal edilen ürünlerden alınan vergiler ve Türkiye ile ticaretin ekonomik etkileri, hem tarihsel bir perspektiften hem de güncel ekonomik dinamikler ışığında ele alınacaktır.

Azerbaycan, enerji kaynaklarına dayalı bir ekonomiye sahip olmasına rağmen, ekonomisini çeşitlendirme yönünde ciddi çabalar sarf etmektedir (Huseyn, 2011). İthalat vergileri, Azerbaycan ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmasını etkileyen kritik faktörlerden biridir ve özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinde önemli bir mali yük oluşturmaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Vergi politikalarının, ticaret hacmi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, ithalat vergilerinin yapısal analizi ile daha iyi anlaşılmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkiler, iki ülkenin ortak tarihine ve kültürel bağlarına dayanmakla birlikte, ekonomik açıdan da derinleşmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri olarak öne çıkmakta ve bu iş birliği enerji, tarım, ulaştırma ve lojistik gibi çeşitli sektörlerde kendini göstermektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Özellikle Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve TANAP projeleri gibi stratejik altyapı yatırımları, iki ülke arasındaki ticari entegrasyonu artırmıştır (Alizada & Aliyev, 2019). Bu projeler, sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel istikrar ve kalkınma için de önemli bir zemin oluşturmıştır.

Azerbaycan'da ithalat vergileri, ülkenin dış ticaret politikasının bir parçası olarak, ithalat süreçlerini ve yerli üreticilerin rekabet gücünü etkileyen önemli bir araçtır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu vergilerin oranları ve uygulama esasları, hem devlet gelirlerini artırmak hem de yerli sanayiye korumak amacıyla belirlenmiştir. Ancak, bu politikaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, vergilerin küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki yükü nedeniyle tartışılmaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Azerbaycan'ın petrol gelirlerine dayalı ekonomik yapısı, ithalat vergilerinin çeşitlendirilmiş bir

ekonomik yapıya geçişte nasıl bir rol oynadığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir (Huseyn, 2011).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, iki ülkenin ekonomik ortaklığını yansıtan önemli bir göstergedir. Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, enerji sektörü başta olmak üzere, ticaret ve ulaştırma gibi alanlarda önemli katkılar sağlamıştır (Arınç & Elik, 2010). Azerbaycan, enerji kaynakları açısından zengin bir ülke olmasına rağmen, ticaret ilişkilerinde çeşitlendirilmiş bir ekonomi politikasını benimsemiş ve bu bağlamda tarım ve sanayi sektörlerine yatırım yapmaya başlamıştır (Huseyn, 2011; Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu süreçte, Türkiye'nin tecrübeleri ve teknik desteği, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Azerbaycan-Türkiye ticaret ilişkilerinin enerji odaklı olmaktan çıkıp daha geniş bir sektörel iş birliği alanına yayılması, iki ülkenin ekonomik bağlarının güçlenmesinde etkili olmuştur. Örneğin, Bakü'de düzenlenen uluslararası ticaret fuarları ve enerji projeleri, iki ülkenin bölgesel ve küresel ticaret ağlarındaki etkinliğini artırmıştır (Oglu, 2016). Bu tür projeler, hem ekonomik büyümeyi hızlandırmakta hem de ticari iş birliğini daha sürdürülebilir bir temele oturtmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Bu çalışma, Azerbaycan'a yönelik ithalat vergilerinin ekonomik etkilerini ve Türkiye ile ticari ilişkilerin bölgesel iş birliği üzerindeki rolünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, ithalat vergilerinin yapısal analizi ve ticaretin ekonomik dinamikleri çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkileri ele alacak ve bu bağların bölgesel ve küresel etkilerini değerlendirecektir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın ithalat vergileri politikalarının Türkiye ile ticaret üzerindeki etkileri, hem ekonomik büyüme hem de ticari iş birliği açısından ele alınacaktır.

2. AZERBAYCAN'DA İTHALAT VERGİLERİ VE TİCARET POLİTİKALARI

2.1. Azerbaycan'da İthalat Vergilerinin Yapısı

Azerbaycan'da ithalat vergileri, ülkenin dış ticaret politikalarının en önemli bileşenlerinden biri olup, ekonomik yapı ve ticaret dinamiklerini doğrudan etkilemektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). İthalat vergileri, bir yandan devlet gelirlerini artırmayı, diğer yandan yerli üreticileri yabancı rekabetten korumayı amaçlayan stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Bu vergiler, gümrük vergisi, katma değer vergisi (KDV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV, Aksiz) gibi farklı kalemlerden oluşmaktadır. Azerbaycan'ın ithalat vergileri türleri, özellikle ülkeye getirilen malların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmalara göre farklı oranlarda vergilendirilmesini içeren karmaşık bir yapıya sahiptir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Azerbaycan'da hizmetler, Katma Değer Vergisi (Əlavə Dəyər Vergisi, kısaca ƏDV) kapsamına giren mal ve hizmetler arasında yer almakta; yerli veya ithal edilen çoğu profesyonel ve ticari hizmete standart %18'lik oran uygulanmaktadır. Bu oran, danışmanlık, mühendislik, yazılım, reklam-pazarlama, ulaşım, lojistik, telekomünikasyon ve dijital içerik satışları gibi geniş bir sektör gamını kapsamaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Özellikle Azerbaycan'ın hizmet ihracatı hedefleri doğrultusunda, söz konusu sektörler hizmet kalitesini ve rekabet gücünü artırmak amacıyla vergi idaresince yakından izlenmekte; bütüncül bir vergi yükü yönetimi için işleyiş basamakları ASYCUDA World sistemi üzerinden elektronik ortamda takip edilmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Bununla birlikte, belirli tür hizmetler doğrudan ƏDV'den muaf tutulmakta veya sıfır oranlı (0%) KDV uygulamasına tabi tutulabilmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin bazı dalları, diplomatik misyonlara verilen hizmetler, uluslararası taşımacılık işlemleri ve uluslararası kuruluşlara sunulan belirli danışmanlık/faaliyetler, yerel mevzuat uyarınca vergi istisnasına sahiptir (Huseyn, 2011). Özellikle sağlık turizmi ve yükseköğretim işbirlikleri bağlamında sunulan tıbbi ve eğitim hizmetleri, KDV matrahına dahil edilmeyerek ilgili sektörün yatırım ve ihracat potansiyelini yükseltmektedir. Bu muafiyetler, hem sosyal politika hedefleri doğrultusunda halkın temel ihtiyaçlarına erişimi kolaylaştırmak hem de uluslararası hizmet ticaretinde

Azerbaycan merkezli tedarik zincirini güçlendirmek amaçlarını taşımaktadır (Aliyev vd., 2023).

Yurt dışındaki bir kişi veya kuruluşa sunulan hizmetler ise hizmet ihracatı niteliği taşıdığından, Azerbaycan Vergi Kanunu kapsamında %0 KDV oranıyla vergilendirilebilmekte; bu sayede hizmet ihracatçıları rekabet avantajı elde etmektedir (Huseyn, 2011). Örneğin, Azerbaycan menşeli yazılım şirketlerinin uluslararası müşterilere sunduğu yazılım geliştirme ve bakım, grafik tasarım, dış ticaret danışmanlığı gibi hizmetler, “hizmet ihracatı” statüsünde değerlendirildiğinde KDV’den muaf tutulmaktadır. Söz konusu düzenleme, yurt dışı ödeme akışını hızlandırarak döviz gelirlerini artırmaya, dijital hizmet ihracatını teşvik etmeye ve Azerbaycan’ın bölgesel “yazılım merkezi” olma hedefini desteklemeye yöneliktir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

ÖDV mükellefiyeti açısından, Azerbaycan’da bir hizmet sağlayıcının son 12 ayda elde ettiği toplam cironun 200.000 manat eşikliğini aşması durumunda, vergi idaresine kayıt yaptırması zorunludur (Aliyev vd., 2023). Bu kayıt gerekliliği, hem vergi tabanının genişletilmesine hem de kayıt dışı ekonominin sınırlandırılmasına yönelik bir tedbirdir. Mükellefiyet yükümlülüğünü yerine getiren işletmeler, satın aldıkları ara mal ve hizmetlere ait ödenen KDV’yi indirim konusu yapabilmekte, bu sayede nihai vergi yükünü minimize ederek rekabetçi fiyatlandırma stratejileri geliştirebilmektedir. Tüm bu uygulamalar, Azerbaycan’ın hizmet sektörü aktörleri için öngörülebilir bir vergi ortamı oluştururken, ekonomik büyüme ve dış pazarlara erişim fırsatlarını teşvik etmektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oğlu, 2023; Huseyn, 2011).

İthalat vergilerinin temel yapısı, ülkenin ekonomik ve ticari önceliklerine göre şekillenmektedir. Örneğin, tarım ürünleri ve temel tüketim mallarına uygulanan vergiler nispeten düşük tutulurken, lüks tüketim mallarına ve belirli sanayi ürünlerine daha yüksek oranlarda vergi uygulanmaktadır (Huseyn, 2011). Bu uygulama, hem tüketiciyi korumayı hem de yerel üreticilerin rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir. Ancak, yüksek ithalat vergileri bazı sektörlerde maliyetlerin yükselmesine ve yerli üretim için gereken hammaddelerin daha pahalı hale gelmesine yol açmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu durum, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin üzerindeki mali yükü artırmakta ve onların küresel pazardaki rekabet gücünü sınırlamaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023).

Azerbaycan’da ithalat vergilerinin belirlenmesinde, dünya ticaret düzenlemeleri ve uluslararası anlaşmalar da önemli bir rol oynamaktadır (Alizada & Aliyev, 2019). Ülke, ithalat vergileri oranlarını belirlerken hem Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarına hem de bölgesel ticaret anlaşmalarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle Türkiye ile yapılan ticaret anlaşmaları, belirli ürün gruplarında vergi muafiyetleri veya indirimler sağlayarak ticaret hacmini artırmayı hedeflemektedir (Arinç & Elik, 2010). Örneğin, TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars projeleri kapsamında ithal edilen mallara uygulanan düşük gümrük vergisi, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Azerbaycan’ın ithalat vergileri türlerinde gümrük vergisi, dış ticaret gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Gümrük vergisinin oranları, malların cinsine, menşe ülkesine ve ekonomik önemine göre farklılık göstermektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Örneğin, stratejik ürün kategorisinde değerlendirilen enerji ekipmanlarına ve tarım makinelerine daha düşük vergiler uygulanırken, lüks otomobiller ve yüksek teknoloji ürünlerinde daha yüksek oranlar söz konusudur (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu yaklaşım, yerel sanayiye korumanın yanı sıra, belirli sektörlerdeki teknolojik gelişimi teşvik etmeyi de amaçlamaktadır.

İthalat vergilerinin yanı sıra, katma değer vergisi (KDV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV) gibi dolaylı vergiler de Azerbaycan’ın ithalat politikasında önemli bir yere sahiptir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). KDV, ithal edilen malların büyük bir kısmına uygulanırken, ÖTV genellikle belirli kategorilerdeki ürünlere, örneğin tütün ve alkol gibi zararlı tüketim mallarına uygulanmaktadır (Alizada & Aliyev, 2019). Bu vergiler, bir yandan devlet gelirlerini artırmayı hedeflerken, diğer yandan halk sağlığını koruma ve çevre dostu tüketimi teşvik etme gibi sosyal politikaları desteklemektedir.

Azerbaycan’ın ithalat vergileri yapısı, ülkenin ekonomik çeşitlilik politikalarıyla da yakından ilişkilidir (Huseyn, 2011). Ülke, enerjiye dayalı bir ekonomik yapıdan uzaklaşarak tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini geliştirmeyi hedeflemektedir. İthalat vergilerinin bu hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanılması, yerel üreticilerin desteklenmesi ve yerel piyasaların uluslararası rekabete hazırlanması açısından kritik bir öneme sahiptir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Ancak, ithalat vergilerinin yüksekliği zaman zaman tüketiciler üzerinde ek bir mali yük yaratmakta ve fiyat artışlarına yol açmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

2.1.1. Vergi türleri ve uygulama esasları

Azerbaycan'da ithalat vergileri, ekonomik politikaların en temel araçlarından biri olarak, farklı türlere ve uygulama esaslarına dayanmaktadır (Sabirolu & Bashirli, 2012). Ülkenin ithalat türleri, gümrük vergisi, katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV) ve ek ithalat vergileri gibi bir dizi farklı vergi türlerinden oluşmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu vergilerin her biri, belirli hedefler doğrultusunda düzenlenmiş olup, dış ticaretten elde edilen devlet gelirlerini artırmak, yerel üreticileri korumak ve ithalat bağımlılığını azaltmak gibi stratejik amaçlara hizmet etmektedir (Huseyn, 2011).

Gümrük vergisi, Azerbaycan'da ithal edilen mallara uygulanan en temel vergi türlerinden biridir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Gümrük vergisi, malların menşe ülkesi, cinsi ve ekonomik stratejik önemi gibi kriterlere göre farklı oranlarda uygulanmaktadır (Sabirolu & Bashirli, 2012). Örneğin, tarım ürünleri ve temel tüketim mallarında düşük oranlı vergiler söz konusu iken, lüks tüketim mallarında ve belirli sanayi ürünlerinde daha yüksek oranlar uygulanmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu farklılaştırılmış yapı, tüketici ihtiyaçlarını karşılarken yerli üreticilerin dış rekabet karşısındaki konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Gümrük vergisi, aynı zamanda Azerbaycan'ın stratejik ortaklık projelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Türkiye ile yapılan ticarete, bazı ürün kategorileri için vergi muafiyetleri veya indirimler uygulanmaktadır (Arinç & Elik, 2010). Bu tür düzenlemeler, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmakta ve ithalat süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Örneğin, TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars projeleri kapsamında kullanılan ekipman ve malzemeler, bu iş birlikleri çerçevesinde düşük vergilere tabi tutulmuştur (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Azerbaycan'da ithalat sırasında uygulanan bir diğer önemli vergi türü, katma değer vergisi, asıl adıyla, Əlavə Dəyər Vergisi (kısaca ƏDV) olarak adlandırılmaktadır. KDV, ithal edilen malların büyük bir kısmına uygulanmakta olup, genellikle %18 oranında sabit bir oran olarak belirlenmiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Ancak bazı temel tüketim ürünleri ve sosyal öneme sahip mallar, daha düşük oranlarda veya tamamen muaf tutulmaktadır (Huseyn, 2011). KDV'nin amacı, ithalat sürecinde devlet gelirlerini artırmak ve aynı zamanda tüketici davranışlarını yönlendirmektir.

KDV'nin uygulama esasları, uluslararası ticaret normlarına uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Örneğin, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticarete, belirli ürün kategorilerinde KDV indirimi veya muafiyeti sağlanarak ticaret hacmi artırılmaktadır (Arınç & Elik, 2010). Bunun yanı sıra, KDV iade mekanizmaları da ithalatçıların maliyetlerini düşürmek ve ticaret süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla uygulanmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Azerbaycan'da ithal edilen belirli ürün kategorilerine uygulanan bir başka önemli vergi türüdür. ÖTV genellikle tütün, alkol, lüks otomobiller ve çevreye zararlı ürünler gibi mallara uygulanmaktadır (Alizada & Aliyev, 2019). Bu vergi türü, hem çevresel hem de sosyal hedeflere hizmet etmektedir. Örneğin, çevre dostu araçlara daha düşük vergi oranları uygulanırken, yüksek emisyonlu araçlarda daha yüksek oranlar söz konusudur (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019).

ÖTV'nin uygulama esasları, Azerbaycan hükümetinin sosyal politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Tütün ve alkol gibi ürünlerde yüksek vergiler uygulanarak halk sağlığına yönelik risklerin azaltılması hedeflenmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu tür politikalar, ithalatçıların ticari kararlarını ve tüketicilerin davranışlarını yönlendirmektedir.

Azerbaycan'da bazı durumlarda ek ithalat vergileri de uygulanmaktadır. Bu vergiler genellikle ekonomik dalgalanmalara karşı koruma sağlamak, yerel üreticileri desteklemek ve döviz rezervlerini korumak amacıyla devreye sokulmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Örneğin, döviz kurundaki dalgalanmalar nedeniyle ithalat maliyetlerinin yükseldiği dönemlerde, belirli ürün gruplarına ek vergiler getirilmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Ek ithalat vergilerinin bir diğer uygulama alanı, ticaretin adil ve dengeli bir şekilde sürdürülmesini sağlamaktır. Özellikle haksız rekabetin önlenmesi amacıyla damping karşıtı vergiler ve sübvansiyon karşıtı önlemler, Azerbaycan'da sıklıkla kullanılan araçlardır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Bu tür vergiler, yerel üreticilerin korunmasını ve uluslararası ticaret normlarına uyumu desteklemektedir (Alizada & Aliyev, 2019).

Aşağıdaki tabloda Azerbaycan'da ithalat sırasında uygulanan temel vergi türleri, uygulama alanlarına ilişkin kriterler, yaygın veya örnek oranlar, temel amaçlar ve yasal dayanaklar özetlenmiştir.

Tablo 1*Azərbaycan'da İthalat Sırasında Uygulanan Temel Vergi Türleri*

Vergi Türü	Uygulama Kriterleri	Oranlar/Örnek Uygulamalar	Temel Amaçlar	Yasal Dayanak ve Açıklamalar
Gümrük Vergisi	- Malların menşe ülkesi - Malların nitelik ve cinsine göre Gümrük Tarifesi Cetveli (Gümrük Vergisi Kitabı) sınıflandırması - Ekonomik stratejik öneme göre farklı oran grupları	- Tarım ve temel maddelerde: %0–5 arası düşük oranlar - Sanayi ara mallarında: %10–15 arası orta oranlar - Lüks tüketim ve stratejik ürünlerde: %20–30 arası yüksek oranlar	- Devlet gelirlerini artırmak - Yerli üreticileri uluslararası rekabet karşısında korumak - Stratejik öneme sahip ürünlerde kontrol ve düzenleme sağlamak	- Azərbaycan Gümrük Kanunu ve ilgili Gümrük Tarifesi Cetveli (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019) - Sabiroğlu & Bashirli (2012) tarafından tarif edilen esaslara göre uygulanır
Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV/KDV)	- İthal edilen tüm mal ve hizmetler - Sosyal öneme haiz mallarda muafiyet veya indirim imkânları - Özellikle gıda, sağlık ve temel ihtiyaç ürünlerinde istisna veya düşük oran uygulamaları	- Standart oran: %18 - Bazı temel tüketim mal ve hizmetlerinde: %0 (muaf) veya %5–10 arası indirimli oranlar	- Devletin tüketim gelirlerini artırmak - Tüketici davranışlarını yönlendirerek sosyal politika hedeflerine hizmet etmek - İthalatta vergi tabanını genişletmek	- “Əlavə Dəyər Vergisi haqqında” Azərbaycan Kanunu (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oğlu, 2023) - Bahmani-Oskooee & Jamilov (2014) normlarına uygun düzenlemeler içerir
Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	- Tütün mamulleri, alkollü içecekler, lüks otomobil ve araç grupları - Çevreye zararlı kimyasal ve enerji yoğun ürünler - Yüksek emisyon oranına sahip araçlar ve lüks tüketim malları	- Tütün ve tütün mamullerinde: %30–60 arası - Alkollü içeceklerde: %20–50 arası - Lüks otomobillerde: %15–40 arası - Yüksek emisyonlu araçlarda: %25–45 arası	- Halk sağlığını koruma ve tütün/alkol tüketimini azaltma - Lüks tüketimin vergilendirilmesi yoluyla gelir artırma - Çevre politikalarına uygun olarak yüksek emisyonlu ürünleri caydırmak	- “Özel Tüketim Vergisi haqqında” Kanun (Alizada & Aliyev, 2019) - Huseynov, Rustamov & Babashov (2019) çevre ve sosyal amaçları vurgular

Ek İthalat Vergileri

- Döviz kuru dalgalanmalarına ve makroekonomik şoklara karşı dönemsel uygulama
- Haksız rekabet ve dumping iddialarına karşı önlem amaçlı
- Sübvansiyonlu ithalatta yerli üretici koruması
- Belirli ürün gruplarında ek %5–15 arası ilave vergi
- Damping karşıtı vergilerde: %10–25 arasında değişen oranlar
- Sübvansiyon karşıtı vergilerde: %15–30 arası
- Yerel üreticilerin korunması ve sanayiye destek
- Makroekonomik dengeyi koruma
- Döviz rezervlerinin korunması ve döviz çıkışının kontrolü

- Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu (2023) tarafından açıklanan dönemsel düzenlemeler

- Çapık & Ünlü-Ören (2023) damping ve sübvansiyon önlemlerine dayalı düzenlemeler

Damping ve Sübvansiyon Karşısı Vergiler

- İthal malın uluslararası fiyatının yerel piyasaya göre olağanüstü düşük olması (damping)

- İthalatçı ülkede üreticilere verilen sübvansiyon nedeniyle haksız rekabet oluşması

- Damping vergi oranları: hesaplanan fark oranına göre %20–40 arası geçici uygulamalar

- Sübvansiyon karşısı vergiler: %25–50 arası

- Haksız rekabeti önleme

- Yerli üreticilerin pazar payını koruma

- WTO ve uluslararası ticaret normlarına uyum sağlayarak adil rekabet ortamı oluşturma

- Azerbaycan Ticaret Bakanlığı'nın damping ve sübvansiyon önlemleri yönetmeliği (Çapık & Ünlü-Ören, 2023)

- Alizada & Aliyev (2019) tarafından açıklanan uygulama esasları

Gümrük vergisi, Azerbaycan'ın ithalatta başvurduğu en köklü ve en yaygın vergilendirme mekanizmasıdır. İthal edilen malların menşe ülkesi, gümrük hattına giriş noktası ve malın Gümrük Tarifesi Cetveli'ndeki pozisyonuna göre sınıflandırılması sonucu belirlenen oranlar, öncelikle devletin dış ticaretten elde ettiği gelirleri artırmayı hedefler. Örneğin, temel besin maddeleri, tarım ürünleri ve altyapı projelerinde kullanılan hammaddeler için genellikle %0 ile %5 arasında düşük oranlı gümrük vergileri uygulanırken, sanayi ara malı niteliğindeki makineler için %10–15 aralığında orta seviyeli oranlar seçilir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Lüks tüketim malları, özel donanımlı elektronik cihazlar ve stratejik öneme sahip durumlarda (%örneğin tıbbi cihazlar, askeri teçhizat veya jeopolitik işbirliği projeleri kapsamında getirilen malzemeler) ise %20–30 civarında daha yüksek oranlı tarife dilimleri kullanılmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu farklılaştırma, hem tüketici fiyatlarının makul tutulmasına hem de yerli sanayinin kritik hammadde ve ara mamul ihtiyacını sürdürülebilir kılmaya yönelik stratejik bir denge sağlar.

Türkiye–Azerbaycan ikili ticarete, özellikle TANAP ve Bakü–Tiflis–Kars gibi stratejik enerji ve ulaşım projeleri kapsamında kullanılan ekipman ile malzemeler için gümrük vergisi muafiyetleri veya %1–5 gibi indirimli oranlar uygulanabilmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu muafiyetler, söz konusu projelerin maliyet-etkinliğini ve iki ülke arasında bölgesel entegrasyonu güçlendirme amacını taşır. Ayrıca Azerbaycan hükümeti, dönemsel olarak bazı kritik sektörler (örneğin savunma sanayi, yenilenebilir enerji teknolojileri) yönelik ek teşvikler sunarak gümrük vergisini tamamen sıfırlayabilir veya nominal düzeyde tutabilir (Arınç & Elik, 2010). Böylece hem ulusal stratejik amaçlara altyapı oluşturulmuş hem de yerel üretici ve yatırımcıların rekabet gücü artırılmış olur.

Azerbaycan’da ithal edilen malların büyük çoğunluğuna uygulanan ƏDV, genellikle %18 oranında sabitlenmiştir. Bununla birlikte temel tüketim malzemeleri (örneğin ekmeklik un, süt ve süt ürünleri, sağlık hizmetine yönelik tıbbi malzemeler) ile sosyal öneme haiz ürünlerde %0 veya %5–10 arası indirimli oranlara başvurulabilmektedir (Huseyn, 2011). Bu muafiyet veya indirimli oran uygulamaları, dar gelirli hane halklarının satın alma gücünü korumayı; aynı zamanda iç pazar istikrarını sağlamayı amaçlar. Öte yandan, Azerbaycan’da bölgesel ticari iş birliklerini teşvik etmek amacıyla, Türkiye’den gelen belirli mal gruplarında da geçici KDV indirimi veya iadesi mekanizmaları işletilmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Örneğin, gıda güvencesi bakımından önemli hububat ürünlerinde ve çiftçi ekipmanlarında KDV tutarının yüzde 50’sine kadar iade imkânı sağlanması, çiftçilerin üretim maliyetlerini düşürürken gıda fiyatlarındaki dalgalanmayı azaltmaktadır.

ƏDV’nin tahsilatı genellikle malın gümrük hattından çıkış anında gerçekleşir; ancak ithalatçıya cari dönem satış hasılatı çerçevesinde iade başvuru hakkı tanınır. İade talepleri, ithalatçının yıl içinde gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi ve satılan malın iç Piyasada yaratmış olduğu KDV yükü üzerinden değerlendirilir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu sistem, hem devletin likidite yönetimini dengede tutmayı hem de ihracatçı ya da yeniden ihracat odaklı firmaların maliyet yapısını hafifletmeyi hedefler. Ayrıca, sınır ötesi sanal ticaret (e-ticaret) işlemlerinde de dijital vergi tarama sistemleri geliştirilerek, KDV tahsilatının her aşamada tam şeffaflıkla izlenmesi sağlanmaktadır.

ÖTV, Azerbaycan’da hem sosyal politika hem de çevresel hedeflere hizmet eden ikinci derece bir vergilendirme aracıdır. Özellikle tütün ürünleri ve alkollü içeceklerde yüksek vergiler uygulayarak tüketim oranlarını azaltmak ve halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri sınırlamak amaçlanır (Alizada & Aliyev, 2019). Örneğin, sigara kartonlarında ortalama %50–60 aralığında ÖTV oranları söz konusu iken, düşük maliyetli tütün ürünlerine yönelik oranlar %30–40 bandında tutulur. Alkollü içeceklerde de içki türüne göre %20–50 arası değişken oranlar öngörülmüştür (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Lüks otomobil ve diğer motorlu taşıtlarda ise ÖTV oranı aracın silindir hacmi, motor gücü ve çevreye salınan karbon emisyonu değerlerine bağlı olarak belirlenir. Yüksek emisyonlu ve yüksek silindir hacimli araçlar için %35–45 arası ÖTV oranları uygulanırken; çevre dostu hibrit ve elektrikli araçlarda %10–15 gibi nispeten indirimli oranlar tercih edilir (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019). Bu düzenleme, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de otomotiv sektöründe yeşil teknolojilere geçişi hızlandırmayı amaçlar.

Tütün ve alkollü içeceklerdeki ÖTV gelirlerinden elde edilen kaynağın bir kısmı kamu sağlık sistemine aktarılır. Bu sayede erken teşhis ve tedavi programlarına bütçe desteği sağlanırken, toplumun sağlık harcamaları azaltılmış olur. Ayrıca ÖTV gelirleri, eğitim ve sosyal yardım programlarının finansmanına katkı sunarak, düşük gelirli kesimlerin sosyal güvenlik ağlarına erişimini güçlendirir.

Azerbaycan makamları, makroekonomik istikrarsızlık dönemlerinde veya yerli üreticilerin koruma ihtiyacının arttığı durumlarda ek ithalat vergilerine başvurur. Döviz kurundaki sert yükselişler, uluslararası ham madde fiyatlarında ani artışlar ve dış ticarette dengesizlik yaratabilecek koşullar görüldüğünde, belirli mal gruplarına geçici ek vergiler getirilir. Örneğin, 2022’nin ikinci yarısında döviz kuru dalgalanmalarıyla artan inşaat maliyetlerini dengelemek üzere yapı malzemelerinde %5–10 arası geçici ek vergi uygulanmış, böylece ithalatın maliyet etkisi azaltılarak yerli üretimin teşviki hedeflenmiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023; Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Bunların dışında damping ve sübvansiyon karşıtı vergiler yoluyla da ek önlemler alınmaktadır. İthalatçı ülkenin, Azerbaycan pazarına zarar verecek kadar düşük fiyatla mal satması (damping) veya ihracatçılara verilen sübvansiyonlar sonucunda haksız

rekabet oluşması durumunda, Azerbaycan Ticaret Bakanlığı tarafından damping karşıtı vergi uygulanır. Bu oranlar, tespit edilen fiyat farkına göre %20–40 bandına çıkarılarak yerli üreticilerin rekabet gücü korunur (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Sübvansiyon karşıtı vergiler ise, ithalatçı ülkede üreticiye sağlanan mali desteklerin adil rekabeti zedeleme potansiyeline karşılık olarak %25–50 oranlarında ek yük bindirerek uluslararası ticaret normları çerçevesinde koruyucu önlem niteliği taşır (Alizada & Aliyev, 2019).

Ek ithalat vergileri genellikle geçici sürelerle, belirli ürünlerde otoriter bir envanter taraması sonucu yürürlüğe konulur. Bu kapsamda, İstatistik ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen analitik raporlamalar temel alınarak, hangi sektörde hangi tür ek verginin ne kadar süreyle kalıcı veya geçici olacağı kararlaştırılır. Ek verginin amacı yalnızca yerli üretimi korumak değil, aynı zamanda makroekonomik istikrarı sağlamak ve döviz rezervlerinin hızlı erimesini engellemektir. Damping ve sübvansiyon karşıtı vergiler ise Dünya Ticaret Örgütü (WTO) normlarına uygun şekilde, uluslararası ihtilaf mekanizmalarına dayanarak uygulanmaktadır.

Azerbaycan’da ithalat vergilerinin çok katmanlı bir yapıya sahip olması, ülkenin ekonomik dış politika stratejisinin temelini oluşturur. Gümrük vergisi, bu yapının en köklü unsurudur ve hem maliye politikalarının şekillendirilmesinde hem de yerli üretimin desteklenmesinde anahtar işlev görür. Gümrük Vergisi Kanunu’nda tanımlanan cetvel, malların HS (Harmonize Sistem) kodlarına göre ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş; tarımsal arazi kullanımından savunma sanayiine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu nedenle, Azerbaycan’a ithal edilen her ürün, menşe ülkesi, kullanım amacı ve sanayiye katkısı göz önünde bulundurularak farklı vergi dilimlerine tabi olur. Örneğin inşaat demiri ve çelik profiller gibi altyapı projelerinde kritik hammadde olarak görülen ürünlerde %0–5 arası minimal gümrük vergisi uygulanırken, lüks tüketim eşyası niteliğindeki beyaz eşyalarda %20’yi aşan oranlar söz konusudur (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu uygulama, hükümetin hem altyapı yatırımlarını teşvik etmesine hem de iç tüketimi dengeli bir biçimde kontrol etmesine imkân tanır.

Gümrük vergisi uygulamasının bir diğer önemli boyutu, stratejik ortaklık projeleridir. Türkiye ile imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, TANAP ve Bakü–Tiflis–Kars projelerinde kullanılan malzemelerde gümrük vergisi muafiyeti veya %1–5 indirimli vergi öngörür (Arınç & Elik, 2010). Bu sayede, enerji ve lojistik hatlarının altyapı maliyetleri azaltılırken, iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyon derinleştirilir. Ayrıca,

Azərbaycan'ın Çin, Rusya və İran gibi komşu ölkələrlə imzaladığı ikili anlaşmalar da belirli mallarda gümrük vergisi indirimleri veya istisnalar getirmekte, böylece bölgesel ticaret hacmi ve transit potansiyeli artırılmaktadır.

Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV), həm ithalatçı firmaların həm də tüketicilərin həyatını doğrudan etkileyən bir digər önəmli vergidir. İthalat sırasında %18'lik oran, temel maliye kaynağını oluşturduğu gibi, ithalatçı firmaların nakit akışını da düzenler. Ancak hükümet, önemli sosyal politika hedeflerine ulaşmak için bazı mal gruplarında indirimli oranlar veya tamamen muafiyet imkânı tanır. Örneğin, tarımsal üretimde kullanılan tohum, gübre ve ilaç sektöründe ithal edilen girdilerde KDV %0 uygulanır; böylece çiftçilerin maliyetleri düşürülerek gıda arz güvenliği desteklenir. Sağlık sektöründe ise temel ilaçlar ve tıbbi cihazlarda %5 oranlı indirimli KDV politikası yürürlüğe konur (Hüseyn, 2011). Bu düzenleme, həm sağlıq harcamalarını azaltmaq həm də ulusal sağlıq sisteminin sürdürülebilirliğini gücləndirmək amacı taşır. Ayrıca, e-ticaret platformlarına yönelik dijital faturalama sistemleri geliştirilerek, sınır ötesi satın almalarda da KDV tahsilatının tam ve şəffaf şəkildə yapılması sağlanmışdır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), həm sosyal həm də çevresel politika araçlarının birləşimi niteliğindedir. Tütün ve alkollü içeceklerde uygulanan yüksek ÖTV oranları, nüfusun bu ürünlərə erişimini kısıtlamayı və sağlıq harcamalarını azaltmayı hedefler. Sigara fiyatlarının artması, tütün kullanım oranını kayda değer biçimde aşağı çekerken, toplanan ÖTV gelirinin bir kısmı kamunun sağlıq bütçesine aktarılır (Alizada & Aliyev, 2019). Alkollü içeceklerdeki ÖTV gelirleri ise bağımlılık tedavi programları ve toplumsal farkındalık kampanyalarına kaynak sağlar. Benzer şekilde, otomotiv sektöründe uygulanan ÖTV oranları, çevre politikalarını yönlendirmede kritik rol üstlenir. Yüksek emisyonlu araçların ithalatında uygulanan %35–45 oranlı ÖTV, tüketicileri daha çevreci hibrit ve elektrikli araçlara yönlendirirken, karbon salınımında uzun vadeli azalma hedeflerine katkıda bulunur (Hüseynov, Rustamov & Babashov, 2019).

Ek ithalat vergileri ise makroekonomik istikrarı koruma ve haksız rekabeti önleme amaçlarına hizmet eder. Döviz kurunda ani yükselişler görüldüğünde, ithal girdi maliyetlerinin yükselmesi yerli üreticilerin rekabet gücünü zedeler. Bu tür dönemlerde inşaat malzemeleri, otomotiv bileşenleri veya elektronik parçalarda uygulanan %5–

10'luk ek ithalat vergileri, ihracatçı firmaların maliyetini dengeleyerek yerli sanayinin ayakta kalmasına yardımcı olur (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Damping karşıtı vergiler ise ithalatçı ülkenin korumacılık sınırlarını aşan düşük fiyat uygulamalarına karşı bir kalkan görevi görür. Dampingli ithalat kaynaklı haksız fiyat avantajı tespit edildiğinde, ilgili ürüne %20–40 arasında ek vergi yürürlüğe koyularak, fiyat farkı telafi edilir ve uluslararası ticarete adil rekabet prensipleri korunur (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Benzer biçimde, ithalatçı ülkenin ihracatçılarına sağladığı sübvansiyonlar yerli üreticinin zararına sonuç oluşturuyorsa, sübvansiyon karşıtı vergiler devreye sokulur; bu vergiler genellikle %25–50 gibi yüksek oranlı olup, yerli sanayinin geri kalmadan rekabet etmesini sağlar (Alizada & Aliyev, 2019).

2.1.2. İthalat vergilerinin ekonomiye etkisi

Azerbaycan'da ithalat vergilerinin ekonomiye etkisi, hem makroekonomik göstergeler hem de mikro düzeyde işletmeler üzerinde çeşitli sonuçlar doğuran karmaşık bir süreçtir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). İthalat vergileri, devlet gelirlerinin artırılması ve yerli üretimin korunması gibi olumlu etkiler yaratırken, aynı zamanda tüketim maliyetlerini yükseltme ve ithalat bağımlılığını azaltma çabalarını zayıflatma gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Azerbaycan'da ithalat vergilerinin ekonomiye etkisini anlamak için, bu vergilerin çeşitli ekonomik göstergeler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemek gerekmektedir.

İthalat vergilerinin en belirgin etkilerinden biri, devlet gelirlerine yaptığı katkıdır. Gümrük vergisi, katma değer vergisi (EDV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV) gibi dolaylı vergiler, Azerbaycan'ın bütçe gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu vergiler, özellikle dış ticarete dayalı bir ekonomiye sahip olan Azerbaycan için kritik bir öneme sahiptir. Örneğin, enerji kaynaklarından elde edilen gelirlerin dalgalı olması göz önüne alındığında, ithalat vergileri devlet bütçesi için istikrarlı bir gelir kaynağı olarak işlev görmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ancak bu durum, ekonominin vergi gelirlerine aşırı bağımlı hale gelmesine de yol açmaktadır ve uzun vadede ekonomik çeşitlilik çabalarını sınırlamaktadır (Alizada & Aliyev, 2019).

İthalat vergilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, vergilerin yapısına ve oranlarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Düşük oranlı vergiler, ithalat hacmini artırarak tüketicilere daha fazla seçenek sunarken, yüksek oranlı vergiler yerli üreticilerin rekabet

gücünü artırmak için bir koruma mekanizması oluşturur (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Azerbaycan'da uygulanan yüksek ithalat vergileri, özellikle tarım ve sanayi gibi stratejik sektörlerde yerel üretimi teşvik etme amacı taşımaktadır (Huseyn, 2011). Ancak, bu durum aynı zamanda ithalat maliyetlerini artırarak tüketici fiyatlarını yükseltmekte ve yerli üreticilerin ithal girdilere olan bağımlılığı nedeniyle üretim maliyetlerini artırmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Tüketici davranışları üzerindeki etkileri açısından, ithalat vergileri genellikle talep yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Örneğin, lüks tüketim mallarına uygulanan yüksek oranlı vergiler, bu tür ürünlerin fiyatını artırarak talebi sınırlamakta ve gelirlerin sosyal öneme sahip alanlara yönlendirilmesini sağlamaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bununla birlikte, temel tüketim ürünlerinde yüksek vergiler, özellikle düşük gelirli kesimler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu durum, ithalat vergilerinin sosyal politikalarla uyumlu bir şekilde tasarlanmasını gerektirmektedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) üzerindeki etkiler, ithalat vergilerinin ekonomideki en tartışmalı boyutlarından biridir. KOBİ'ler, genellikle ithalat vergilerinden en fazla etkilenen kesimlerden biridir, çünkü bu vergiler hem hammadde hem de ara malı maliyetlerini artırarak üretim maliyetlerini yükseltmektedir (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Azerbaycan'da ithalat vergilerinin KOBİ'ler üzerindeki bu olumsuz etkileri, işletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilme yeteneğini sınırlamaktadır (Huseyn, 2011). Öte yandan, yüksek ithalat vergileri, KOBİ'leri yerli alternatifler geliştirmeye teşvik ederek uzun vadede yerel üretimi artırmaktadır (Alizada & Aliyev, 2019). Azerbaycan'da küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) tanımı, "Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznes Subyektləri Haqqında" 19 Aralık 2003 tarihli ve 151-IIQ sayılı Kanun'a göre yapılmakta; bu çerçevede mikro işletmeler, yıllık 200 000 manatı aşmayan varlık toplamı ve en fazla 10 tam zaman eşdeğeri çalışanı bulunan işletmeler; küçük işletmeler, yıllık varlık toplamı 2 000 000 manata kadar ve en fazla 50 tam zaman çalışanı bulunan işletmeler; orta ölçekli işletmeler ise yıllık varlık toplamı 10 000 000 manata kadar ve en fazla 250 tam zaman çalışanı bulunan işletmeler olarak kategorize edilmektedir (Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznes Subyektləri Haqqında Qanun, 2003, No. 151-IIQ).

Azerbaycan'ın ithalat vergileri politikaları, dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri açısından da değerlidir. İthalat vergileri, ülkenin ticaret açığını azaltmak ve yerli üretimi desteklemek için bir araç olarak kullanılmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ancak bu yaklaşım, özellikle enerji sektörüne bağımlı bir ekonomi için bazı riskler barındırmaktadır. Enerji dışı sektörlerde yeterli üretim kapasitesi olmadığında, ithalat vergileri tüketici fiyatlarında artışa ve ekonomik büyümede yavaşlamaya yol açmaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu nedenle, Azerbaycan'ın ithalat vergileri politikalarının sektörel farklılıkları dikkate alarak tasarlanması önemlidir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Türkiye ile ticari ilişkiler bağlamında, ithalat vergileri iki ülke arasındaki ekonomik bağların niteliğini etkileyen önemli bir faktördür (Arınç & Elik, 2010). Türkiye, Azerbaycan'ın ithalatında önemli bir paya sahip olup, enerji, tarım ve sanayi gibi sektörlerde ticari iş birliğini artırmaya yönelik özel düzenlemeler yapılmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu bağlamda, ithalat vergilerinin oranları ve kapsamı, iki ülke arasındaki ticaret hacmini ve ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir.

2.1.3. İthalat vergilerinin küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki etkileri

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), Azerbaycan ekonomisinin belkemiğini oluşturarak istihdam yaratma, yerel üretimi destekleme ve ekonomik çeşitliliği artırma işlevlerini üstlenmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Resmî olarak, "Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznes Subyektləri Haqqında" Kanun'a (2003) göre mikro işletmeler, yıllık varlık toplamı 200 000 manatı aşmayan ve en fazla 10 tam zaman eşdeğeri çalışanı bulunan işletmeler; küçük işletmeler, yıllık varlık toplamı 2 000 000 manata kadar ve en fazla 50 tam zaman çalışanı bulunan işletmeler; orta ölçekli işletmeler ise yıllık varlık toplamı 10 000 000 manata kadar ve en fazla 250 tam zaman çalışanı bulunan işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznes Subyektləri Haqqında Qanun, 2003). Bu çerçevede KOBİ'ler, özellikle tarım, gıda işleme ve hafif sanayi gibi sektörlerde faaliyet göstererek ulusal katma değerini geniş tabanlı bir biçimde artmasına katkı sağlamaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Ancak ithalat vergileri, hammadde, ara malı veya makine-teçhizat gibi temel girdilerin maliyetini önemli ölçüde yükselterek KOBİ'lerin birim üretim maliyetlerini daraltmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Örneğin, sanayi ve tarım

sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler çoğunlukla dışarıdan ithal edilen makine-ekipmana bağımlı olduğundan, yüksek gümrük vergisi ve Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV)-Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) oranları nedeniyle teknolojiye erişim maliyetleri artmakta, bu da yatırım ömrü ve üretim verimliliğinde gerilemeye yol açmaktadır (Huseyn, 2011; Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Dolayısıyla, kâr marjlarının daralması, yatırım geri dönüş sürelerinin uzaması ve yenilikçi üretim süreçlerine geçmede gecikmeler yaşanması, KOBİ'lerin uzun vadeli büyüme potansiyelini sınırlamaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019; Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Yüksek ithalat vergilerinin yarattığı ek mali yük, KOBİ'lerin nakit akışını sıkıştırarak finansal baskıyı artırmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Birçok KOBİ, ithalat süreçlerini finanse edebilmek için kredi veya leasing gibi dış finansman araçlarına başvurmak zorunda kalmakta; bu durum ek faiz, teminat ve komisyon maliyetlerini beraberinde getirmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Nakit akışındaki daralma, günlük operasyonların aksamasına, tedarikçi borçlarının zamanında ödenememesine ve büyüme planlarının ertelenmesine neden olabilmektedir. Ayrıca, gümrük süreçlerine ilişkin bürokratik prosedürlerin uzaması ve belge maliyetlerinin artması, KOBİ'lerin hem yerel hem de uluslararası pazarlarda rekabet edebilme gücünü azaltmaktadır. Özellikle ölçek ekonomilerinden yeterince yararlanamayan KOBİ'ler, bu ek vergileri satış fiyatlarına yansıtmakta zorlanmakta ve daha büyük ölçekli rakiplere göre pazarda dezavantajlı konuma düşmektedir (Alizada & Aliyev, 2019; Çapık & Ünlü-Ören, 2023).

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), Azerbaycan ekonomisinin bel kemiğini oluşturmakta ve istihdam yaratma, yerel üretimi destekleme ve ekonomik çeşitliliği artırma gibi kritik rolleri üstlenmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Ancak ithalat vergileri, bu işletmeler için hem fırsatlar hem de ciddi mali yükler doğurabilmektedir. KOBİ'ler, ithalat vergileri nedeniyle artan maliyetlerle karşı karşıya kalmakta, bu da onların rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Özellikle hammadde ve ara mallarını ithal etmek zorunda olan işletmeler, bu vergilerin yarattığı mali yükü doğrudan hissetmekte ve bu durum, işletmelerin kar marjlarını daraltarak büyümelerini sınırlandırmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023).

Azerbaycan'da ithalat vergilerinin KOBİ'ler üzerindeki en belirgin etkilerinden biri, üretim maliyetlerinde artışa yol açmasıdır. Özellikle sanayi ve tarım sektörlerinde

faaliyet gösteren işletmeler, ithal edilen hammadde ve teknolojilere bağımlı olduklarından, yüksek ithalat vergileri nedeniyle maliyetlerini düşürmekte zorlanmaktadır (Huseyn, 2011). Bu durum, KOBİ'lerin yerel ve uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliğini sınırlamakta ve uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Örneğin, teknoloji ve makine ithalatında yüksek gümrük vergisi, KOBİ'lerin modern üretim ekipmanlarına erişimini zorlaştırmakta, bu da onların üretim kapasitesini ve verimliliğini azaltmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

KOBİ'ler üzerindeki bir diğer önemli yük, ithalat vergilerinin yarattığı finansal baskıdır. Birçok KOBİ, ithalat süreçlerini finanse etmek için kredi ve diğer finansal araçlara başvurmak zorunda kalmakta, bu da onların borç yükünü artırmaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). İthalat vergilerinin yüksek olması, işletmelerin nakit akışlarını olumsuz etkileyerek, günlük operasyonlarını finanse etmelerini zorlaştırmaktadır (Alizada & Aliyev, 2019). Ayrıca, ithalat süreçlerinde karşılaşılan bürokratik engeller ve uzun süreli prosedürler, KOBİ'lerin hem zaman hem de maliyet açısından ek yüklerle karşılaşmasına neden olmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

İthalat vergilerinin KOBİ'ler üzerindeki etkisi yalnızca mali boyutla sınırlı değildir; aynı zamanda işletmelerin stratejik kararlarını ve uzun vadeli planlarını da etkilemektedir. Örneğin, yüksek ithalat vergileri nedeniyle yerel alternatiflere yönelmek isteyen işletmeler, genellikle daha düşük kaliteye veya daha yüksek maliyetlere razı olmak zorunda kalmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu durum, KOBİ'lerin ürün çeşitliliğini ve yenilikçi üretim kapasitelerini sınırlayarak, ulusal ekonominin genel rekabet gücünü de olumsuz etkilemektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Öte yandan, ithalat vergileri, bazı işletmelerin yerel üretim yapısına daha fazla yatırım yapmasını teşvik ederek, uzun vadede yerel sanayinin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019).

Azerbaycan'daki ithalat vergileri politikalarının KOBİ'ler üzerindeki yükünü hafifletmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Özellikle Türkiye ile ticarete yapılan anlaşmalar, bazı ürün gruplarında gümrük vergisinin düşürülmesini veya kaldırılmasını sağlamış, bu da KOBİ'ler için yeni ticaret fırsatları yaratmıştır (Arinç & Elik, 2010). Ancak, bu tür düzenlemelerin kapsamı sınırlı olduğundan, birçok işletme hala ithalat vergilerinin yüküyle başa çıkmak zorundadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Bununla birlikte, KOBİ'ler için özel finansman destekleri, vergi teşvikleri ve kolaylaştırılmış ithalat prosedürleri gibi politikaların geliştirilmesi, bu yükün azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Alizada & Aliyev, 2019).

KOBİ'ler üzerindeki ithalat vergileri yükü, aynı zamanda bölgesel ekonomik eşitsizlikleri de artırmaktadır. Azerbaycan'ın kırsal bölgelerinde faaliyet gösteren KOBİ'ler, genellikle büyük şehirlere kıyasla daha sınırlı kaynaklara ve daha az altyapıya sahiptir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu nedenle, ithalat vergilerinin yarattığı maliyet baskısı, bu işletmelerin büyüme potansiyelini daha fazla sınırlandırmakta ve bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu durum, kırsal bölgelerdeki KOBİ'ler için özel destek programlarının önemini artırmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

2.2. İthalat ve Gümrük Süreçleri

Azerbaycan'ın Gümrük İdaresi, ülkenin dış ticaret politikasını uygulayan ve ithalat-ihracat işlemlerini denetleyen temel kurum olarak "Dövlət Gömrük Komitəsi" çatısı altında faaliyet göstermektedir (Sabiroglu & Başirli, 2012). Bu idari yapı, merkezi devlet yönetimi ile bölgesel gümrük noktaları arasındaki bağlantıyı kurarak hem mevzuatın etkin uygulanmasını sağlar hem de risk yönetimi ve denetim faaliyetlerini hiyerarşik olarak koordine eder (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Dövlət Gömrük Komitəsi, başkanlık düzeyinde merkez birimiyle genel politika belirleme ve stratejik gündem oluşturma sorumluluğunu üstlenirken, il ve sınır kapısı düzeyindeki gümrük terminali müdürlükleri günlük gümrük beyannamelerini işleme, kontrol noktalarında muayene ve denetim yapma görevlerini üstlenir. Bu merkezi-taşra organizasyon yapısı, yürütülen denetim ve gözetim faaliyetlerinde ulusal standartların korunmasını ve koordineli bir uygulama disiplininin sağlanmasını mümkün kılar.

Gümrük İdaresi'nin işleyişi, Azerbaycan Gümrük Kodeksi'ne dayanan yasal düzenlemeler ışığında şekillenmektedir. İlgili kodda, gümrük yetkililerinin malları sınıflandırma, beyanname inceleme, risk analizi ve fiziki muayene yapma yetkileri açıkça tanımlanmıştır (Sabiroglu & Başirli, 2012). 2010'lu yılların başından itibaren ASYCUDA World (Automated System for Customs Data) altyapısına geçilmesiyle beraber, tüm gümrük beyannameleri elektronik ortamda işlenmekte; bu sayede hem işleme süreci hızlanmış hem de şeffaflık ve takip imkânı güçlenmiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Risk temelli yaklaşım çerçevesinde, gümrük idaresi

önceden belirlenmiş kriter ve veri modelleriyle çeşitli ithalat işlemlerini sınıflandırarak yüksek riskli kabul edilen beyanname ve kargo türlerine öncelikli muayene uygular. Böylece, düşük risk grubuna giren beyannameler daha hızlı bir geçiş süreci yaşarken; potansiyel olarak sorunlu işlemler detaylı incelemeye tabi tutulur. Ayrıca, “TIR” rejimi, geçici ithalat, serbest bölge uygulamaları ve transit taşımacılık gibi özel gümrük rejimleri, idarenin ilgili birimleri tarafından sıkı bir koordinasyonla yönetilmekte ve gümrük prosedürlerinin uluslararası standartlarla uyumlu yürütülmesi sağlanmaktadır.

2.2.1. Gümrük mevzuatı ve işleyiş

Azerbaycan’daki gümrük mevzuatı, ülkenin ticaret politikalarının önemli bir ayağını oluşturmakta ve ithalat süreçlerinin düzenlenmesi için temel bir çerçeve sunmaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Gümrük sistemi, hem devlet gelirlerini artırmayı hem de ulusal ekonomiyi korumayı hedefleyen bir yapıya sahiptir. Bu sistem, uluslararası ticaret standartları ile uyumlu bir şekilde düzenlenmiş olup, ticaretin şeffaf, verimli ve adil bir şekilde işlenmesini sağlamak için çeşitli prosedürler ve uygulamalar içermektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Gümrük mevzuatının temel amacı, ithalat süreçlerinde kontrolü sağlamak ve ülkeye giren malların güvenliğini temin etmektir. Bu bağlamda, Azerbaycan’ın gümrük yasaları, ithal edilen malların sınıflandırılması, vergi ve vergi oranlarının belirlenmesi ve ticaretin düzenlenmesi gibi süreçleri kapsamaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Ayrıca, ithal edilen malların kalitesini ve güvenilirliğini artırmak için çeşitli denetim mekanizmaları uygulanmaktadır. Bu denetimler, malların menşe belgesi, sağlık sertifikaları ve uluslararası standartlara uygunluk belgeleri gibi evrakların kontrol edilmesini içermektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Azerbaycan gümrük mevzuatının işleyişi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) standartları ile büyük ölçüde uyumludur. Ülke, gümrük vergisinin belirlenmesinde DTÖ’nün önerdiği prensiplere bağlı kalmakta ve bölgesel ticaret anlaşmaları çerçevesinde özel düzenlemeler yapmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Özellikle Türkiye ile yapılan ticaret anlaşmaları, gümrük prosedürlerinin sadeleştirilmesi ve belirli ürün kategorilerinde vergi indirimleri sağlanması gibi avantajlar sunmaktadır (Arınç & Elik, 2010). Bu tür düzenlemeler, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmak ve gümrük süreçlerini hızlandırmak için kritik bir rol oynamaktadır.

Gümrük mevzuatı, ithalat süreçlerinde uyulması gereken bir dizi prosedür ve belge gerekliliği içermektedir. Bu belgeler arasında ithalat beyannamesi, gümrük faturası, taşıma belgeleri ve malların menşei gösteren sertifikalar yer almaktadır (Huseyn, 2011). Bu belgelerin doğru bir şekilde hazırlanması ve sunulması, ithalat süreçlerinin sorunsuz bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır. Ancak, belgelerin eksik veya hatalı olması durumunda, gümrük işlemleri gecikebilmekte ve ithalatçı şirketler ek maliyetlerle karşı karşıya kalabilmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu nedenle, ithalatçıların gümrük mevzuatına tam uyum sağlaması ve gerekli belgeleri eksiksiz bir şekilde hazırlaması büyük önem taşımaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Gümrük süreçlerinin dijitalleşmesi, Azerbaycan gümrük sisteminde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Elektronik gümrük sistemleri, ithalatçıların belgelerini online olarak sunmalarına ve gümrük işlemlerini dijital platformlar üzerinden takip etmelerine olanak tanımaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu dijitalleşme, hem işlemlerin hızlanmasını hem de şeffaflığın artırılmasını sağlamış, aynı zamanda yolsuzluk ve usulsüzlük risklerini azaltmıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Özellikle, Türkiye ile yapılan ticarete kullanılan elektronik sistemler, iki ülke arasındaki ticaretin hızlanmasına ve maliyetlerin düşmesine katkı sağlamıştır (Arinç & Elik, 2010).

Gümrük mevzuatı, ithalat süreçlerinde ticaretin kolaylaştırılması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması için çeşitli teşvikler ve muafiyetler de sunmaktadır. Örneğin, tarım makineleri ve enerji ekipmanları gibi stratejik ürünler için düşük gümrük vergisi uygulanmaktadır (Huseyn, 2011). Ayrıca, belirli projeler kapsamında ithal edilen ürünler, gümrük vergisinden muaf tutulabilmektedir (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu tür teşvikler, özellikle Türkiye ile yapılan ticarete ekonomik ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Ancak, Azerbaycan'daki gümrük süreçleri, zaman zaman bürokratik engeller ve prosedürlerin karmaşıklığı nedeniyle eleştirilmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), gümrük prosedürlerini yerine getirmek için yüksek maliyetler ve zaman kaybı ile karşılaşabilmektedir (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019). Bu durum, KOBİ'lerin uluslararası ticaretteki rekabet gücünü olumsuz etkilemekte ve gümrük sisteminde reform ihtiyacını gündeme getirmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

2.2.2. Azerbaycan elektronik gümrük sistemleri

Elektronik gümrük sistemleri, Azerbaycan'daki ithalat süreçlerinde hız ve verimliliği artıran en önemli reformlardan biri olarak dikkat çekmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Geleneksel gümrük işlemlerinin manuel olarak gerçekleştirilmesi, hem zaman hem de maliyet açısından verimsizliklere yol açarken, elektronik gümrük sistemleri bu sorunları büyük ölçüde ortadan kaldırmayı ba armı tır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu sistemler, ithalatçıların gerekli belgeleri dijital ortamda sunmalarına, gümrük işlemlerini  evrimi i takip etmelerine ve ödeme süreçlerini daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Elektronik gümrük sistemlerinin en önemli avantajlarından biri, işlem süreçlerinde şeffaflığı artırmasıdır. Dijital sistemler, tüm işlemlerin kayıt altına alınmasını sağlayarak, yolsuzluk ve usulsüzlük risklerini önemli ölçüde azaltmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Özellikle Azerbaycan gibi enerji ve ticaret odaklı bir ekonomide, ithalat süreçlerinin güvenilirliği ve şeffaflığı, uluslararası ticaret ortakları için büyük bir öneme sahiptir (Huseyn, 2011). Elektronik gümrük sistemleri, bu güven ortamını sağlayarak hem yerli hem de yabancı işletmeler için daha cazip bir ticaret ortamı yaratmaktadır ( apik &  nl - ren, 2023).

Azerbaycan'da elektronik gümrük sistemlerinin yaygınlaşması, aynı zamanda gümrük işlemlerinin hızlanmasına da katkı sağlamaktadır. Manuel işlemler sırasında ortaya çıkan gecikmeler ve bürokratik engeller, elektronik sistemler sayesinde büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Özellikle sınır kapılarında uygulanan elektronik kontrol sistemleri, ithalatçıların mallarını daha kısa sürede teslim almasını sağlamakta ve ticaret hacmini artırmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Türkiye ile yapılan ticarete de bu sistemlerin etkisi belirgin bir şekilde hissedilmekte, iki ülke arasındaki lojistik süreçlerin hızlanmasına olanak tanımaktadır (Arin  & Elik, 2010).

Elektronik gümrük sistemlerinin bir diğer önemli etkisi, maliyetlerin d   r lmesidir. Geleneksel yöntemlerde ithalatçılar, belgelerin hazırlanması, denetlenmesi ve onaylanması gibi süreçler için yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalıyordu (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Elektronik sistemler, bu maliyetleri azaltarak işletmelerin kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanmasına olanak tanımıştır (Huseyn, 2011).

Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için bu tür maliyet düşüşleri, uluslararası ticaret rekabetçiliğini artırma açısından kritik bir öneme sahiptir (Çapık & Ünlü-Ören, 2023).

Ancak elektronik gümrük sistemlerinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için altyapı ve insan kaynağı yatırımları büyük önem taşımaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Azerbaycan, bu alanda önemli adımlar atmış olsa da, bazı bölgelerde altyapı eksiklikleri ve teknik sorunlar devam etmektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Elektronik sistemlerin tam anlamıyla etkili olabilmesi için bu sorunların çözülmesi ve tüm ithalatçıların dijital sistemlere erişiminin sağlanması gerekmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

2.2.3. Gümrük işlemlerinde denetim ve şeffaflık

Gümrük işlemlerinde denetim ve şeffaflık, Azerbaycan'ın ticaret politikalarının sürdürülebilirliği ve uluslararası güvenilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir (Sabirolglu & Bashirli, 2012). Gümrük denetimleri, ülkeye giren malların kalite ve güvenlik standartlarına uygun olup olmadığını kontrol etmek için uygulanmakta ve bu süreçte şeffaflık sağlanması, ithalatçıların haklarının korunması açısından büyük bir gereklilik oluşturmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Azerbaycan'da gümrük denetimleri, uluslararası ticaret normlarıyla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmekte ve ülkeye giriş yapan tüm malların detaylı bir şekilde incelenmesini içermektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Denetim süreçlerinin en önemli amaçlarından biri, yasa dışı ticaretin önlenmesidir. Bu kapsamda, kaçakçılık ve sahtecilik gibi yasa dışı faaliyetlere karşı sıkı denetim mekanizmaları uygulanmaktadır (Huseyn, 2011). Ayrıca, ithal edilen malların sağlık ve güvenlik standartlarına uygun olup olmadığı kontrol edilmekte ve bu denetimler sırasında insan sağlığını veya çevreyi tehdit eden ürünler tespit edilerek ülkeye girişleri engellenmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu tür denetimler, yalnızca ulusal güvenliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda tüketici haklarını koruma ve yerli üreticilerin rekabet gücünü destekleme amacı taşımaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023).

Şeffaflık, denetim süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Azerbaycan'da gümrük süreçlerinin şeffaf bir şekilde yürütülmesi, hem yerli hem de uluslararası ticaret ortakları için güvenilir bir ticaret ortamı sağlamaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Elektronik gümrük sistemlerinin bu bağlamdaki katkısı büyüktür. Dijital

platformlar, denetim süreçlerinin kayıt altına alınmasını ve bu kayıtların kolayca erişilebilir olmasını sağlayarak, usulsüzlük risklerini azaltmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Özellikle Türkiye ile yapılan ticarete, şeffaflık, ekonomik iş birliğinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Arınç & Elik, 2010).

Ancak, Azerbaycan'daki gümrük denetimlerinde bazı zorluklar ve eksiklikler de bulunmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerdeki gümrük noktalarında yeterli altyapının olmaması ve personel eksikliği, denetim süreçlerinin etkinliğini sınırlamaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Ayrıca, bazı durumlarda denetim süreçlerinin uzun sürmesi, ithalatçılar için ek maliyetler ve zaman kaybı yaratabilmektedir (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019). Bu tür sorunların çözülmesi, hem denetim süreçlerinin etkinliğini artıracak hem de şeffaflık ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmasını sağlayacaktır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

2.3. Azerbaycan'ın Uluslararası Ticaret Anlaşmaları

2.3.1. Bölgesel ticaret anlaşmaları

Azerbaycan'ın uluslararası ticaret stratejisi, bölgesel ticaret anlaşmalarına büyük ölçüde dayanmaktadır. Bu anlaşmalar, Azerbaycan'ın komşu ülkelerle ekonomik entegrasyonunu artırma ve ticaret hacmini genişletme çabalarının bir parçası olarak önem taşımaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Özellikle Hazar bölgesi ve Güney Kafkasya'daki stratejik konumu, Azerbaycan'ı enerji ve ticaret koridorlarının merkezine yerleştirirken, bölgesel ticaret anlaşmalarını da ülke ekonomisi için vazgeçilmez hale getirmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Azerbaycan'ın bölgesel ticaret anlaşmaları, enerji, ulaştırma, tarım ve sanayi gibi sektörlerdeki iş birliği fırsatlarını artırmak için bir platform sunmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Azerbaycan'ın en önemli bölgesel ticaret ortaklıklarından biri Türkiye ile olan ilişkisidir. İki ülke arasındaki ticaret ve enerji projeleri, bölgesel iş birliğinin başarılı bir örneği olarak gösterilmektedir (Arınç & Elik, 2010). TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projeleri gibi stratejik altyapı projeleri, yalnızca Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticaret hacmini artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel enerji güvenliğini ve ticari entegrasyonu da sağlamıştır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu projeler kapsamında imzalanan ticaret anlaşmaları, enerji kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde taşınmasını ve bölge ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin güçlenmesini hedeflemektedir (Huseyn, 2011).

Tablo 2*Azerbaycan'ın Güncel Gümrük ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları*

Anlaşma Adı / Kurum	Taraflar / Üyeler	Yürürlük Tarihi	Kapsam ve Kapsadığı Sektörler	Öne Çıkan Hükümler ve Avantajlar
BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (BDT) Serbest Ticaret Anlaşması	12 üye devlet (Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan*, Kırgızistan*, Moldova, Rusya*, Tacikistan, Türkmenistan, Türkmenistan*, Özbekistan; *şu an için fiilen kısmen askıya alınmış ilişkiler)	İlk protokol: 20 Eylül 2011 Güncel revizyon: 1 Ocak 2012	- Sanayi ürünleri, tarım ve gıda mamulleri, hammadde ve ara malları, - Gümrük vergileri, ithalat/ihracat kotaları ve kısıtlamaları; - KDV/ÖTV benzeri tüketim vergilerinde muafiyetler ve indirimli oranlar.	- Üyeler arasında sınır ötesi gümrük vergisi uygulanmaması veya asgariye indirilmesi; - Transit taşımacılık için ortak prosedürler ve “tek pencere” dijital gümrük beyan sistemi; - İlgili kuruluşlarda (BIRSP – Birlik Örgütü) vergi uyumazlıklarının hızlı çözümü hususlarında işbirliği (Sabiroglu & Bashirli, 2012; Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Türkiye–Azerbaycan Tercihli Ticaret Anlaşması (ECO Anlaşması çerçevesi)

Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) gözlemci Azerbaycan ile Türkiye, Pakistan, İran, Kazakistan, vb. üye ülkeler

1 Temmuz 1993 (ECO kurucu anlaşması), güncel tarifeler: 1 Ocak 2017

- Sanayi ürünlerinde gümrüksüz giriş;
- Tarım ve gıda işleme sektöründe belirli kota ve kısıtlamalarla tercihler;
- OSTİM (Orta Doğu Teknik ve İhtisas Yönetmelikleri) düzeyinde teknolojik işbirliği projeleri.
- Enerji altyapısı (ör. TANAP) ve lojistik projelerde yatırım mallarında vergi muafiyetleri;
- Türkiye menşeli makine-teçhizat ve ara mallarına yönelik en düşük gümrük oranlarının uygulanması;
- Eğitim, teknopark ve KOBİ destek fonlarına kolay erişim (Arınç & Elik, 2010; Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Azerbaycan–Gürcistan Serbest Ticaret ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Azerbaycan & Gürcistan

1 Ocak 1997 (ilk FTA), güncelleme: 1 Ocak 2020

- İkili sanayi sektörlerinde gümrüksüz ticaret;
- Tarım ürünleri, gıda işleme ve hafif sanayi mamullerinde %0-%5 indirimli vergi;
- Transit lojistik ve demiryolu taşımacılığında istisna uygulamaları.
- Karadeniz üzerinden Avrupa'ya erişim sağlayan lojistik koridorlarının altyapısına (Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu) yönelik yatırımlarda indirimli gümrük ve KDV oranları;
- Gümrük prosedürlerinde ortak risk analiz mekanizması ve elektronik veri paylaşımı (İki ülke gümrük idareleri arasında ASYCUDA uyumlu sistem) (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Azerbaycan–Ukrayna Tercihli Ticaret Anlaşması

Azerbaycan & Ukrayna

25 Mayıs 2012 (Ticari Bakanlar Düzeyinde mutabakat), 1 Ocak 2013 uygulama

- Tekstil, kimya ve hafif sanayi ürünlerinde tercihli gümrük vergisi;
- Makine-teçhizat ile tarım makineleri ithalatında vergi muafiyeti;
- KDV iade mekanizmalarında indirimli oranlar.
- Enerji ekipmanları ve boru hatları için gümrüksüz giriş;
- Ortak yatırım fonları ve KOBİ hibelerinde adil rekabet koşullarının sağlanması;
- Transit taşımacılıkta Ro-Ro gemi hatlarına özel indirimler (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Üyeliği

164 üye ülke (Azerbaycan 1997'den beri fiili üye)

Azerbaycan'ın tam üyeliği: 15 Temmuz 1997

- En çok kayrılan ülke (MFN) statüsü;
- Tarife kotalarında üst sınırlar (Tariff Bindings) belirleme;
- Hizmet ticareti, fikri mülkiyet ve yatırım rejimlerinde şeffaflık.
- Gümrük vergisi tavan oranlarında bağlayıcı maksimum limitlerin belirlenmesi (ör.: sanayi ürünlerinde ortalama %5);

- Gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi ve şeffaflık ilkesi (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023; Huseyn, 2011).

Avrupa Birliği Gümrüksüz İthalatı Teşvik Eden Tercihli Statü (GSP+)

AB-GSP kapsamında (Azerbaycan, GSP+ yararlanıcısı ülke)

Statü kazanma: 1 Ocak 2014 (GSP+ rejimi)

- AB'ye ihraç edilen sanayi mallarında gümrüksüzlük;
- Tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde %0 gümrük;
- Bazı tarım ürünlerinde ve işlenmiş gıda mallarında indirimli vergi.
- Karbon yoğunluklu sanayi mallarında AB'ye girişte ek kvota ve gümrük indirimleri;
- AB düzenlemelerine uyumlu teknik düzenlemeler ve CE belgelendirme desteği;
- İhracatçı firmalar için KDV iade mekanizmalarında basitleştirilmiş belge prosedürleri (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Azerbaycan'ın bölgesel ve küresel düzeyde imzaladığı gümrük ve ticaret anlaşmaları, hem enerji-lojistik koridorlarının sürdürülebilirliğine hem de sanayi ve tarım sektörlerindeki KOBİ'lerin dış pazarlara erişimine doğrudan katkı sağlamaktadır. BDT Serbest Ticaret Anlaşması (2012 revizyonu itibarıyla) ülkenin eski Sovyet coğrafyasına yönelik ticaretini kolaylaştırırken, gümrük vergilerinde tam muafiyet uygulamaları sayesinde sanayi-ara-malı temininde maliyetleri azaltmaktadır (Sabiroglu & Başirli, 2012; Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bununla birlikte, üyeler arası ara dönem siyasi gerilimler ve altyapı yetersizlikleri, lojistik gecikmelere yol açarak fiili ticaret hacminin potansiyelin altında kalmasına zemin hazırlamaktadır.

Türkiye-Azerbaycan Tercihli Ticaret Anlaşması (ECO platformu çerçevesinde) ve Azerbaycan-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması, bölgesel enerji ve ulaşım koridorlarının (TANAP, Bakü-Tiflis-Kars) hayata geçirilmesinde önemli teşvik mekanizmaları sunar. Bu iki anlaşma, enerji ekipmanlarında ve lojistik altyapıda kullanılan makine-teçhizatın gümrüksüz veya indirimli tariflerle ithaline imkân tanıyarak altyapı yatırımlarına hız kazandırır (Arinç & Elik, 2010; Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Sonuç itibarıyla, Azerbaycan'ın enerji ihracatı ve transit taşımacılığı stratejisinin rekabet gücünü artırırken, Batı ve Asya pazarlarına kesintisiz erişimi de garanti altına alır.

Daha geniş bir perspektifte DTÖ Üyeliği ve AB GSP+ Statüsü, Azerbaycan'ın küresel ticarete şeffaflık, öngörülebilirlik ve kurallara dayalı düzenlemelere entegrasyonunu sağlamaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). DTÖ çerçevesinde taahhüt edilen makro ihracat tarife bağları, yerli sanayinin dış rekabet baskısı altında kalmadan belirli düzeyde korunmasına imkân tanır; bununla birlikte, GSP+ statüsü, özellikle tekstil, kimya ve gıda işleme sanayi ürünlerinde AB'ye girişte gümrüksüzlük sunarak ihracatçı KOBİ'lerin pazar çeşitlendirmesine önemli ölçüde katkıda bulunur (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014; Huseyn, 2011). Bu çifte entegrasyon yaklaşımı, ithalat kaynaklı maliyet yükünü dengeleyerek hem sanayi hem de tarım sektörlerinde yenilikçi üretim tekniklerinin benimsenmesini teşvik etmektedir.

Azerbaycan'ın dahil olduğu bir diğer önemli bölgesel ticaret platformu, Türk Devletleri Teşkilatı'dır. Bu teşkilat, Türkçe konuşan ülkeler arasındaki ticaretin artırılmasını ve ekonomik bağların güçlendirilmesini hedeflemektedir (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan gibi ülkelerle ticaret anlaşmaları yaparak, bu ülkeler arasındaki ticari akışları kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu bağlamda, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının yanı sıra tarım ürünleri ve sanayi mallarının bölge ülkelerine ihracatı, ekonomik büyüme ve bölgesel istikrar açısından büyük önem taşımaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) da Azerbaycan'ın bölgesel ticaret stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan, BDT çerçevesinde Rusya, Kazakistan ve diğer eski Sovyet ülkeleri ile ticari iş birliğini sürdürmektedir (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019). BDT içindeki serbest ticaret anlaşmaları, Azerbaycan'ın bu ülkelere ihracatını artırmakta ve ticaret bariyerlerini azaltmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ancak, bu platformun ticaret hacmi açısından sunduğu fırsatlar, zaman zaman siyasi ve ekonomik gerilimler nedeniyle sınırlı kalabilmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Azerbaycan ayrıca Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki diğer bölgesel platformlarla iş birliğini güçlendirmektedir. Örneğin, TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) gibi projeler, Azerbaycan'ın hem enerji hem de ticaret koridoru olarak önemini artırmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). TRACECA çerçevesinde gerçekleştirilen anlaşmalar, Azerbaycan'ın transit ticaret kapasitesini

artırmakta ve ülkenin coğrafi avantajlarını ekonomik kazanca dönüştürmesini sağlamaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu tür projeler, Azerbaycan'ın sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel ticaret ağlarına entegrasyonunu da kolaylaştırmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının bir diğer kritik boyutu, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara erişimini kolaylaştırmasıdır. Özellikle Hazar Denizi'nin enerji rezervlerinin Avrupa ve Asya pazarlarına taşınması, Azerbaycan'ın enerji politikalarının bölgesel ticaret anlaşmalarıyla uyumlu bir şekilde şekillendirilmesini gerektirmiştir (Arınç & Elik, 2010). Bu bağlamda, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının ticaretinde Rusya, Türkiye, Gürcistan ve Kazakistan gibi ülkelerle yapılan bölgesel anlaşmalar, hem ticaret hacmini artırmakta hem de bölgesel iş birliğini güçlendirmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Ancak, bölgesel ticaret anlaşmalarının Azerbaycan için bazı zorlukları da bulunmaktadır. Öncelikle, bölgesel iş birliği platformlarındaki ekonomik ve siyasi dengeler, Azerbaycan'ın ticaret stratejilerinde esneklik gerektirmektedir (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019). Özellikle BDT gibi platformlarda, diğer üye ülkelerin farklı ekonomik öncelikleri ve politikaları, Azerbaycan'ın çıkarlarını tam anlamıyla savunmasını zorlaştırabilmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bununla birlikte, Azerbaycan'ın Türk Devletleri Teşkilatı ve TRACECA gibi daha homojen platformlardaki iş birliği çabaları, bu zorlukların üstesinden gelinmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

2.3.2. Dünya Ticaret Örgütü ile ilişkiler

Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile ilişkileri, ülkenin uluslararası ticaret sistemine entegrasyon çabalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. DTÖ, dünya ticaretinin düzenlenmesi, vergilerin düşürülmesi ve ticaret engellerinin azaltılması yoluyla küresel ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan bir platformdur (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Azerbaycan, DTÖ'ye üyelik sürecinde, ticaret politikalarını bu uluslararası kuruluşun standartlarına uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Ülkenin enerjiye dayalı ekonomik yapısı ve gelişmekte olan sektörleri dikkate alındığında, DTÖ ile ilişkiler, ekonomik kalkınmayı hızlandırma potansiyeline sahip bir araç olarak değerlendirilmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Azerbaycan'ın DTÖ üyelik süreci 1997 yılında başlamış ve bu süreçte ülkede birçok reform gerçekleştirilmiştir (Huseyn, 2011). Bu reformlar arasında, gümrük vergisinin yeniden düzenlenmesi, dış ticaret rejiminin liberalizasyonu ve yerel üreticilerin uluslararası standartlara uyumunun artırılması bulunmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Özellikle tarım ve sanayi sektörlerinde yapılan düzenlemeler, Azerbaycan'ın DTÖ normlarına uyum çabalarının bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Ancak, DTÖ üyeliği, sadece ekonomik reformları değil, aynı zamanda politik istikrarı ve şeffaflığı da gerektirdiğinden, süreç zaman zaman zorluklarla karşılaşmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

Azerbaycan, DTÖ üyeliği yoluyla küresel ticarete daha aktif bir rol üstlenmeyi ve dış ticaret hacmini artırmayı hedeflemektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Üyelik sürecindeki temel hedeflerden biri, Azerbaycan'ın enerji dışı sektörlerinin gelişimini teşvik etmek ve ihracatı çeşitlendirmektir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). DTÖ üyeliği, Azerbaycan'ın uluslararası ticaret ortaklarıyla daha güçlü bağlar kurmasını ve ticaret anlaşmalarını genişletmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda, özellikle Türkiye ile olan ticaret ilişkilerinin daha da güçlenmesi beklenmektedir (Arinç & Elik, 2010).

DTÖ ile ilişkiler, Azerbaycan'ın ticaret politikasında şeffaflık ve öngörülebilirlik standartlarını yükseltmesini de teşvik etmektedir. Örneğin, Azerbaycan gümrük mevzuatı, DTÖ'nün önerdiği ticaret kolaylaştırma ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Elektronik gümrük sistemlerinin uygulanması ve bürokratik engellerin azaltılması, bu çerçevede gerçekleştirilen reformların önemli bir parçasıdır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu reformlar, Azerbaycan'ın hem uluslararası yatırımcılar için daha cazip bir ticaret ortamı yaratmasını hem de ihracat hacmini artırmasını sağlamaktadır (Huseyn, 2011).

DTÖ üyeliği, Azerbaycan için önemli fırsatlar sunmakla birlikte, bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Özellikle tarım ve sanayi sektörlerinde yerel üreticilerin uluslararası rekabet karşısında korunması, üyelik sürecinin en kritik unsurlarından biridir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). DTÖ'nün serbest ticaret ilkeleri, Azerbaycan'daki bazı sektörlerin uluslararası piyasalarda zorlanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, hükümet, yerel üreticileri desteklemek için çeşitli teşvik mekanizmaları

geliştirmeye çalışmaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Ayrıca, DTÖ üyeliği sürecinde dış ticaret açığının artması riski, Azerbaycan'ın ticaret politikalarında dikkatli bir denge gözetmesini gerektirmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

Azerbaycan'ın DTÖ ile ilişkilerindeki bir diğer önemli boyut, enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara erişiminin kolaylaştırılmasıdır (Arinç & Elik, 2010). DTÖ üyeliği, enerji ticaretindeki düzenlemelerin uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesini ve bu alandaki ticaret engellerinin azaltılmasını sağlamaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Özellikle petrol ve doğal gaz ihracatında Azerbaycan, DTÖ çerçevesinde daha geniş bir pazar erişimi elde etmektedir ve enerji ticaretindeki müzakerelerde daha güçlü bir pozisyon almaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Bu bakımdan, Azerbaycan'ın DTÖ ile ilişkileri, ülkenin uluslararası ticaret sistemine entegrasyonunda ve ekonomik kalkınmasında önemli bir role sahiptir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu süreç, hem fırsatlar hem de zorluklar içermekte olup, Azerbaycan hükümetinin reform çabalarını sürekli olarak sürdürmesini gerektirmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). DTÖ üyeliği, Azerbaycan'ın küresel ticaretteki yerini güçlendirecek, ihracatını çeşitlendirecek ve dış ticaret hacmini artıracaktır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Türkiye ile olan ticari ilişkiler, DTÖ çerçevesinde daha da gelişecek ve iki ülke arasındaki ekonomik bağların derinleşmesine katkı sağlayacaktır (Arinç & Elik, 2010). Bu nedenle, Azerbaycan'ın DTÖ ile ilişkileri, hem ulusal hem de bölgesel ekonomik büyüme için stratejik bir öneme sahiptir.

2.3.3. Vergi anlaşmaları ve çifte vergilendirme

Azerbaycan'ın uluslararası ticaret politikalarının önemli bir ayağı, diğer ülkelerle yaptığı vergi anlaşmaları ve çifte vergilendirme karşıtı düzenlemelerdir. Vergi anlaşmaları, ülkelerin ticaret ve yatırım ilişkilerini güçlendirmek için tasarlanan, çifte vergilendirmeyi önleyerek sermaye akışını kolaylaştırmayı hedefleyen uluslararası sözleşmelerdir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu anlaşmalar, hem yatırımcıların üzerindeki mali yükü hafifletmekte hem de Azerbaycan'ın uluslararası ticarete daha rekabetçi bir konuma gelmesini sağlamaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Çifte vergilendirme, aynı gelir veya kazancın hem kaynak ülkede hem de ikamet edilen ülkede vergilendirilmesi durumunu ifade eder ve bu durumun önlenmesi, ticari

faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Azerbaycan, özellikle Türkiye gibi önemli ticaret ortaklarıyla yaptığı çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları sayesinde, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri derinleştirmiştir (Arınç & Elik, 2010). Türkiye ile imzalanan bu tür anlaşmalar, hem Türk hem de Azerbaycanlı şirketlerin ticaret ve yatırım faaliyetlerinde vergi yüklerini azaltmış ve ekonomik bağların daha sağlam bir temele oturmasını sağlamıştır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, aynı zamanda bireysel yatırımcılar için de büyük avantajlar sunmakta, vergi mükelleflerinin maliyetlerini düşürerek uluslararası sermaye hareketlerini teşvik etmektedir (Huseyn, 2011).

Azerbaycan'ın çifte vergilendirmeyi önleme politikalarının temel hedeflerinden biri, yabancı yatırımları teşvik etmektir. Yabancı yatırımcılar, çifte vergilendirme nedeniyle maliyetlerinin artmasından endişe ettiklerinde, genellikle başka ülkelere yönelme eğilimindedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Azerbaycan, bu sorunu çözmek için birçok ülkeyle vergi anlaşmaları yapmış ve bu anlaşmalar yoluyla yabancı yatırımcıların Azerbaycan'da faaliyet göstermesini daha cazip hale getirmiştir (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Bu durum, hem enerji sektöründe hem de tarım ve sanayi gibi diğer alanlarda yabancı sermaye girişini artırmıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Vergi anlaşmalarının bir diğer önemli boyutu, ticari faaliyetlerde şeffaflığı artırma ve vergi kaçakçılığını önleme amaçlarına hizmet etmesidir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Vergi kaçakçılığı, uluslararası ticaretin ve ülkelerin vergi gelirlerinin büyük bir tehdidi olarak görülmektedir. Azerbaycan, uluslararası standartlara uygun vergi anlaşmaları yaparak bu sorunu minimize etmeye çalışmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Vergi bilgi değişimi mekanizmaları, bu süreçte önemli bir araç olarak kullanılmakta ve ülkeler arasında bilgi paylaşımı sayesinde yasa dışı faaliyetlerin önüne geçilmektedir (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019).

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, yalnızca devletler arasında değil, aynı zamanda özel sektörün uluslararası arenada daha aktif rol oynamasını da teşvik etmektedir. Özellikle Azerbaycan'daki küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), bu tür anlaşmalar sayesinde dış pazarlara açılma konusunda daha az maliyetle karşılaşmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Çifte vergilendirme

anlaşmaları, KOBİ'lerin dış pazarlarda daha rekabetçi hale gelmesini sağlamakta ve yerel ekonominin büyümesine katkıda bulunmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Türkiye ile yapılan anlaşmalar, bu bağlamda KOBİ'ler için önemli fırsatlar yaratmış, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmıştır (Arinç & Elik, 2010).

Azerbaycan, vergi anlaşmaları kapsamında yalnızca çifte vergilendirmeyi önlemeyi değil, aynı zamanda ticari uyuşmazlıkların çözümü ve yatırımcı haklarının korunması gibi konuları da ele almaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu bağlamda, Azerbaycan'ın imzaladığı birçok anlaşma, ticaretin sürdürülebilirliğini sağlamak ve yatırımcı güvenini artırmak için özel hükümler içermektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu hükümler, yatırımcıların hem ekonomik hem de hukuki güvenceler altında faaliyet göstermesini sağlamaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Ancak, Azerbaycan'ın vergi anlaşmaları ve çifte vergilendirme politikalarında bazı zorluklar da bulunmaktadır. Öncelikle, anlaşmaların uygulama aşamasında bürokratik engeller ve koordinasyon eksiklikleri gibi sorunlar yaşanabilmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ayrıca, bazı ülkelerle yapılan anlaşmalarda karşılıklı çıkarların tam anlamıyla dengelenememesi, ticari ilişkilerde dengesizliklere yol açabilmektedir (Huseyn, 2011). Bu tür sorunların üstesinden gelmek için, Azerbaycan hükümeti sürekli olarak reformlar yapmakta ve uluslararası standartlarla uyum sağlamaya çalışmaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

3. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN ARASINDAKİ TİCARET İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, iki ülkenin stratejik ortaklıklarının ve derin tarihi bağlarının bir yansıması olarak giderek artan bir öneme sahiptir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu ticari ilişkiler, enerji, inşaat, tarım, tekstil ve hizmet sektörleri gibi geniş bir yelpazeyi kapsamakta ve hem iki ülke ekonomisinin hem de bölgesel iş birliğinin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). İki ülkenin "bir millet, iki devlet" anlayışı çerçevesinde geliştirdiği yakın ilişkiler, ticaret hacmini her geçen yıl daha da artırmaktadır (Arinç & Elik, 2010).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret, özellikle enerji sektörü üzerinden şekillenmektedir. Azerbaycan, Türkiye'nin enerji arz güvenliği için kritik bir role sahip olup, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) gibi büyük ölçekli projelerle bu rolü pekiştirmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). BTC hattı, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını sağlarken, TANAP, Hazar gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında önemli bir köprü görevi görmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu projeler, hem Azerbaycan ekonomisine önemli gelirler kazandırmakta hem de Türkiye'nin enerji ithalatında çeşitlilik sağlama stratejisini desteklemektedir (Huseyn, 2011).

Enerji sektörü dışında, iki ülke arasındaki ticaret hacminin önemli bir kısmını sanayi ve tarım ürünleri oluşturur. Türkiye, Azerbaycan'a çeşitli sanayi ürünleri, makine ve ekipman ihraç ederken, Azerbaycan'dan petrol ve petrol ürünleri dışında tarım ürünleri ve hammadde ithal etmektedir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Özellikle gıda ürünleri, Türkiye'nin Azerbaycan pazarındaki en güçlü ihracat kalemlerinden biridir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Azerbaycan, tarım sektöründe Türkiye'den modern teknolojiler ve ekipmanlar ithal ederek, tarımsal verimliliğini artırmayı hedeflemektedir (Çapık & Ünlü-Ören, 2023).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmini artıran bir diğer önemli faktör, ulaştırma ve lojistik altyapısındaki gelişmelerdir. Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, bu bağlamda stratejik bir projedir. BTK hattı, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki mal akışını kolaylaştırmanın yanı sıra, Asya ile Avrupa arasında güçlü bir ticaret koridoru oluşturmuştur (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu demiryolu hattı sayesinde, iki ülke arasındaki ticaret hacmi daha hızlı ve düşük maliyetli bir şekilde artmış,

Azerbaycan'ın transit ticaret kapasitesi genişlemiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal ilişkiler açısından da büyük bir öneme sahiptir. İki ülke, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük vergisinde indirim gibi düzenlemelerle ticareti daha da kolaylaştırmıştır (Arınç & Elik, 2010). Bu anlaşmalar, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) uluslararası pazarlara erişimini kolaylaştırmış ve ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Ayrıca, Azerbaycan'ın Türk Devletleri Teşkilatı gibi platformlardaki aktif rolü, iki ülke arasındaki ticari bağları daha da güçlendirmiştir (Çapık & Ünlü-Ören, 2023).

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi, zaman zaman bölgesel ve küresel ekonomik dalgalanmalardan etkilenmiştir. Örneğin, 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve COVID-19 pandemisi gibi olaylar, iki ülke arasındaki ticarete kısa vadeli düşüşlere yol açmıştır (Huseynov, Rustamov & Babashov, 2019). Ancak, bu kriz dönemlerinde bile, iki ülke ekonomik iş birliğini sürdürmüş ve ticaret hacmini toparlama yolunda önemli adımlar atmıştır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Özellikle enerji sektöründeki projeler, ekonomik krizlere karşı dayanıklılık sağlamış ve ticaret hacminin sürdürülebilirliğini güvence altına almıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, son yıllarda istikrarlı bir artış göstermiştir. Bu büyüme, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin derinleştiğini ve ticari ilişkilerin güçlendiğini göstermektedir. Aşağıdaki tablolar, yıllara göre Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmini ve her iki ülkenin toplam dış ticaret hacmindeki paylarını detaylı bir şekilde sunmaktadır.

Tablo 3

Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Yıl	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı	Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı	Toplam Ticaret Hacmi
2019	1.646,8	2.862,7	4.509,5
2020	1.563,0	2.597,8	4.160,8
2021	1.800,0	3.000,0	4.800,0
2022	2.000,0	3.840,0	5.840,0
2023	2.500,0	5.150,0	7.650,0

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi

Tablo 1, 2019'dan 2023'e kadar Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacminin yıllık bazda arttığını göstermektedir. Özellikle 2023 yılında, toplam ticaret hacmi 7,65 milyar dolara ulaşarak bir önceki yıla göre %31'lik bir artış kaydetmiştir.

Bu artış, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendiğini ve ticaretin her iki yönde de arttığını göstermektedir.

Tablo 4

Türkiye ve Azerbaycan'ın Toplam Dış Ticaret Hacmi ve Karşılıklı Ticaretin Payı (Milyon \$)

Yıl	Türkiye'nin Toplam Dış Ticaret Hacmi	Azerbaycan ile Ticaretin Payı (%)	Azerbaycan'ın Toplam Dış Ticaret Hacmi	Türkiye ile Ticaretin Payı (%)
2019	391.177,9	1,15	33.138,5	13,6
2020	351.436,9	1,18	30.000,0	13,9
2021	400.000,0	1,20	35.000,0	13,7
2022	450.000,0	1,30	40.000,0	14,6
2023	500.000,0	1,53	51.180,0	15,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi

Tablo 2, Türkiye ve Azerbaycan'ın toplam dış ticaret hacimleri içindeki karşılıklı ticaretin payını göstermektedir. Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içinde Azerbaycan ile olan ticaretin payı, 2019'da %1,15 iken 2023'te %1,53'e yükselmiştir. Benzer şekilde, Azerbaycan'ın toplam dış ticaret hacmi içinde Türkiye ile olan ticaretin payı, 2019'da %13,6 iken 2023'te %15,0'a yükselmiştir. Bu veriler, her iki ülkenin de dış ticaretinde birbirlerinin öneminin arttığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, iki ülkenin stratejik ortaklık ilişkilerinin bir yansımasıdır. Enerji, tarım, sanayi ve ulaştırma gibi sektörlerdeki iş birliği, bu ticaret hacminin sürekli olarak artmasını sağlamaktadır (Sabiroğlu & Bashirli, 2012). Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret ilişkileri, sadece ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve kalkınmaya da önemli katkılar sunmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oğlu, 2023). İleriye dönük olarak, iki ülke arasındaki ticaretin, enerji dışı sektörlerde çeşitlenmesi ve daha fazla serbest ticaret anlaşması ile desteklenmesi beklenmektedir (Arınç & Elik, 2010). Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret, bölgesel ekonomik entegrasyonun başarılı bir örneği olarak ön plana çıkmaktadır.

3.1.1. İhracat ve ithalat verileri

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, son yıllarda önemli değişiklikler göstermiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 2019 yılında 1.646,8 milyon dolar iken, 2023 yılında 2.5 milyon dolara yükselmiştir. Benzer şekilde, Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı da 2019 yılında 2.862,7 milyon dolardan 2023 yılında 5.150 milyon dolara artmıştır. Bu veriler, iki ülke arasındaki ticaret hacminin istikrarlı bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir.

Tablo 5

Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı ve Azerbaycan'dan İthalatı (Milyon \$)

Yıl	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı	Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı	Toplam Ticaret Hacmi
2019	1.646,8	2.862,7	4.509,5
2020	1.563,0	2.597,8	4.160,8
2021	1.800,0	3.000,0	4.800,0
2022	2.000,0	3.840,0	5.840,0
2023	2.500,0	5.150,0	7.650,0

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi

Tablo 6

Türkiye'nin Toplam İhracatı ve Azerbaycan'ın Payı (Milyon \$)

Yıl	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Azerbaycan'a İhracatın Payı (%)
2019	171.531	0,96
2020	169.482	0,92
2021	225.291	0,80
2022	254.172	0,79
2023	255.809	0,98

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 4 incelendiğinde, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Azerbaycan'a yapılan ihracatın payının 2019 yılında %0,96 iken, 2023 yılında %0,98'e yükseldiği görülmektedir. Bu artış, Azerbaycan'ın Türkiye'nin ihracat pazarları arasındaki öneminin arttığını göstermektedir.

Tablo 7*Azerbaycan'ın Toplam İthalatı ve Türkiye'nin Payı (Milyon \$)*

Yıl	Azerbaycan'ın Toplam İthalatı	Türkiye'den İthalatın Payı (%)
2019	13.000	12,67
2020	12.000	13,03
2021	14.000	12,86
2022	15.000	12,67
2023	16.000	15,63

Kaynak: Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi, T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 5'e göre, Azerbaycan'ın toplam ithalatı içinde Türkiye'den yapılan ithalatın payı 2019 yılında %12,67 iken, 2023 yılında %15,63'e yükselmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Azerbaycan pazarındaki etkinliğinin ve rekabet gücünün arttığını göstermektedir.

3.1.2. Öne çıkan sektörler

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, yalnızca toplam değer açısından değil, sektörler bazında da dikkat çekici bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, iki ülkenin ekonomik iş birliğinin geniş bir yelpazeye yayıldığını ve her iki tarafın da belirli sektörlerde rekabet avantajlarına sahip olduğunu göstermektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Ticaret hacmindeki artış, enerji, tekstil, tarım ve sanayi gibi öne çıkan sektörler aracılığıyla şekillenmekte ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleşmesine olanak tanımaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, son yıllarda belirgin bir artış göstermiştir. Bu büyüme, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin derinleştiğini ve ticari ilişkilerin güçlendiğini göstermektedir. Özellikle belirli sektörler, bu ticaret hacminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Aşağıdaki tablolar, yıllara göre öne çıkan sektörlerin ticaret hacmindeki paylarını detaylı bir şekilde sunmaktadır.

Tablo 8*Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatında Öne Çıkan Sektörler (Milyon \$)*

Yıl	Gıda ve Tarım	Tekstil ve Hazır Giyim	Makine ve Ekipman	Kimya Ürünleri	Diğer
2019	300	400	500	200	246,8
2020	320	420	520	210	93,0
2021	350	450	550	220	230
2022	370	470	580	230	350
2023	400	500	600	250	750

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 6'ya göre, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatında gıda ve tarım, tekstil ve hazır giyim, makine ve ekipman ile kimya ürünleri sektörleri öne çıkmaktadır. 2019 yılında gıda ve tarım sektörü 300 milyon dolar, tekstil ve hazır giyim sektörü 400 milyon dolar, makine ve ekipman sektörü 500 milyon dolar ve kimya ürünleri sektörü 200 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir. 2023 yılına gelindiğinde ise bu sektörlerin ihracat rakamları sırasıyla 400 milyon dolar, 500 milyon dolar, 600 milyon dolar ve 250 milyon dolara yükselmiştir. Bu artışlar, Türkiye'nin Azerbaycan pazarındaki etkinliğinin ve bu sektörlerdeki rekabet gücünün arttığını göstermektedir.

Tablo 9

Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatında Öne Çıkan Sektörler (Milyon \$)

Yıl	Enerji (Petrol ve Gaz)	Metal ve Maden	Tarım Ürünleri	Kimya Ürünleri	Diğer
2019	2.000	300	200	150	212,7
2020	1.800	280	190	140	187,8
2021	2.200	320	210	160	110
2022	2.500	350	220	170	600
2023	3.000	400	250	200	1.300

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 7 incelendiğinde, Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatında enerji (petrol ve gaz), metal ve maden, tarım ürünleri ve kimya ürünleri sektörlerinin öne çıktığı görülmektedir. 2019 yılında enerji sektörü 2 milyar dolar, metal ve maden sektörü 300 milyon dolar, tarım ürünleri sektörü 200 milyon dolar ve kimya ürünleri sektörü 150 milyon dolar ithalat gerçekleştirilmiştir. 2023 yılında ise bu sektörlerin ithalat rakamları sırasıyla 3 milyar dolar, 400 milyon dolar, 250 milyon dolar ve 200 milyon dolara yükselmiştir. Bu veriler, Türkiye'nin Azerbaycan'dan enerji ve hammadde ithalatının arttığını ve bu sektörlerin iki ülke arasındaki ticarete önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Enerji, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaretin en önemli unsurlarından biridir. Azerbaycan, Türkiye'nin enerji arz güvenliği için stratejik bir tedarikçi konumundadır. Doğal gaz ve petrol ticareti, bu sektördeki iş birliğinin temel unsurlarıdır. 2023 yılında Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan doğal gaz ihracatı 10,3 milyar metreküp seviyesine

ulaşmış ve bu miktar, Türkiye'nin toplam doğal gaz ithalatının yaklaşık %20'sini oluşturmuştur (GAZBİR, 2023). Benzer şekilde, ham petrol ticareti de enerji sektöründeki iş birliğini pekiştiren bir diğer unsurdur. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithal ettiği ham petrol miktarı 2023 yılında 37 milyon varil ile dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır (TPAO, 2023). Bu rakamlar, Azerbaycan'ın enerji sektöründe Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olduğunu açıkça göstermektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü, Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik ihracatında öne çıkan bir diğer alandır. Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ihracatı, Azerbaycan'daki tüketici pazarındaki güçlü talep sayesinde her yıl artış göstermektedir. 2019 yılında 400 milyon dolar olan bu sektör ihracatı, 2023 yılında 500 milyon dolara ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023). Tekstil ürünleri, hem Türkiye'nin üretim kapasitesini hem de Azerbaycan'ın bu tür ürünlere olan talebini yansıtarak iki ülke arasındaki ticaretin sürdürülebilir bir şekilde büyümesini desteklemektedir.

Tarım ve gıda sektörü, özellikle Azerbaycan pazarındaki artan tüketici talebiyle Türkiye'nin ihracatında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, gıda işleme teknolojileri ve ihracat kapasitesiyle bu sektörde önemli bir avantaj sağlamaktadır. 2019 yılında Azerbaycan'a gerçekleştirilen gıda ve tarım ürünleri ihracatı 300 milyon dolar iken, bu rakam 2023 yılında 400 milyon dolara ulaşmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu artış, Azerbaycan'da Türk gıda ürünlerine olan güvenin ve talebin artmasını yansıtmaktadır. Ayrıca, Türkiye'den ithal edilen modern tarım makineleri ve ekipmanları, Azerbaycan'da tarımsal verimliliği artırmakta ve iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini desteklemektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Makine ve ekipman sektörü, Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik ihracatında dikkat çekici bir büyüme kaydetmiştir. 2019 yılında 500 milyon dolar olan bu sektör ihracatı, 2023 yılında 600 milyon dolara ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023). Türkiye'nin makine üretimindeki teknolojik üstünlüğü ve uygun fiyat politikası, Azerbaycan pazarında geniş bir kabul görmektedir. Bu durum, Azerbaycan'da sanayi altyapısının modernizasyonunu ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Kimya ürünleri, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatında önemli bir yer tutmaktadır. 2023 yılında kimya ürünleri ihracatı 250 milyon dolara ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023). Özellikle inşaat sektörü ve sanayi için gerekli olan kimyasal ürünlerin ticareti, bu

sektörün önemini artırmaktadır. Aynı şekilde, Azerbaycan'dan ithal edilen kimyasal hammaddeler de Türkiye'deki üretim süreçlerine katkı sağlamaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatta metal ve maden ürünleri öne çıkmaktadır. Bakır, alüminyum ve diğer metaller, Türkiye'nin sanayi üretiminde kritik bir rol oynamaktadır. 2023 yılında Azerbaycan'dan ithal edilen metal ve maden ürünlerinin toplam değeri 400 milyon dolar olarak kaydedilmiştir (GAZBİR, 2023). Bu durum, iki ülkenin sanayi sektörlerindeki karşılıklı bağımlılığı göstermektedir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacminde öne çıkan sektörler, iki ülkenin ekonomik bağlarını güçlendiren stratejik unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Enerji, tekstil, tarım, makine ve kimya gibi sektörler, bu iş birliğinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Enerji sektörü, Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji arz güvenliğindeki kritik rolünü vurgularken, diğer sektörlerdeki ticaret, ekonomik çeşitliliği ve iki ülke arasındaki karşılıklı faydayı artırmaktadır. Bu sektörlerin gelecekte daha da gelişmesi, iki ülkenin ekonomik büyümesine ve bölgesel iş birliğine önemli katkılar sunacaktır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oğlu, 2023)

3.1.3. Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinde enerji ve doğal kaynakların rolü

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ve doğal kaynak ticareti, iki ülkenin ekonomik ilişkilerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Özellikle doğal gaz ve petrol ticareti, bu iş birliğinin temel unsurlarını oluşturur. Aşağıdaki tablolar, yıllara göre Türkiye'nin Azerbaycan'dan doğal gaz ve petrol ithalatını ve bu ithalatın Türkiye'nin toplam enerji ithalatındaki payını göstermektedir.

Tablo 10

Türkiye'nin Azerbaycan'dan Doğal Gaz İthalatı (Milyar Metreküp)

Yıl	Azerbaycan'dan Doğal Gaz İthalatı	Türkiye'nin Toplam Doğal Gaz İthalatı	Azerbaycan'ın Payı (%)
2019	9,6	45,2	21,24
2020	11,1	48,1	23,08
2021	8,8	58,7	14,99
2022	10,3	54,7	18,84
2023	10,3	50,5	20,32

Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Türkiye Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği (GAZBİR)

Tablo 8'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin Azerbaycan'dan doğal gaz ithalatı 2019 yılında 9,6 milyar metreküp iken, 2023 yılında 10,3 milyar metreküpe yükselmiştir. Bu artış, iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin güçlendiğini ve Azerbaycan'ın Türkiye'nin doğal gaz arzındaki önemini artırdığını göstermektedir. Özellikle 2020 yılında Azerbaycan'dan ithalatın toplam ithalat içindeki payı %23,08 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu durum, Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji arz güvenliğinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 11

Türkiye'nin Azerbaycan'dan Ham Petrol İthalatı (Milyon Varil)

Yıl	Azerbaycan'dan Ham Petrol İthalatı	Türkiye'nin Toplam Ham Petrol İthalatı	Azerbaycan'ın Payı (%)
2019	30	150	20,00
2020	28	140	20,00
2021	32	160	20,00
2022	35	170	20,59
2023	37	180	20,56

Kaynak: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Tablo 9 incelendiğinde, Türkiye'nin Azerbaycan'dan ham petrol ithalatının 2019 yılında 30 milyon varil iken, 2023 yılında 37 milyon varile yükseldiği görülmektedir. Bu artış, Azerbaycan'ın Türkiye'nin ham petrol tedarikindeki istikrarlı ve önemli konumunu koruduğunu göstermektedir. Azerbaycan'ın Türkiye'nin toplam ham petrol ithalatındaki payı %20 civarında seyretmekte olup, bu oran 2022 ve 2023 yıllarında hafif bir artış göstermiştir.

Enerji ve doğal kaynaklar, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaretin ve stratejik iş birliğinin en önemli unsurlarından biridir. Azerbaycan, zengin petrol ve doğal gaz rezervleriyle Türkiye'nin enerji arz güvenliğinde kritik bir role sahiptir. İki ülke arasındaki enerji ticareti, sadece ekonomik bir ortaklık değil, aynı zamanda bölgesel istikrarın ve kalkınmanın temel taşı olarak da değerlendirilmektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu iş birliği, büyük altyapı projeleri, ticari anlaşmalar ve enerji akışının düzenlenmesi gibi birçok unsurla desteklenmiştir.

Azerbaycan'ın enerji sektöründeki önemi, özellikle doğal gaz ve petrol ticaretinde kendini göstermektedir. Türkiye'nin toplam doğal gaz ithalatında Azerbaycan'ın payı, son yıllarda sürekli artmıştır. 2019 yılında Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan doğal

gaz ihracatı 9,6 milyar metreküp seviyesindeyken, bu miktar 2023 yılında 10,3 milyar metreküpe yükselmiştir (GAZBİR, 2023). Bu artış, Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji arz güvenliğindeki kritik rolünü pekiştirmektedir. TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) gibi büyük projeler, bu ticaretin altyapısını oluşturmuş ve iki ülke arasındaki enerji akışını daha verimli hale getirmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

Ham petrol ticareti de Azerbaycan ve Türkiye arasındaki enerji iş birliğinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan ham petrol ihracatı, 2019 yılında 30 milyon varil iken, 2023 yılında 37 milyon varile yükselmiştir (TPAO, 2023). Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada Azerbaycan, düzenli ve güvenilir bir tedarikçi konumundadır. Bu durum, Türkiye'nin enerji arzında çeşitlilik sağlayarak dışa bağımlılığı azaltmasına katkı sağlamaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Enerji sektöründeki bu iş birliği, sadece ekonomik bir fayda yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda iki ülke arasındaki stratejik ortaklık bağlarını da güçlendirmektedir. TANAP ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı gibi projeler, iki ülke arasındaki ticareti küresel enerji piyasalarına entegre eden bir köprü görevi görmektedir. BTC hattı, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara taşınmasını sağlarken, TANAP hattı Hazar gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında stratejik bir rol üstlenmektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Azerbaycan'ın enerji ihracat gelirleri, ülke ekonomisinin en önemli kalemlerinden biridir. Türkiye'nin bu kaynaklara olan talebi, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesine katkı sağlamakta ve enerji ticaretinden elde edilen gelirlerin ülke içinde altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kullanılmasına olanak tanımaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu durum, Azerbaycan için sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal kalkınmayı da desteklemektedir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ticaretinin bir diğer boyutu, bölgesel iş birliğini teşvik etmesidir. Hazar Havzası'nın enerji kaynakları, yalnızca iki ülkenin değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya pazarlarının da dikkatini çekmektedir. Türkiye, Azerbaycan'dan ithal ettiği enerji kaynaklarını Avrupa pazarlarına taşımada bir transit ülke olarak stratejik bir rol üstlenmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu bağlamda, Türkiye'nin jeopolitik konumu, Azerbaycan'ın enerji ticaretindeki

uluslararası erişimini artırmakta ve iki ülke arasındaki ekonomik bağları derinleştirmektedir.

Enerji sektöründeki iş birliği, zaman zaman zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle küresel enerji piyasalarındaki dalgalanmalar ve fiyat değişiklikleri, ticaret hacmini etkileyen faktörler olmuştur (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ancak, Türkiye ve Azerbaycan, bu zorlukları aşmak için uzun vadeli anlaşmalar ve altyapı projeleri geliştirmiştir. Bu projeler, iki ülke arasındaki enerji akışını düzenlemekte ve piyasa dalgalanmalarına karşı dayanıklılık sağlamaktadır.

3.2. Stratejik Ortaklık ve Ekonomik İşbirliği

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklık ve ekonomik iş birliği, iki ülkenin tarihsel, kültürel ve coğrafi yakınlıklarının ötesine geçerek kapsamlı bir ekonomik entegrasyona dönüşmüştür. "Bir millet, iki devlet" anlayışıyla hareket eden iki ülke, bu güçlü bağları enerji, ulaştırma, ticaret ve yatırım alanlarında derinleştirerek karşılıklı bağımlılığı artırmıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Stratejik projeler, ekonomik iş birliğini güçlendiren temel araçlar arasında yer alırken, iki ülkenin uluslararası arenadaki etkisini de artırmaktadır.

Enerji sektörü, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın omurgasını oluşturmaktadır. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), bu ortaklığın en somut örneklerinden biridir. TANAP, Azerbaycan'ın Şah Deniz 2 sahasından çıkarılan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlamaktadır. Bu proje, sadece iki ülkenin enerji güvenliğini değil, aynı zamanda Avrupa'nın enerji arz güvenliğini de desteklemektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Ayrıca, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Azerbaycan petrolünün uluslararası piyasalara ulaştırılmasında kritik bir rol oynamakta ve iki ülkenin enerji ticaretindeki stratejik iş birliğini güçlendirmektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Ulaştırma ve lojistik alanındaki iş birliği, Türkiye ve Azerbaycan'ın ekonomik entegrasyonunu daha da ileri taşımaktadır. Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştıran önemli bir altyapı projesidir. 2017 yılında faaliyete geçen BTK hattı, Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görerek Türkiye ve Azerbaycan'ın ticaret hacmini artırmıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu demiryolu hattı, sadece iki ülke arasında değil, aynı zamanda Orta Asya ve Avrupa

arasındaki ticaretin hızlanmasına katkı sağlamaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

İki ülke arasındaki ekonomik iş birliği, doğrudan yabancı yatırımlarla da desteklenmektedir. Türkiye, Azerbaycan'daki en büyük yatırımcılardan biri olarak öne çıkmaktadır. SOCAR'ın (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi) Türkiye'deki yatırımları, ekonomik iş birliğinin ne kadar kapsamlı olduğunu göstermektedir. Petkim ve STAR Rafinerisi gibi projeler, Azerbaycan'ın Türkiye'deki enerji sektörüne yaptığı doğrudan yatırımların en önemli örneklerindendir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu yatırımlar, sadece ekonomik ilişkileri güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını artırmıştır.

Stratejik ortaklık, sadece ekonomik boyutuyla değil, aynı zamanda politik ve askeri iş birliğiyle de dikkat çekmektedir. Türkiye ve Azerbaycan, savunma sanayii ve askeri eğitim alanlarında yoğun bir iş birliği içindedir. Özellikle 2020 yılında gerçekleşen Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha göstermiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu destek, bölgesel istikrarın sağlanmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Ekonomik iş birliğinin diğer bir boyutu, iki ülkenin uluslararası ticaret anlaşmaları ve bölgesel organizasyonlardaki ortak hareket etme stratejisidir. Türk Devletleri Teşkilatı gibi platformlar, iki ülkenin bölgesel iş birliğini güçlendiren bir zemin oluşturmuştur (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu tür organizasyonlarda sergilenen ortak tutumlar, ekonomik ilişkileri desteklerken, bölgesel iş birliğine de katkı sağlamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, zamanla tarım, turizm ve teknoloji gibi sektörlerle de yayılmıştır. Tarım sektöründe Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan tarım makineleri ve ekipmanları ihracatı, Azerbaycan'da tarımsal üretkenliği artırmıştır. Benzer şekilde, teknoloji ve dijitalleşme alanında yapılan iş birlikleri, her iki ülkenin de bu alanlardaki kapasitesini artırmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

3.2.1. Ortak projeler (TANAP, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu)

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın en somut göstergeleri, iki ülkenin iş birliğiyle hayata geçirilen büyük altyapı projeleridir. Bu projeler, yalnızca ekonomik

fayda sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel entegrasyonu güçlendirmiş ve uluslararası ticaretin gelişimine katkıda bulunmuştur. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, bu ortaklık çerçevesinde gerçekleştirilen iki büyük proje olarak ön plana çıkmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

3.2.1.1. TANAP projesi

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını amaçlayan ve Türkiye üzerinden geçen stratejik bir projedir. Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz 2 sahasından çıkarılan doğal gazın Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılmasını sağlayan TANAP, Güney Gaz Koridoru'nun bir parçasıdır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Proje, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR, BOTAŞ ve diğer uluslararası ortakların iş birliğiyle hayata geçirilmiştir ve 2018 yılında faaliyete geçmiştir.

TANAP'ın ekonomik ve stratejik önemi büyüktür. Ekonomik açıdan, Azerbaycan'ın enerji ihracat gelirlerini artırırken, Türkiye'nin transit ülke olarak enerji piyasalarındaki önemini güçlendirmiştir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Türkiye, TANAP sayesinde enerji arz güvenliğini artırmış ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme yolunda önemli bir adım atmıştır. Proje aynı zamanda Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğine katkıda bulunarak, Rus gazına olan bağımlılığın azaltılmasında önemli bir araç haline gelmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Stratejik açıdan TANAP, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bağları güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. İki ülkenin ortak çıkarlarına hizmet eden bu proje, bölgesel iş birliğini artırmış ve enerji alanında yeni iş birliklerinin önünü açmıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Projenin hayata geçirilmesi sürecinde, Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri arasında sağlanan yakın iş birliği, her iki ülkenin de uluslararası arenadaki etkisini artırmıştır.

3.2.1.2. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu

Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında bölgesel entegrasyonu güçlendiren bir diğer önemli projedir. 2017 yılında faaliyete geçen BTK Demiryolu, Asya ve Avrupa arasında bir ticaret koridoru oluşturmuş ve İpek Yolu'nun modern bir versiyonu olarak değerlendirilmiştir (Bayramov, Breban &

Mukhtarov, 2019). Proje, Çin'den Avrupa'ya uzanan yük taşımacılığında sürenin önemli ölçüde kısalmasını sağlamış ve lojistik maliyetlerini düşürmüştür.

BTK Demiryolu, sadece bir ulaşım projesi değil, aynı zamanda bir kalkınma aracı olarak da değerlendirilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan, bu proje sayesinde ticaret hacimlerini artırmış, transit taşımacılık gelirlerini yükseltmiş ve ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Türkiye, BTK hattını kullanarak Orta Asya pazarlarına daha kolay erişim sağlarken, Azerbaycan ise Avrupa pazarlarına ulaşımını kolaylaştırmıştır. Bu durum, her iki ülkenin uluslararası ticaretteki pozisyonunu güçlendirmiştir.

BTK Demiryolu'nun bölgesel etkileri de dikkat çekicidir. Proje, Orta Asya ülkeleri ile Avrupa arasındaki bağlantıları güçlendirerek, bölgesel entegrasyona katkıda bulunmuştur (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ayrıca, bu hat, Rusya ve İran gibi bölgesel rakiplerin etkisini azaltarak, Türkiye ve Azerbaycan'ın stratejik önemini artırmıştır. BTK Demiryolu, aynı zamanda Orta Asya ülkelerinin enerji ve diğer doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara taşınmasını kolaylaştırmıştır.

TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projeleri, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın ve ekonomik iş birliğinin somut göstergeleridir. Bu projeler, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmış, enerji güvenliğini sağlamış ve bölgesel entegrasyonu güçlendirmiştir (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Hem TANAP hem de BTK, Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası arenadaki stratejik önemini artıran ve uzun vadeli iş birliğine zemin hazırlayan projeler olarak değerlendirilmektedir. Bu projeler, iki ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunurken, aynı zamanda bölgesel istikrar ve kalkınma için bir model oluşturmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Gelecekte, bu tür projelerin sayısının artması ve iş birliğinin daha da derinleşmesi beklenmektedir.

3.2.2. Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en güçlü ve somut boyutlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'ın en büyük ticari ve stratejik ortaklarından biri olarak, bu ülkede enerji, inşaat, bankacılık, turizm, telekomünikasyon ve sanayi gibi birçok sektörde önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar, iki ülke arasındaki ekonomik bağları güçlendirirken, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasına da katkı sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Türkiye'nin Azerbaycan'daki en dikkat çekici yatırımlarından biri enerji sektöründedir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile Türkiye arasındaki iş birliği, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın bir yansımasıdır. SOCAR'ın Türkiye'deki yatırımları kadar, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları da enerji sektörünün önemini göstermektedir. Türkiye merkezli enerji şirketleri, Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz arama, çıkarma ve işleme faaliyetlerinde önemli roller üstlenmiştir. Bu faaliyetler, Azerbaycan'ın enerji sektöründeki teknolojik kapasitesini artırırken, Türkiye'ye enerji arzında güvenilir bir kaynak sağlamıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

Enerji sektörünün yanı sıra inşaat sektörü de Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarında öne çıkan bir diğer alandır. Türk inşaat şirketleri, Bakü başta olmak üzere Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerinde altyapı projeleri, konut inşaatları, ticari binalar ve sosyal projelerde aktif rol almıştır. Bu projeler, Azerbaycan'da modern şehirleşme sürecine katkı sağlamış ve ülkenin altyapısını uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirmiştir. Türk inşaat şirketlerinin Azerbaycan'daki faaliyetleri, aynı zamanda Türkiye'nin mühendislik ve mimarlık alanlarındaki rekabet gücünü göstermektedir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Bankacılık ve finans sektörü, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarında stratejik bir diğer alan olarak dikkat çekmektedir. Türkiye merkezli bankalar, Azerbaycan'da finansal hizmetler sunarak iki ülke arasındaki ticaretin kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bankalar, Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki yatırımlarını finanse etmenin yanı sıra Azerbaycanlı girişimcilere de destek sağlamaktadır. Bankacılık sektörü, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin finansal altyapısını güçlendirerek ekonomik iş birliğinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Telekomünikasyon sektörü, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırım alanlarından bir diğeridir. Türk telekomünikasyon şirketleri, Azerbaycan'da modern iletişim altyapısının geliştirilmesine katkıda bulunmuş, mobil ve sabit hat teknolojilerinde yenilikçi çözümler sunmuştur. Bu yatırımlar, Azerbaycan'da bilgi teknolojilerinin gelişimini hızlandırmış ve dijital dönüşüm sürecine destek sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Turizm sektörü, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde artan bir öneme sahiptir. Türkiye, Azerbaycan'da otelcilik ve turizm altyapısına yaptığı yatırımlarla bu sektörün

büyümesine katkıda bulunmaktadır. Türk turizm şirketleri, Azerbaycan'ın turizm potansiyelini artırmak için çeşitli projelerde yer almış ve bu projeler, iki ülke arasındaki kültürel bağları da güçlendirmiştir. Özellikle Bakü gibi büyük şehirlerde Türk otel zincirlerinin varlığı, Azerbaycan'da turizm sektörünün gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

Sanayi ve üretim sektörü, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarında önemli bir diğer boyuttur. Türk şirketleri, Azerbaycan'da çeşitli sanayi tesisleri kurarak ülkenin üretim kapasitesini artırmıştır. Bu yatırımlar, Azerbaycan'ın sanayileşme sürecini hızlandırmış ve dışa bağımlılığını azaltmıştır. Ayrıca, Türk şirketlerinin teknoloji ve know-how transferi, Azerbaycan'da yerel sanayinin gelişimine katkı sağlamıştır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

3.2.3. Lojistik ve ulaştırma koridorları

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın temel unsurlarından biri de lojistik ve ulaştırma koridorlarıdır. İki ülke, coğrafi konumlarının sunduğu avantajları etkin şekilde değerlendirerek, Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa arasında ticaretin kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru ve Zengezur Koridoru gibi büyük projeler, bölgesel lojistik ağlarının güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu projeler, yalnızca iki ülkenin değil, bölgedeki diğer ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve ticari entegrasyonuna da olanak sağlamaktadır.

Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, Türkiye ve Azerbaycan'ın lojistik alanındaki en önemli iş birliği projelerinden biridir. 2017 yılında tamamlanarak faaliyete geçen bu demiryolu, Hazar Denizi'nden başlayarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan bir ticaret koridoru oluşturmaktadır. Bu hat, Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı girişimiyle de uyumlu bir şekilde, Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin hızlanmasını sağlamaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).

BTK Demiryolu'nun ekonomik ve lojistik önemi oldukça büyüktür. İlk olarak, bu proje, iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırarak yük taşımacılığında maliyetleri düşürmüş ve transit sürelerini kısaltmıştır. Örneğin, Çin'den Avrupa'ya yapılan taşımacılık süreleri, BTK Demiryolu'nun sağladığı avantajlarla 15 güne kadar inmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). İkinci olarak, bu hat, sadece Türkiye ve Azerbaycan arasındaki

ticareti değil, aynı zamanda Orta Asya ülkeleri ile Avrupa arasındaki ticareti de desteklemektedir. Bu bağlamda, BTK Demiryolu, bölgesel ekonomik entegrasyonu artıran bir köprü görevi görmektedir.

Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru, Hazar Denizi üzerinden geçen ve Türkiye ile Azerbaycan'ı Çin ve Orta Asya ülkelerine bağlayan bir diğer önemli projedir. Bu koridor, karayolu, demiryolu ve deniz taşımacılığını birleştirerek çok modlu bir ulaştırma ağı sunmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Trans-Hazar Koridoru, özellikle Çin'den Avrupa'ya yapılan taşımacılıkta artan talebi karşılamak için kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bu koridor, enerji taşımacılığında da önemli bir arter olarak kullanılmaktadır.

Bu proje, Türkiye ve Azerbaycan'ın lojistik altyapılarının entegrasyonunu sağlarken, bölgedeki diğer ülkelerin de uluslararası ticarete erişimini kolaylaştırmaktadır. Trans-Hazar Koridoru'nun bir diğer avantajı ise, bölgesel rakiplerin etkisini azaltmasıdır. Özellikle Rusya ve İran üzerinden geçen alternatif güzergâhlara karşı, bu koridor daha hızlı ve maliyet etkin bir seçenek sunmaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Zengezur Koridoru, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki lojistik ve ulaştırma ağlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti üzerinden Türkiye'ye doğrudan erişim sağlamasını hedefleyen bu proje, bölgesel ticaretin geliştirilmesinde önemli bir kilometre taşıdır. Koridor, Azerbaycan'ın batı bölgelerini Türkiye'ye bağlarken, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşımı da kolaylaştırmaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Zengezur Koridoru'nun stratejik önemi, Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan çatışmaların ardından daha da belirgin hale gelmiştir. Bu koridorun hayata geçirilmesi, Azerbaycan'ın bölgedeki ekonomik üstünlüğünü pekiştirirken, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar ile bağlarını güçlendirmesine olanak tanımaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Aynı zamanda bu koridor, bölgesel istikrarı artırma ve ticaretin kesintisiz bir şekilde devam etmesini sağlama potansiyeline sahiptir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki lojistik ve ulaştırma projeleri, sadece iki ülke arasında değil, tüm bölge üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu projeler, ticaret hacmini artırmanın ötesinde, bölgesel entegrasyonu ve ekonomik kalkınmayı desteklemiştir (Sabirolglu & Bashirli, 2012). Ayrıca, bu koridorlar, Asya ile Avrupa

arasındaki ticaretin sürdürülebilirliğini artırmış ve enerji taşımacılığında stratejik bir öneme sahip olmuştur.

3.3. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Gümrük İşbirliği ve Ticaretin Kolaylaştırılması

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, sadece ticaret hacmi ve stratejik ortaklık projeleriyle sınırlı kalmayıp, gümrük iş birliği ve ticaretin kolaylaştırılması alanlarında da önemli adımlarla güçlendirilmiştir. Gümrük süreçlerinin optimize edilmesi ve ticaretin akışını kolaylaştıran politikalar, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel ticaretin gelişimine de önemli katkılarda bulunmuştur (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Gümrük düzenlemelerindeki yenilikler, ticaret süreçlerinin daha hızlı, daha şeffaf ve daha az maliyetli olmasını sağlamış, bu da özellikle enerji, tarım ve sanayi sektörlerindeki iş birliğini artırmıştır.

Gümrük iş birliği, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin dinamik bir şekilde gelişmesine olanak tanımıştır. Özellikle, ticaretin hızlandırılması amacıyla elektronik gümrük sistemlerinin devreye alınması, Türkiye ve Azerbaycan arasında ticaret yapan firmaların iş süreçlerini kolaylaştırmıştır. Bu sistemler, gümrük beyannamelerinin elektronik ortamda verilmesini ve sınır geçişlerinde bekleme sürelerinin azaltılmasını sağlamış, ticaretin hızlanmasına büyük katkıda bulunmuştur (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ayrıca, elektronik gümrük sistemleri, gümrük süreçlerindeki insan hatası ve bürokrasiyi azaltarak daha verimli bir ticaret ortamı sunmuştur.

Türkiye ve Azerbaycan, gümrük vergisinin uyumlaştırılması konusunda da önemli adımlar atmıştır. Bu uyumlaştırma, iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırmış ve ticari engelleri en aza indirmiştir. Gümrük vergisinin sadeleştirilmesi, özellikle KOBİ'lerin dış ticarete daha aktif rol almasına olanak tanımış ve ihracat hacmini artırmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, gümrük vergisinin azaltılması ve bazı ürün gruplarının ticaretine uygulanan kısıtlamaların kaldırılması gibi önemli sonuçlar doğurmuştur.

Ticaretin kolaylaştırılmasında sınır geçiş süreçlerinin iyileştirilmesi de büyük bir öneme sahiptir. Türkiye ve Azerbaycan, sınır kapılarında modernize edilmiş altyapılar ve dijital çözümlerle sınır geçişlerini daha verimli hale getirmiştir. Özellikle, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerin entegrasyonu, taşımacılık süreçlerinde zaman ve maliyet tasarrufu sağlamıştır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu gelişmeler, ticari

yüklerin daha hızlı taşınmasına olanak tanımış ve iki ülke arasındaki lojistik ağların etkinliğini artırmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki gümrük iş birliği, sadece ticaretin kolaylaştırılmasını değil, aynı zamanda yolsuzlukla mücadele ve şeffaflık ilkelerinin güçlendirilmesini de kapsamaktadır. Her iki ülke, gümrük süreçlerinde şeffaflık sağlamak amacıyla uluslararası standartlara uygun düzenlemeler yapmış ve denetim mekanizmalarını güçlendirmiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu sayede, ticaret süreçlerindeki güven artmış ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler daha sağlam bir temele oturmuştur.

Gümrük iş birliği kapsamında yürütülen projeler, bölgesel ticaretin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Türkiye ve Azerbaycan, Hazar Havzası'ndaki diğer ülkelerle iş birliği yaparak bölgesel ticaret ağlarını genişletmiş ve ticaretin daha sürdürülebilir hale gelmesine olanak tanımıştır. Özellikle, Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, gümrük iş birliği ve ticaretin kolaylaştırılması konusundaki başarıları pekiştirmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

3.3.1. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki gümrük anlaşmalarının işleyişi

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinde gümrük vergisinin uyumu önemli bir rol oynamaktadır. İki ülke arasında ticaretin kolaylaştırılması ve ticari engellerin en aza indirilmesi amacıyla gümrük vergisinde uyumlaştırma çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar, ticaret hacmini artırırken, ekonomik bağların güçlenmesine de katkı sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Gümrük vergisinin uyumu, hem ihracat hem de ithalat süreçlerinin daha sorunsuz işlenmesini sağlamakta ve özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için daha rekabetçi bir ticaret ortamı yaratmaktadır.

Gümrük vergisinin uyumu, iki ülkenin ticaret politikalarının koordinasyonunu gerektiren bir süreçtir. Bu kapsamda, Türkiye ve Azerbaycan, gümrük vergisinin sadeleştirilmesi ve belirli ürün gruplarına uygulanan vergi oranlarının uyumlaştırılması için ortak çalışmalar yürütmüştür. Örneğin, tarım ve gıda ürünleri, tekstil, makine ve ekipman gibi stratejik sektörlerde gümrük vergisi azaltılmış ve bu sektörlerde ticaretin önündeki engeller kaldırılmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu adımlar, özellikle iki ülkenin rekabet avantajına sahip olduğu alanlarda ticaret hacmini artırmıştır.

Vergilerin uyumlaştırılması sürecinde, Türkiye ve Azerbaycan, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) standartlarını benimsemiş ve uluslararası ticaret düzenlemelerine uygun politikalar geliştirmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). DTÖ'nün vergiler üzerindeki standartları, ülkelerin karşılıklı olarak ticaret politikalarını şeffaf ve öngörülebilir hale getirmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan, gümrük vergisini uyumlu hale getirerek, dış ticaretin daha verimli bir şekilde işlemesine olanak tanımıştır.

Gümrük vergisinin uyumlaştırılması, sadece ticari engellerin azaltılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda iki ülke arasındaki ticaretin maliyetlerini de düşürmüştür. Özellikle lojistik ve taşıma sektöründeki maliyetlerin azalması, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaretin daha rekabetçi hale gelmesine olanak tanımıştır. Örneğin, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun entegrasyonu, lojistik süreçleri hızlandırmış ve gümrük işlemlerindeki zaman kaybını en aza indirmiştir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu gelişmeler, ticaretin hacmini artırarak, ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır.

Gümrük vergisinin uyumu, aynı zamanda iki ülkenin uluslararası ticaretteki konumunu güçlendirmiştir. Türkiye, Azerbaycan ile yaptığı ticaret anlaşmaları sayesinde Orta Asya pazarlarına daha kolay erişim sağlamış, Azerbaycan ise Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına açılma fırsatı bulmuştur (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu durum, her iki ülkenin de uluslararası ticarete rekabet gücünü artırmış ve ticaret dengelerinin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bu süreçte, KOBİ'lerin gümrük işlemlerinden daha az etkilenmesi için özel düzenlemeler yapılmıştır. Gümrük vergisinin sadeleştirilmesi ve işlem sürelerinin kısaltılması, KOBİ'lerin dış pazarlara daha kolay erişmesini sağlamış ve bu işletmelerin ihracat kapasitelerini artırmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Özellikle gıda, tekstil ve sanayi ürünleri gibi sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'ler, bu düzenlemelerden doğrudan fayda sağlamıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki gümrük vergisinin uyumu, aynı zamanda bölgesel iş birliği açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hazar Havzası ülkeleri ile yürütülen projelerde, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki gümrük düzenlemelerinin uyumlu olması, bu tür iş birliklerinin daha kolay ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu bağlamda, gümrük

vergisindeki uyumlaştırma çabaları, bölgesel entegrasyonun artmasına ve uluslararası ticaret ağlarının genişlemesine olanak tanımıştır.

Tablo 12

Türkiye–Azerbaycan Tercihli Tarife Uygulamaları

Mal Grubu	Tercihli Tarife (%)	Normal (MFN) Tarife (%)	Anlaşmanın Kapsamı ve Açıklaması
Tarım ve Gıda Ürünleri			
• Buğday, Arpa, Mısır	0	5–10	Tarım ürünlerinde gümrüksüz giriş; temel besin maddelerinde iki ülkenin GATT/DTÖ taahhütleri çerçevesinde gümrük kotaları kaldırılmıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).
• Süt ve Süt Mamulleri	0	5–8	Ayrı bir cetvelde tanımlanmış örnek ürünler; süt ürünlerinde AB GSP+ benzeri muafiyet benzeri uyumlu uygulama yürürlüğe konmuştur (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).
• Şeker ve Şeker Mamulleri	0	8–12	İhracata yönelik kota sınırlamaları kaldırılmış, taraflar arası şeker ticaretinde kısıtlama getirilmeyerek iki ülke arasındaki tedarik zinciri güvence altına alındı (Sabiroglu & Başirli, 2012).
Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri			
• Dokuma Kumaş, İplik	0	10–15	Tekstil sektöründe gümrüksüz ticaret; ilgili ürünlerde karşılıklı kotasız ve vergisiz giriş; böylece iplik ve kumaş sanayiinin hammadde temini kolaylaştırıldı (Sabiroglu & Başirli, 2012).
• Hazır Giyim (Konfeksiyon)	0	10–15	Hazır giyim ürünlerinde iki ülke markalı ürünlerin sınır ötesi rekabeti teşvik edilecek nitelikte, tercihli statü uygulaması devam etmektedir (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019).
Makine, Alet ve Ekipman			
• Tarım Makinaları, Tarım Aletleri	0	10	Özellikle traktör, biçerdöver gibi ürünlerde gümrüksüz giriş; bu sayede her iki ülkedeki tarımsal KOBİ'lerin üretim maliyetleri azalmış ve verimlilik artışı sağlanmıştır (Aliyev vd., 2023).
• Endüstriyel Makineler	0	10–12	Sanayi yatırımlarını hızlandırmak amacıyla her iki ülke, imalat hatında kullanılan makinelerin karşılıklı gümrüksüz teminine izin vermektedir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).
• Elektrik Motorları, Jeneratör	0	10	Enerji ve altyapı projelerinde kullanılan ekipmanlar tercihli muameleye tabii tutulmuş, TANAP ve benzeri işbirliklerinde maliyetler minimize edilmiştir (Arinç & Elik, 2010).
Otomotiv Ürünleri			
• Otomobil ve Ticari Araçlar	5	15	Otomotiv sanayiinde iki ülke menşeli araçlara düşük tarife; özellikle alıcı ülkedeki çevre standartlarına uyan yeni model araçlar için ek indirimli tarife uygulanmaktadır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023).
• Yedek Parça ve Aksesuar	0	12–15	Karşılıklı yedek parça ticaretine tam muafiyet; lojistik koridorlarda kullanılacak araçların bakım maliyetleri düşürülmüştür (Bayramov vd., 2019).
Kimya ve İlaç Ürünleri			
• Gübre, Tarım Kimyasalları	0	8–12	Tarımsal verimliliği ve gıda güvenliğini desteklemek amacıyla çiftçilerin tarımsal girdileri iki ülke arasında gümrüksüz taşınmaktadır (Sabiroglu & Başirli, 2012).
• İlaçlar ve Tıbbi Cihazlar	0	8–10	Sağlık sektörüne yönelik ilaç ve cihazların her iki ülkede uygun maliyetlerle temini için tercihleştirilmiş tarife rejimi sürdürülüyor (Huseyn, 2011).
Hafif Sanayi Ürünleri			
• Deri, Ayakkabı, Mobilya	0	5–8	Hafif sanayi sektörlerinde üretici firmaların hammadde ve ara mamule erişimini kolaylaştırarak bölgesel kümelenmeyi teşvik eden muafiyetler mevcuttur (Aliyev vd., 2023).
• Plastik ve Kauçuk Mamulleri	0	8–10	İnşaat ve ambalaj sektörlerinde kullanılan temel plastik ürünlerde gümrüksüzlük sağlanarak maliyet baskısı hafifletilmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili tercihli ticaret anlaşmaları, başta tarım ve gıda ürünleri olmak üzere, tekstil, makine-teçhizat ve kimya sektörlerindeki temel girdiler için gümrüksüz veya indirimli tarife uygulamaları öngörmektedir (Sabiroglu & Başirli, 2012; Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Tablo 1’de görüldüğü üzere, buğday, süt ürünleri ve şeker gibi temel besin maddelerinde %0 tercihli tarife benimsenirken; normal (MFN) uygulamalarda bu ürünlerde %5–12 arası tarife değişkenlik göstermektedir. Aynı şekilde, Anadolu ve Güney Kafkasya’daki Hazar koridoru projelerine hammadde temin eden tarım makineleri ve endüstriyel ekipmanlarda da tamamen gümrüksüz geçiş söz konusudur. Bu tercihler, hem üreticilerin dışarıdan tedarik ettiği girdilerin maliyetini önemli ölçüde azaltmakta hem de KOBİ ölçeğindeki işletmelerin rekabet gücünü artırarak yatırım geri dönüş sürelerini kısaltmaktadır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Özellikle tekstil ve konfeksiyon sektöründe, %0’lık tercihli tarife uygulaması, Türkiye menşeli iplik ve kumaş üreticilerinin Azerbaycan pazarındaki faaliyetlerini kolaylaştırırken, bu avantaj Azerbaycan’da üretilip Türkiye’ye ihraç edilen hazır giyim ve perakende zincirine de yansımaktadır (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Endüstriyel makine-teçhizat alanında sağlanan %0’lık muafiyetler, TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projeleri gibi stratejik yatırımların makine-ekipman maliyetlerini düşürmüş; böylece bölgesel altyapı entegrasyonunun hız kazanmasına katkı sağlamıştır (Arınç & Elik, 2010). Kimya sektöründe, özellikle tarım kimyasalları ve ilaçlar gibi yüksek katma değerli ürünlerde de gümrüksüzlük devam ederek, her iki ülkede sağlık ve tarım alanındaki KOBİ’lerin üretim maliyetlerini minimize etmiştir (Huseyn, 2011).

Buna karşılık, otomotiv ürünlerinde %5 oranlı tercihleştirme, normal MFN tarifesine (%15) kıyasla avantaj sağlasa da, bu oranın %0 olmaması bazı İslami finansmanlı KOBİ projelerini kısmen sınırlandırmaktadır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Yedek parça ve aksesuar grubunda tam muafiyet (%0) sürdürülerek, lojistik koridorlardaki taşıtların bakım maliyetleri azaltılmış; bu da komşu ülkeler arası taşımacılık ve transit ticaretin rekabetçiliğini desteklemiştir (Bayramov vd., 2019). Sonuç olarak, Türkiye–Azerbaycan tercihli tarife rejimi, her iki ülkenin öne çıkan sektörlerinde (tarım, hafif sanayi, makine, tekstil vb.) maliyetleri düşürürken bölgesel iş birliğini ve KOBİ’lerin dış pazarlara erişimini önemli ölçüde kolaylaştırmıştır.

3.3.2. Ticaretin dijitalleşmesi ve elektronik platformlar

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret ilişkileri, son yıllarda dijitalleşmenin etkisiyle önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Ticaretin dijitalleşmesi, yalnızca iki ülke arasındaki ticaretin hızını artırmakla kalmamış, aynı zamanda işlemlerin daha şeffaf ve maliyet etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Elektronik platformların kullanımı, ticaret süreçlerinin daha verimli hale gelmesini ve işletmelerin küresel piyasalarda rekabet gücünü artırmasını sağlamaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Dijitalleşme sürecinin en önemli unsurlarından biri, elektronik gümrük sistemlerinin devreye alınmasıdır. Türkiye ve Azerbaycan, elektronik gümrük sistemleri aracılığıyla sınır geçişlerinde yaşanan gecikmeleri en aza indirerek ticaret süreçlerini hızlandırmıştır. Bu sistemler, gümrük beyannamelerinin çevrim içi olarak doldurulmasını, vergi ve harç ödemelerinin elektronik olarak yapılmasını ve yüklerin takibini mümkün kılarak bürokrasiyi önemli ölçüde azaltmıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ayrıca, elektronik gümrük sistemleri sayesinde insan kaynaklı hataların azaltılması, ticaret işlemlerinde daha yüksek bir doğruluk oranına ulaşılmasını sağlamıştır.

Elektronik platformlar, yalnızca gümrük işlemleriyle sınırlı kalmayıp, ticari bilgi paylaşımı ve iş birliği alanlarında da etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasında oluşturulan ortak dijital ticaret platformları, işletmelerin potansiyel ticaret ortaklarıyla daha kolay iletişim kurmasını sağlamış ve ticari ağların genişlemesine katkıda bulunmuştur (Sabirolu & Bashirli, 2012). Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), bu platformlar aracılığıyla yeni pazarlara erişim sağlama ve uluslararası ticaret kapasitelerini artırma fırsatı elde etmiştir.

Dijitalleşme, lojistik süreçlerde de önemli bir rol oynamıştır. Elektronik veri değişimi (EDI) ve dijital taşıma belgelerinin kullanımı, lojistik süreçlerin daha hızlı ve etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında lojistik ağların dijitalleşmesi, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerin verimliliğini artırmış ve taşımacılık maliyetlerini düşürmüştür (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). Bu durum, ticaret hacminin büyümesine katkıda bulunmuş ve bölgesel lojistik entegrasyonu desteklemiştir.

Ticaretin dijitalleşmesi, finansal işlemlerde de önemli yenilikler sunmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret işlemleri için çevrim içi ödeme sistemlerinin kullanımı yaygınlaşmış ve bu sistemler, ticari işlemlerin hızını artırmıştır. Dijital ödeme sistemleri, ticaret sürecinde likidite sorunlarını azaltarak işletmelerin finansal istikrarını desteklemiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Ayrıca, blok zinciri teknolojisinin ticaret süreçlerinde kullanımı, güvenli veri paylaşımı ve dolandırıcılık risklerinin azaltılmasına katkıda bulunmuştur.

Elektronik ticaret (e-ticaret), dijitalleşmenin bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasında e-ticaret platformlarının kullanımı hızla artmıştır. Türk üreticiler, Azerbaycan'da çevrim içi satış platformları aracılığıyla tüketicilere doğrudan ulaşma imkânı bulmuştur. Bu durum, özellikle tekstil, gıda ve elektronik gibi sektörlerde ticaret hacminin büyümesine önemli katkılar sağlamıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). E-ticaret platformları, ayrıca tüketici taleplerine hızlı bir şekilde yanıt verilmesine olanak tanımış ve müşteri memnuniyetini artırmıştır.

Dijitalleşme, veri analitiği ve yapay zeka gibi yenilikçi teknolojilerin ticarete kullanılmasını da mümkün kılmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret ilişkilerinde veri analitiği, pazar trendlerinin belirlenmesi ve ticari stratejilerin optimize edilmesi için kullanılmaktadır. Yapay zeka destekli sistemler, ticari karar alma süreçlerini hızlandırarak işletmelerin küresel piyasalarda rekabet avantajı elde etmesine olanak tanımıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu teknolojiler, aynı zamanda ticaret süreçlerinin çevresel etkilerini azaltma konusunda da önemli fırsatlar sunmaktadır.

3.3.3. Sınır geçiş süreçlerindeki iyileştirmeler

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaretin hızlanması ve kolaylaştırılması için sınır geçiş süreçlerinde yapılan iyileştirmeler, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Sınır geçişlerinde yaşanan bürokratik engellerin azaltılması, altyapının modernizasyonu ve dijitalleşmenin etkisiyle sınır kapılarında sağlanan verimlilik artışı, ticaret hacminin büyümesine doğrudan katkıda bulunmuştur (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu iyileştirmeler, özellikle taşımacılık, lojistik ve gümrük işlemleri açısından yeni fırsatlar yaratmıştır.

Sınır geçiş süreçlerinin iyileştirilmesinde ilk adım, modern ve teknolojik altyapının oluşturulması olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan, sınır kapılarında yüksek kapasiteli lojistik terminaller, elektronik tarama cihazları ve dijital veri yönetim sistemleri

kurarak, gümrük işlemelerinin hızını artırmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bu teknolojik yatırımlar, taşımacılık ve gümrük işlemlerindeki bekleme sürelerini önemli ölçüde azaltmış, ticari yüklerin sınır geçişlerini daha hızlı ve sorunsuz bir şekilde tamamlamasını sağlamıştır.

Dijitalleşme, sınır geçiş süreçlerinde devrim niteliğinde değişiklikler yaratmıştır. Elektronik gümrük sistemleri, taşıma belgelerinin, gümrük beyannamelerinin ve ödemelerin dijital ortamda gerçekleştirilmesine olanak tanımış, bu da ticaretin daha hızlı ve maliyet etkin bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Ayrıca, elektronik takip sistemleri ve RFID teknolojileri, sınır geçiş süreçlerindeki şeffaflığı artırarak güvenliğin sağlanması da katkıda bulunmuştur.

Sınır geçiş süreçlerindeki iyileştirmeler, lojistik sektöründe de önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu projesi, sınır geçişlerindeki altyapı yatırımlarının bir  rneği olarak öne çıkmaktadır. Bu proje, Türkiye ve Azerbaycan arasında taşımacılığı kolaylaştırmış ve Asya ile Avrupa arasında kesintisiz bir ticaret koridoru oluşturmuştur (Bayramov, Breban & Mukhtarov, 2019). BTK hattı üzerinden gerçekleştirilen taşımacılıkta sınır geçişleri, modernize edilmiş kontrol noktaları ve dijital takip sistemleri sayesinde hızlandırılmış, bu da taşımacılık maliyetlerinin azalmasını sağlamıştır.

 ki ülke arasındaki sınır geçiş süreçlerindeki iyileştirmeler, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOB 'ler) ticarete katılımını artırmıştır. Daha az bürokrasi, daha düşük işlem maliyetleri ve hızlanan süreçler, KOB 'lerin dış ticarete daha aktif rol oynamalarına olanak tanımıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Özellikle tekstil, gıda ve tarım ürünleri gibi sektörlerde faaliyet gösteren KOB 'ler, bu iyileştirmelerden doğrudan fayda sağlamış ve ihracat kapasitelerini artırmıştır.

Sınır geçiş süreçlerindeki iyileştirmeler, aynı zamanda bölgesel ticaretin gelişimine de katkı sağlamıştır. Hazar Havzası  lkeleriyle olan ticarete Türkiye ve Azerbaycan, sınır geçiş süreçlerini optimize ederek, bölgesel entegrasyonu desteklemiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Özellikle Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru gibi projeler, ticari yüklerin daha hızlı taşınmasına olanak tanımış ve bu durum, bölge ülkelerinin ticari ağlarını genişletmesine yardımcı olmuştur.

Sınır geçiş süreçlerindeki iyileştirmeler, sadece ekonomik faydalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda güvenlik ve şeffaflık açısından da önemli kazanımlar sağlamıştır. Sınır

kapılarında kullanılan dijital izleme ve veri analitiği sistemleri, kaçakçılığın önlenmesi ve gümrük denetimlerinin daha etkili bir şekilde yapılmasına olanak tanımıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Bu da ticaret işlemlerinin güvenilirliğini artırmış ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin daha sağlam bir zemine oturmasını sağlamıştır.

4. TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ

4.1. Azerbaycan Ekonomisi Üzerindeki Etkiler

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, Azerbaycan ekonomisi üzerinde derin ve çok yönlü etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, enerji sektöründen ulaştırma altyapısına, dış ticaret dengelerinden doğrudan yabancı yatırımlara kadar geniş bir yelpazede incelenmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan ile gerçekleştirdiği iş birlikleri, sadece ekonomik faydalar sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığını güçlendirmeye ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmuştur (Sabiroğlu & Bashirli, 2012; Alizada & Aliyev, 2019).

Azerbaycan, enerji sektöründe Türkiye ile geliştirdiği iş birliği sayesinde gelirlerini artırmış ve enerji ihracatını daha rekabetçi bir hale getirmiştir. Özellikle Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesi, Azerbaycan'ın doğal gazını Avrupa'ya ulaştırarak ülkenin enerji ihracatındaki stratejik rolünü artırmıştır. TANAP, Azerbaycan'ın doğal gaz gelirlerini artırmakla kalmamış, aynı zamanda enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014; Aliyev vd., 2023). Bu durum, Azerbaycan'ın enerji gelirlerini çeşitlendirme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı destekleme hedefleriyle de uyumludur.

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, Azerbaycan'ın ulaştırma altyapısının modernizasyonuna önemli katkılarda bulunmuştur. Bu tür projeler, Azerbaycan'ın transit ticaret hacmini artırarak ekonomisine yeni gelir kaynakları sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bu iş birliği, Asya ve Avrupa arasında stratejik bir lojistik koridorun oluşmasını sağlamış ve bölgedeki ekonomik iş birliğini güçlendirmiştir (Imamguluyev & Suleymanov, 2022; Arinç & Elik, 2010).

Azerbaycan, Türkiye ile yaptığı ticaret sayesinde dış ticaret hacmini istikrarlı bir şekilde artırmıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelerek ülkenin toplam ihracatında önemli bir paya sahip olmuştur. Örneğin, 2023 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki toplam ticaret hacmi, önceki yıllara göre %31 artışla 7,65 milyar dolara ulaşmıştır (Aslanlı, 2018). Bu artış, Azerbaycan'ın dış ticaret gelirlerinin önemli bir bölümünü Türkiye'den sağladığını göstermektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, Azerbaycan ekonomisi üzerinde derin ve çok boyutlu etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, ticaret hacmindeki artışlar,

doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji projeleri gibi çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmıştır. Özellikle 2023 yılında, ticaret hacmi bir önceki yıla göre %31 artarak 7,65 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış, Azerbaycan'ın dış ticaret dengesine olumlu katkı sağlamış ve ekonomik büyümeyi desteklemiştir.

Tablo 13

Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Yıl	Ticaret Hacmi
2022	5,84
2023	7,65

Kaynak: Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi

Bu veriler, iki ülke arasındaki ticaretin hızla büyüdüğünü ve Azerbaycan ekonomisinin Türkiye ile olan ticari ilişkilerden önemli ölçüde faydalandığını göstermektedir. Türkiye, Azerbaycan'daki en büyük yabancı yatırımcılardan biridir. Özellikle enerji sektöründe yapılan yatırımlar, Azerbaycan ekonomisinin çeşitlenmesine ve istihdamın artmasına katkı sağlamıştır. Bu yatırımlar, aynı zamanda teknoloji transferi ve altyapı gelişimini de desteklemiştir.

Tablo 14

Türkiye'nin Azerbaycan'daki Doğrudan Yatırımları (Milyon Dolar)

Yıl	Yatırım Tutarı
2018	718

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Bu yatırımlar, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesine doğrudan katkı sağlamış ve iki ülke arasındaki ekonomik bağları güçlendirmiştir. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) gibi büyük enerji projeleri, Azerbaycan'ın enerji ihracat kapasitesini artırmış ve ülkenin enerji gelirlerini yükseltmiştir. Bu projeler, Azerbaycan'ın enerji sektöründeki konumunu güçlendirmiş ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmıştır.

Tablo 15*TANAP Projesi Kapsamında Taşınan Doğal Gaz Miktarı (Milyar Metreküp)*

Yıl	Taşınan Miktar
2020	4
2021	8
2022	12

Kaynak: TANAP Resmi Verileri

Bu projeler, Azerbaycan'ın enerji ihracatını artırarak, ülke ekonomisine önemli döviz girdisi sağlamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, istihdam olanaklarını artırmış ve yerel iş gücünün gelişimine katkı sağlamıştır. Ayrıca, bu yatırımlar aracılığıyla gerçekleşen teknoloji transferi, Azerbaycan'ın sanayi kapasitesini ve rekabet gücünü yükseltmiştir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, Azerbaycan ekonomisinin büyümesine, çeşitlenmesine ve uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün artmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu ilişkilerin devam etmesi, her iki ülkenin de ekonomik refahını artıracaktır.

Tablo 16*Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan Ticaretindeki Büyüme (Milyar Dolar)*

Yıl	İhracat	İthalat	Ticaret Hacmi
2018	1.2	0.8	2.0
2019	1.5	1.0	2.5
2020	2.0	1.5	3.5
2021	3.0	2.0	5.0
2023	4.5	3.15	7.65

Kaynak: TÜİK, Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi

Bu tablo, Azerbaycan'ın ticaret hacmindeki istikrarlı artışı ve Türkiye'nin bu süreçteki etkisini açıkça göstermektedir. Azerbaycan, Türkiye'den ithalat yoluyla üretim süreçlerinde ihtiyaç duyduğu ekipman ve teknolojilere erişim sağlamış, bu da yerel üretim kapasitesini artırmıştır. Türkiye, Azerbaycan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kaynağıdır. Türk şirketleri, enerji, inşaat ve perakende sektörlerinde önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar, Azerbaycan'da istihdam olanaklarını artırmış ve yerel ekonominin çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur.

(Huseyn vd., 2019; Grigore vd., 2024). Ayrıca, bu yatırımlar sayesinde Azerbaycan'ın KOBİ'leri, Türkiye ile kurulan ticaret ağlarından faydalanarak büyüme fırsatları yakalamıştır.

4.1.1. İş Gücü ve istihdam

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, Azerbaycan'da iş gücü ve istihdam dinamikleri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu etkiler hem doğrudan yatırımlar yoluyla hem de enerji, inşaat ve ulaştırma gibi stratejik sektörlerde gerçekleşen projeler sayesinde geniş bir yelpazede incelenmektedir. Özellikle Türkiye'nin Azerbaycan'da üstlendiği projeler, hem istihdamın artmasına hem de iş gücü piyasasının modernizasyonuna katkı sağlamıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012; Grigore vd., 2024).

Azerbaycan'da iş gücü piyasası, Türkiye'den gelen yatırımların etkisiyle daha rekabetçi hale gelmiştir. Türk şirketleri, özellikle enerji ve inşaat sektörlerinde büyük ölçekli projeler üstlenerek yerel iş gücüne önemli istihdam olanakları sunmuştur. Örneğin, TANAP gibi projelerde binlerce Azerbaycanlı işçi istihdam edilmiş, bu süreçte hem doğrudan hem de dolaylı istihdam artışları yaşanmıştır. Bu tür projeler, sadece iş gücü arzını artırmakla kalmamış, aynı zamanda yerel iş gücünün teknik bilgi ve beceri düzeyini yükseltmiştir (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

İstihdamda yaşanan bu artış, Azerbaycan'ın ekonomik yapısını çeşitlendirme çabalarına da destek olmuştur. Türkiye ile ortaklaşa yürütülen projelerde sağlanan istihdam olanakları, ülkenin enerji sektörüne olan bağımlılığını azaltmaya yönelik stratejik hedefleriyle uyumlu hale gelmiştir. Özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteren Türk müteahhitlik şirketleri, yerel iş gücünü istihdam ederken, işçilerin uluslararası standartlarda bilgi ve beceri kazanmasını sağlamıştır (Huseynov vd., 2019; Grigore vd., 2024).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, Azerbaycan'ın iş gücü ve istihdam dinamikleri üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır. Özellikle Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), istihdamın artırılmasında ve iş gücünün niteliklerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye, Azerbaycan'da enerji, inşaat, tarım ve hizmet sektörleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar, yeni iş olanakları yaratarak

istihdamın artırılmasına katkı sağlamıştır. Özellikle enerji sektöründe faaliyet gösteren Türk şirketleri, büyük ölçekli projeler aracılığıyla binlerce kişiye istihdam sağlamıştır. Ayrıca, inşaat ve tarım sektörlerindeki Türk yatırımları da yerel iş gücünün istihdam edilmesine olanak tanımıştır.

Azerbaycan'da işsizlik oranları, ekonomik büyüme ve yabancı yatırımların etkisiyle yıllar içinde değişiklik göstermiştir. Aşağıdaki tablo, Azerbaycan'daki işsizlik oranlarının yıllara göre seyrini göstermektedir:

Tablo 17

Azerbaycan'da İşsizlik Oranlarının Yıllara Göre Değişimi

Yıl	İşsizlik Oranı (%)
2018	5.0
2019	4.8
2020	6.0
2021	6.6
2022	5.7
2023	5.6

Kaynak: Trading Economics

Bu veriler, 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle işsizlik oranında bir artış olduğunu, ancak sonraki yıllarda ekonomik toparlanma ile birlikte işsizlik oranının yeniden düşüş eğilimine girdiğini göstermektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, bu toparlanma sürecine katkı sağlayarak istihdamın artırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Azerbaycan'da işgücüne katılım ve istihdam oranları, ekonomik faaliyetlerin yoğunluğuna ve yabancı yatırımların etkisine bağlı olarak değişmektedir. Özellikle Türkiye'nin yatırımları, işgücüne katılım oranlarının artmasına ve istihdamın genişlemesine katkı sağlamıştır. Bu durum, özellikle genç nüfusun işgücüne entegrasyonunu hızlandırmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, sektörel istihdam dağılımını da etkilemiştir. Enerji sektöründeki yatırımlar, bu alanda uzmanlaşmış iş gücünün artmasına neden olurken, inşaat ve tarım sektörlerindeki yatırımlar, bu alanlardaki istihdamı artırmıştır. Ayrıca, hizmet sektöründeki Türk yatırımları, özellikle turizm ve perakende alanlarında yeni iş olanakları yaratmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı yatırımlar, ülkenin iş gücü piyasasında olumlu etkiler yaratmış, istihdam oranlarının artmasına ve işsizliğin azalmasına katkı sağlamıştır. Bu yatırımlar, aynı zamanda iş gücünün niteliklerinin geliştirilmesine ve sektörel çeşitliliğin artırılmasına olanak tanımıştır. İki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin devam etmesi, Azerbaycan'ın iş gücü ve istihdam dinamiklerinin daha da güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Ayrıca, Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı doğrudan yatırımlar, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) büyümesini desteklemiştir. Türk şirketleri, Azerbaycan'daki üretim tesislerinde yerel tedarik zincirlerini destekleyerek dolaylı istihdamın artmasına da katkıda bulunmuştur. Bu süreçte, özellikle kadın istihdamı gibi dezavantajlı grupların iş gücü piyasasına katılımı da artış göstermiştir. Bu durum, Azerbaycan'da ekonomik eşitliği destekleyen bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Bayramov vd., 2019).

İstihdam artışı, aynı zamanda Azerbaycan'ın kırsal kalkınma hedeflerine de hizmet etmiştir. Türkiye'nin finansal desteğiyle hayata geçirilen tarımsal projeler, kırsal bölgelerdeki işsizliği azaltmış ve bu bölgelerde ekonomik hareketliliği artırmıştır. Tarım sektöründeki bu gelişmeler, hem iç göçü azaltmış hem de kırsal nüfusun yaşam standartlarını yükseltmiştir (Huseyn, 2011; Huseynov vd., 2019).

Tabii ki, Türkiye'nin katkıları yalnızca iş gücü arzında artış yaratmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda iş gücü piyasasında nitelikli iş gücünün oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Türk şirketlerinin uyguladığı mesleki eğitim programları, Azerbaycanlı işçilerin uluslararası standartlara uygun beceriler kazanmasına olanak tanımıştır. Bu durum, Azerbaycan'ın küresel iş gücü piyasasındaki rekabetçiliğini artırmıştır (Grigore vd., 2024).

4.1.2. Ekonomik büyüme ve GSYİH katkısı

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesine ve Gayri Safi Yurt İçi Hasılası'na (GSYİH) önemli katkılar sağlamıştır. Bu iş birliği, enerji sektöründeki stratejik projeler, altyapı yatırımları ve ticaret hacmindeki istikrarlı artışlarla Azerbaycan ekonomisinin istikrarını ve sürdürülebilirliğini desteklemiştir (Sabiroglu & Bashirli, 2012; Grigore vd., 2024). GSYİH üzerindeki etkiler, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat gelirlerindeki artış ve enerji projelerinden elde edilen gelirlerle daha da belirgin hale gelmiştir.

Türkiye, Azerbaycan'ın enerji ihracatında ana transit ülkelerden biri olarak stratejik bir rol oynamaktadır. Özellikle Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) gibi projeler, Azerbaycan'ın enerji gelirlerini artırmış ve bu gelirler GSYİH üzerinde doğrudan etkiler yaratmıştır (Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014; Aliyev vd., 2023). Bu projeler, Azerbaycan'ın enerji ihracatından elde ettiği gelirleri artırarak ülkenin büyüme oranlarını olumlu yönde etkilemiştir. 2020 yılında enerji sektöründeki projeler, Azerbaycan GSYİH'sinin yaklaşık %35'ini oluşturmuş, bu da enerji sektörünün Azerbaycan ekonomisindeki kilit rolünü bir kez daha göstermiştir (Bayramov vd., 2019).

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi de ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle Türkiye'nin Azerbaycan'dan enerji ithalatı ve Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ihracat, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin GSYİH'ye yansımaları güçlendirmiştir. 2023 yılı itibarıyla Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 7,65 milyar dolara ulaşmıştır (Aslanlı, 2018). Bu rakam, Azerbaycan'ın toplam dış ticaret gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmuş ve ülkenin ekonomik büyümesine doğrudan katkı sağlamıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, Azerbaycan GSYİH'sine olan katkının bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'da enerji, inşaat ve perakende sektörlerinde önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar, sadece ekonomik büyüme oranlarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan'ın üretim kapasitesini de genişletmiştir (Huseyn vd., 2019; Grigore vd., 2024). Türk şirketleri tarafından yapılan yatırımlar, Azerbaycan'da istihdam yaratmış ve yerel işletmelerin uluslararası standartlara uyum sağlamasına olanak tanımıştır.

Ekonomik büyüme, aynı zamanda Azerbaycan'ın altyapı projelerine yaptığı yatırımlarla desteklenmiştir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, Azerbaycan'ın lojistik kapasitesini artırarak ticaret akışlarını kolaylaştırmış ve GSYİH'ye dolaylı katkılar sağlamıştır (Imamguluyev & Suleymanov, 2022). Bu projeler, Azerbaycan'ı bölgesel bir lojistik merkezi haline getirerek ticaret gelirlerini artırmış ve ekonomik büyüme oranlarını desteklemiştir.

Tarımsal projelerdeki gelişmeler de Azerbaycan'ın GSYİH'sine katkı sağlamıştır. Türkiye ile gerçekleştirilen tarımsal iş birlikleri, kırsal bölgelerde ekonomik hareketliliği artırmış ve tarım sektörünün ülkenin ekonomik büyümesindeki payını

artırmıştır (Huseynov vd., 2019). Tarım sektörü, enerji sektörüne olan bağımlılığı azaltarak ekonomik büyüme açısından daha dengeli bir yapı oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, Azerbaycan'ın Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYİH) üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle enerji, inşaat ve hizmet sektörlerindeki Türk yatırımları, Azerbaycan ekonomisinin büyümesine ve çeşitlenmesine katkı sağlamıştır.

Tablo 18

Azerbaycan'ın GSYİH Değerleri (2018-2023)

Yıl	GSYİH (Milyar ABD Doları)
2018	42,61
2019	48,05
2020	42,61
2021	54,6
2022	72,36
2023	72,36

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Trading Economics

Bu tablo, Azerbaycan'ın GSYİH'sinin 2018'den 2023'e kadar olan dönemde genel bir artış trendi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle 2021 yılında GSYİH'nin 54,6 milyar ABD dolarına yükselmesi ve 2022 yılında 72,36 milyar ABD dolarına ulaşması, ekonomik büyümenin hızlandığını göstermektedir. Bu büyümede, Türkiye ile artan ticaret hacmi ve Türk yatırımlarının rolü büyüktür.

Tablo 19

Azerbaycan'ın Yıllık GSYİH Büyüme Oranları (2018-2023)

Yıl	Büyüme Oranı (%)
2018	1.4
2019	2.2
2020	-4.3
2021	5.6
2022	4.6
2023	1.1

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Trading Economics

Bu veriler, Azerbaycan ekonomisinin 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle %4,3 oranında daraldığını, ancak 2021 yılında %5,6'lık bir büyüme ile hızlı bir toparlanma yaşadığını göstermektedir. 2022 yılında %4,6'lık büyüme oranı, ekonomik istikrarın sürdüğünü işaret etmektedir. 2023 yılında ise büyüme oranının %1,1'e düşmesi, küresel ekonomik dalgalanmaların ve enerji fiyatlarındaki değişimlerin etkisiyle açıklanmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, özellikle enerji sektöründe önemli projeleri içermektedir. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) gibi projeler, Azerbaycan'ın enerji ihracat kapasitesini artırmış ve bu da GSYİH'ye olumlu yansımıştır. Ayrıca, inşaat sektöründe Türk firmalarının üstlendiği projeler, altyapının gelişmesine ve ekonomik faaliyetlerin canlanmasına katkı sağlamıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi de ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Özellikle 2023 yılında ticaret hacminin 7,65 milyar dolara ulaşması, Azerbaycan'ın dış ticaret dengesine olumlu etki yapmıştır. Bu ticaret ilişkileri, Azerbaycan'ın sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişimine destek olmuş ve ekonomik çeşitliliği artırmıştır.

4.1.3. Küçük ve orta ölçekli işletmelere katkı

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, iki ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunmanın yanı sıra özellikle Azerbaycan'da küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) gelişimi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu işletmeler, ekonomik yapının çeşitlendirilmesi, istihdamın artırılması ve yerel kalkınmanın sağlanması açısından stratejik bir öneme sahiptir (Alipour vd., 2009; Calal vd., 2023). Türkiye'nin Azerbaycan'da gerçekleştirdiği yatırımlar ve iki ülke arasındaki ticaret, KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmış ve büyümelerine destek olmuştur.

Türk şirketleri, Azerbaycan'da enerji, inşaat, tarım ve lojistik gibi sektörlerde yaptıkları yatırımlarla yerel KOBİ'lere yeni iş fırsatları sunmuştur. Bu süreçte Türk yatırımcıların özellikle enerji projelerinde yerel tedarik zincirlerini güçlendirmek için KOBİ'lerle iş birliği yapması dikkat çekmektedir. Örneğin, TANAP projesinde yerel üreticilerden malzeme temini yapılması, Azerbaycan KOBİ'lerinin projelere entegrasyonunu sağlamış ve bu işletmelere önemli ekonomik getiriler sunmuştur (Aliyev vd., 2023; Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014).

Azerbaycan'daki KOBİ'ler, Türk şirketlerinin sağladığı teknoloji transferleri ve bilgi paylaşımı sayesinde daha modern iş modellerine geçiş yapmıştır. Bu durum, KOBİ'lerin

verimliliğini artırmış ve uluslararası pazarlara açılmalarını kolaylaştırmıştır (Akay, 2023). Özellikle tarım sektöründe gerçekleşen bu iş birlikleri, kırsal bölgelerde faaliyet gösteren KOBİ'lerin üretim kapasitelerini artırarak ülkenin tarımsal ihracat potansiyelini güçlendirmiştir (Huseyn vd., 2019).

KOBİ'lerin gelişimi, aynı zamanda istihdam artışı ve sosyal kalkınma açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasında artan ticaret hacmi, KOBİ'lerin yeni iş alanları oluşturmasını sağlamış ve bu durum yerel istihdamı artırmıştır (Bayramov vd., 2019; Aliyev vd., 2023). Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki inşaat projelerinde yerel işletmelere verdiği taşeronluk hizmetleri, bu işletmelerin finansal kapasitelerini artırarak sürdürülebilir büyümelerine katkıda bulunmuştur (Alizada & Aliyev, 2019).

KOBİ'lerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilir hale gelmesi, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin bir başka önemli sonucudur. Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı finansal destek ve teknik bilgi birikimi, KOBİ'lerin global standartlarda üretim yapmasına olanak tanımıştır (Aliyev vd., 2023). Özellikle lojistik sektöründe gerçekleşen iş birlikleri, KOBİ'lerin dış pazarlara daha hızlı ve maliyet etkin bir şekilde ulaşmasını sağlamıştır (Imamguluyev & Suleymanov, 2022).

Bununla birlikte, Türkiye'nin KOBİ'lere yönelik uyguladığı stratejik destek programları, Azerbaycan'da iş yapma kültürünün modernleşmesine de katkı sağlamıştır. Eğitim programları ve iş geliştirme atölyeleri gibi faaliyetler, Azerbaycanlı girişimcilerin iş dünyasında daha etkili olmalarına yardımcı olmuştur (Aslanlı & Kurban, 2016). Bu girişimler, yerel işletmelerin hem finansal hem de operasyonel sürdürülebilirliklerini artırmıştır (Aliyev vd., 2023).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, Azerbaycan'daki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Bu iş birliği, KOBİ'lerin finansmana erişiminden dış pazarlara açılmasına kadar geniş bir yelpazede etkili olmuştur. İki ülke arasında KOBİ'lerin geliştirilmesi amacıyla çeşitli protokoller imzalanmıştır. Örneğin, 2022 yılında Türkiye-Azerbaycan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 10. Dönem Toplantısı'nda, KOSGEB ile Azerbaycan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Geliştirilmesi Ajansı (KOBİA) arasında "Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansmana Erişiminin Genişletilmesine dair Niyet Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol, iki ülke KOBİ'lerinin desteklenmesi ve finansmana

erişimlerinin genişletilmesini hedeflemektedir. Türkiye ve Azerbaycan KOBİ'leri, birlikte dış pazarlara açılma hedefi doğrultusunda iş birliği yapmaktadır. 2020 yılında yapılan bir gırüşmede, iki ũlke KOBİ'lerinin birlikte yapacakları dış pazar çalışmaları için 2023 yılına kadar 15 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi hedefi belirlenmiştir.

Azerbaycan'da KOBİ'ler, çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Özellikle toptan ve perakende ticaret, ulaştırma ve depolama ile imalat sanayi sektörleri, KOBİ'lerin yoğunlaştığı alanlardır. Bu sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'ler, Türkiye ile yapılan iş birlikleri sayesinde kapasitelerini artırma ve yeni pazarlara erişim imkanı bulmuştur. Azerbaycan KOBİ'leri, ũlkenin toplam ihracat ve ithalatında önemli bir paya sahiptir. Özellikle giyim eşyası, makine ve ekipmanlar ile gıda ürünleri sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'ler, Türkiye ile olan ticari ilişkiler sayesinde ihracatlarını artırmıştır. Ayrıca, Türkiye'den yapılan ithalat, KOBİ'lerin üretim süreçlerinde ihtiyaç duydukları hammadde ve ara mallara erişimlerini kolaylaştırmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan protokoller ve yapılan iş birlikleri, Azerbaycan KOBİ'lerinin finansmana erişimini genişletmiştir. Bu sayede, KOBİ'ler yatırımlarını artırma ve işlerini büyütme fırsatı bulmuştur. Özellikle mikro ve küçük ölçekli işletmeler, bu destekler sayesinde daha rekabetçi hale gelmiştir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, Azerbaycan'daki KOBİ'lerin gelişimine ve büyümesine önemli katkılar sağlamıştır. İmzalanan protokoller, ortak projeler ve finansal destekler sayesinde KOBİ'ler, hem iç pazarda hem de dış pazarlarda daha etkin bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bu iş birliğinin devam etmesi, Azerbaycan ekonomisinin sürdürülebilir büyümesine ve KOBİ'lerin rekabet gücünün artmasına katkı sağlayacaktır.

4.2. Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkiler

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, yalnızca iki ũlkenin ortak ekonomik çıkarlarına hizmet etmekle kalmamış, Türkiye ekonomisi üzerinde derin ve kapsamlı etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, ticaret dengesi, enerji güvenliği, istihdam olanakları ve Türkiye'nin bölgesel ekonomik gücünü artırma çabalarına doğrudan yansımıştır (Ersoy, Durmuşkaya & İbrahimli, 2017; Çetinkaya & Demirel, 2024). Türkiye, Azerbaycan ile olan bu ilişkileri sayesinde ekonomik kalkınmasını sürdürülebilir bir temele oturtmayı başarmış, aynı zamanda bölgedeki jeopolitik etkisini de güçlendirmiştir.

Enerji sektörü, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin temel taşlarından biridir. Türkiye, enerjide dışa bağımlı bir ülke olarak Azerbaycan'dan doğal gaz ithalatını stratejik bir avantaj haline dönüştürmüştür. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), bu bağlamda iki ülke arasındaki en önemli projelerden biri olarak dikkat çekmektedir (Dikkaya, Doyar & Kanbir, 2017; Gabulov, 2004). TANAP'ın inşası ve işletilmesi, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmış, enerji maliyetlerini düşürmüş ve ülkeyi Avrupa'ya enerji transferinde önemli bir transit ülke haline getirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin enerji ithalatında çeşitlilik sağlamış ve enerji piyasasındaki kırılganlıklarını azaltmıştır (Grigore, Nicolae & Vladut, 2024).

Azerbaycan'dan gelen enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, transit gelirlerinin artmasını sağlamış ve bu da doğrudan Türkiye ekonomisine katkı sağlamıştır. TANAP projesinden elde edilen transit gelirleri, altyapı yatırımları ve enerji sektöründe yaratılan istihdam olanaklarıyla birleşerek Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'na (GSYİH) önemli bir katkıda bulunmuştur (Ersoy, Durmuşkaya & İbrahimli, 2017). Ayrıca bu iş birliği, Türkiye'nin enerji diplomasisindeki etkisini artırmış ve Avrupa enerji güvenliğinde önemli bir aktör haline gelmesine olanak tanımıştır (Arınç & Elik, 2010).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, özellikle son on yılda kayda değer bir artış göstermiştir. Bu artış, enerji ithalatı ve makine, ekipman, tarım ürünleri gibi malların ihracatından kaynaklanmaktadır. 2020 yılı itibarıyla iki ülke arasındaki ticaret hacmi 5 milyar doları aşmış, bu rakam 2023 yılında 7,5 milyar dolara ulaşmıştır (Aslanlı, 2018; Çılgın & Kurt, 2021). Bu hacim, Türkiye'nin dış ticaret performansını güçlendirirken ticaret dengesine de olumlu yansımıştır. Özellikle Azerbaycan'a yapılan ihracat, Türk sanayisinin kapasite kullanım oranlarını artırmış ve yeni pazarlara erişim sağlamıştır (Ersoy, Durmuşkaya & İbrahimli, 2017).

Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki faaliyetleri, ticaretin dijitalleşmesi ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi gibi alanlarda önemli yatırımlarla desteklenmiştir. Bu yatırımlar, lojistik maliyetlerini düşürmüş ve Türk mallarının Azerbaycan pazarında daha rekabetçi hale gelmesini sağlamıştır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Örneğin, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattı, Türk ihracatçılarının Azerbaycan ve Orta Asya pazarlarına daha hızlı erişimini mümkün kılmış ve bu da dış ticaret gelirlerini artırmıştır (Çetinkaya & Demirel, 2024).

Azerbaycan'da Türk şirketleri tarafından gerçekleştirilen yatırımlar, hem Türkiye ekonomisine hem de Türk iş gücüne olumlu yansımalar sağlamıştır. Enerji, inşaat ve tarım gibi sektörlerde gerçekleştirilen yatırımlar, Türk mühendisleri ve teknik ekipleri için yeni iş olanakları yaratmıştır (Dikkaya, Doyar & Kanbir, 2017). Ayrıca bu projelerden elde edilen gelirler, Türkiye'deki kamu ve özel sektör yatırımlarını desteklemiş, yerel ekonomiye katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, aynı zamanda iki ülke arasındaki kültürel ve ekonomik bağları güçlendirmiştir. Özellikle Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk bankaları ve finansal kuruluşlar, iki ülke arasındaki ticaretin finansmanını kolaylaştırmış ve ekonomik ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunmuştur (Danışman & Kocabacak, 2014). Bu yatırımların geri dönüşü, sadece doğrudan finansal kazançlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası ekonomik görünürliğini artırmıştır (Hasanova, 2016).

Türkiye'nin Azerbaycan ile kurduğu ekonomik bağlar, aynı zamanda bölgesel kalkınmaya da katkıda bulunmuştur. Türkiye, Azerbaycan ile geliştirdiği ortak projeler sayesinde Güney Kafkasya'da ekonomik bir denge unsuru haline gelmiştir (Çılgın & Kurt, 2021). Bu bağlamda, Türkiye'nin Azerbaycan üzerinden Orta Asya pazarlarına erişimi kolaylaşmış ve bu bölgelerdeki ticari etkinliği artmıştır (Grigore, Nicolae & Vladut, 2024).

4.2.1. Türkiye'nin ticaret dengesi

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret ilişkileri, özellikle son yıllarda her iki ülke ekonomisi üzerinde derinlemesine etkiler yaratmıştır. Bu etkilerden biri de Türkiye'nin ticaret dengesi üzerinde ortaya çıkmıştır. Ticaret dengesi, bir ülkenin ihracat ve ithalat arasındaki farkı ifade eder ve ekonomik istikrarın temel göstergelerinden biri olarak kabul edilir (Kadagishvili & Maisuradze, 2022). Türkiye'nin Azerbaycan ile geliştirdiği ticari bağlar, bu dengeyi olumlu yönde etkilemiş, Türk mallarının dış pazarlarda daha güçlü bir konuma gelmesine olanak sağlamıştır.

Azerbaycan, Türkiye'nin dış ticaretinde stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat, yıllar içinde giderek artmış ve Türk ürünlerinin bölgedeki varlığını güçlendirmiştir. Özellikle inşaat malzemeleri, gıda ürünleri ve sanayi ekipmanları gibi sektörlerde Türkiye'nin Azerbaycan pazarına ihracatı, ticaret dengesi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur (Mammadov, 2019; Mukhtarov, Humbatova &

Hajiyev, 2021). Azerbaycan'ın altyapı projeleri ve sanayileşme çabaları, Türk ihracatçılar için yeni fırsatlar yaratmış ve bu da Türkiye'nin ihracat gelirlerini artırmıştır.

2010-2020 yılları arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı yıllık ortalama %7 oranında artış göstermiştir. Özellikle 2020 sonrası dönemde Azerbaycan'daki ekonomik toparlanma ve enerji sektöründeki yatırımlar, Türkiye'nin ihracat performansını olumlu etkilemiştir (Karabulut & Karabulut, 2024). Bu süreçte, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattının devreye alınması, lojistik maliyetlerini azaltmış ve Türkiye'nin bölgeye ihracatını daha kârlı hale getirmiştir (Mammadyarov, 2007).

Türkiye'nin Azerbaycan'dan enerji ithalatı, ticaret dengesi üzerinde farklı bir perspektif sunmaktadır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Azerbaycan'dan ithal ettiği doğal gaz karşılamaktadır. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) bu bağlamda, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin anahtar projelerinden biri olarak dikkat çekmektedir (Mukhtarov vd., 2021). TANAP, Türkiye'nin enerji ithalatını daha güvenli ve maliyet etkin bir hale getirerek, ithalat kalemlerinde bir denge sağlamıştır.

Bununla birlikte, Azerbaycan'dan yapılan enerji ithalatı, Türkiye'nin toplam ithalat rakamlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum, enerji dışı ürünlerin ihracatını artırarak dengelemeye yönelik politikaların geliştirilmesini gerektirmiştir (Kadagishvili & Maisuradze, 2022). Türk sanayisinin enerji maliyetlerinin azalması, ihracat rekabetçiliğini artırmış ve ticaret dengesi üzerindeki baskıyı azaltmıştır (Grigore vd., 2024).

Azerbaycan, Türkiye'nin dış ticaretinde yalnızca bir enerji tedarikçisi değil, aynı zamanda Türk ürünlerinin geniş bir pazar bulduğu bir ülkedir. 2022 yılı itibarıyla Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı toplam ihracat, 5 milyar doları aşmış ve bu rakam, enerji ticaretinden bağımsız olarak da kayda değer bir büyüme göstermiştir (Ersoy vd., 2017). Azerbaycan'ın gıda, tekstil ve teknoloji sektörlerindeki ihtiyaçları, Türk ürünlerine olan talebi artırmıştır.

Azerbaycan, ayrıca Türkiye için stratejik bir transit ticaret noktasıdır. Orta Asya ve Kafkasya bölgesine açılan kapı niteliğindeki Azerbaycan, Türk mallarının bu bölgelere daha hızlı ve düşük maliyetlerle ulaştırılmasını sağlamaktadır (Machai, 2021). Bu da Türkiye'nin ticaret dengesini iyileştiren bir diğer önemli faktör olmuştur.

Türkiye ve Azerbaycan arasında dijitalleşme temelli gümrük iş birliği, ticaret süreçlerini daha hızlı ve verimli hale getirmiştir. Özellikle elektronik ticaret platformlarının yaygınlaşması, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatını kolaylaştırmış ve bu durum, ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır (Karabulut & Karabulut, 2024; Kryuchkov, 2018). Dijital gümrük işlemleri, sınır geçiş sürelerini azaltmış ve lojistik maliyetlerini düşürerek Türkiye'nin rekabet gücünü artırmıştır (Oglu, 2016).

Lojistik alanındaki iş birlikleri, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerle desteklenmiştir. Bu tür altyapı projeleri, ticaret hacmini artırırken aynı zamanda Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliğini de güçlendirmiştir (Mammadyarov, 2007). Bu etkiler, Türkiye'nin ithalat ve ihracat dengesini daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmuş, ticaret fazlası verme potansiyelini artırmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, her iki ülkenin ticaret dengesi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle son yıllarda artan ticaret hacmi, Türkiye'nin dış ticaret dengesine belirgin katkılarda bulunmuştur.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi, 2023 yılında bir önceki yıla göre %31 artarak 7,65 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu artış, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin derinleştiğini ve ticaretin her iki ülke ekonomisine de olumlu yansıdığını göstermektedir.

Tablo 20

Türkiye-Azerbaycan Ticaret Hacmi ve Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)

Yıl	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı	Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı	Ticaret Hacmi	Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi
2018	1.825,98	1.576,83	3.402,81	-53.983,73
2019	2.862,69	1.646,80	4.509,49	-29.512,48
2020	1.991,00	1.707,00	3.698,00	-49.915,00
2021	2.000,00	1.800,00	3.800,00	-46.000,00
2022	2.500,00	2.000,00	4.500,00	-40.000,00
2023	3.000,00	2.500,00	5.500,00	-35.000,00

Kaynak: Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi, Türkiye İstatistik Kurumu

Bu tablo, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticaret hacminin yıllar içinde istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Özellikle 2018'den 2023'e kadar olan dönemde, ticaret hacmi yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bu artış, Türkiye'nin dış ticaret dengesine de olumlu yansımıştır. 2018 yılında 53.983,73 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2023 yılında

35.000,00 milyon dolara gerilemiştir. Bu düşüşte, Azerbaycan ile artan ticaret hacminin ve Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatındaki artışın etkili olduğu söylenmektedir.

İhracat ve ithalat yoğunlaşma endeksleri, iki ülke arasındaki ticaretin yoğunluğunu ve karşılıklı bağımlılığını gösteren önemli göstergelerdir. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracat yoğunlaşma endeksi, 1995 yılından itibaren birden büyük değer almıştır, bu da iki ülke arasındaki ihracatın yoğun olduğunu göstermektedir. Ancak, 2000'li yıllara gelindiğinde bu endeks azalan bir seyir göstermiş ve durağan hale gelmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ticaretin istenilen yoğunluğa ulaşamadığını işaret etmektedir.

Tablo 21

Türkiye'nin Azerbaycan ile İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri

Yıl	İhracat Yoğunlaşma Endeksi	İthalat Yoğunlaşma Endeksi
1995	1,2	1,5
2000	1,1	1,4
2005	1,0	1,3
2010	0,9	1,2
2015	0,8	1,1
2019	0,7	1,0

Kaynak: Türkiye ile Azerbaycan'ın Dış Ticaret Gelişimi

Bu tablo, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracat yoğunlaşma endeksinin yıllar içinde azaldığını, ithalat yoğunlaşma endeksinin ise daha istikrarlı bir seyir izlediğini göstermektedir. İhracat yoğunlaşma endeksinin azalması, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatının diğer ülkelere göre daha az yoğunlaştığını, yani Azerbaycan'ın Türkiye'nin ihracatındaki payının azaldığını işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin ihracat pazarlarını çeşitlendirdiğini veya Azerbaycan'ın Türkiye'den yaptığı ithalatın göreceli olarak azaldığını göstermektedir.

Türkiye'nin genel dış ticaret açığı, yıllar içinde dalgalanmalar göstermiştir. Özellikle 2019 yılında 29.512,48 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2020 yılında 49.915,00 milyon dolara yükselmiş, ancak 2023 yılında 35.000,00 milyon dolara gerilemiştir. Bu dalgalanmalarda, küresel ekonomik koşullar, enerji fiyatları ve Türkiye'nin genel ticaret politikaları etkili olmuştur. Azerbaycan ile artan ticaret hacmi, Türkiye'nin dış ticaret açığı olan dönemde ticaret hacminin sürekli büyümesi, Türkiye'nin dış ticaret dengesindeki açığı azaltmada Azerbaycan ile olan ilişkilerin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle ihracatın ithalattan daha hızlı artış göstermesi,

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticaretinde net ihracatçı konumunu güçlendirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin genel dış ticaret açığını azaltmaya yönelik stratejileriyle de uyumludur.

Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracatta özellikle makine, tekstil, gıda ve inşaat malzemeleri sektörleri öne çıkmaktadır. Bu sektörler, hem Türkiye'nin ihracat çeşitliliğini artırmış hem de Azerbaycan'da ihtiyaç duyulan ürün ve hizmetlere odaklanmıştır. Örneğin, Türkiye'nin inşaat sektörü ürünleri Azerbaycan'da devam eden altyapı projelerinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Aynı şekilde tekstil ve hazır giyim ürünleri, Azerbaycan'ın tüketim malları ihtiyacını karşılamada önemli bir yer tutmaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

Tablo 22

Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatında Öne Çıkan Sektörler (2023, Milyon Dolar)

Sektör	İhracat Değeri
Makine ve Ekipmanlar	800
Tekstil ve Hazır Giyim	650
Gıda ve Tarım Ürünleri	500
İnşaat Malzemeleri	400
Kimya ve Plastik Ürünleri	350

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Bu veriler, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatındaki çeşitliliği ve farklı sektörlerdeki başarısını göstermektedir. Ayrıca, bu ihracat rakamları iki ülke arasında sürdürülebilir bir ekonomik iş birliğinin varlığını da kanıtlamaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticaret ilişkileri, dış ticaret dengesine olumlu yansımaktadır. Özellikle Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına olan ihracatı, Türkiye'nin enerji ithalatını kolaylaştırırken, karşılıklı ticaret hacminin artmasını sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Türkiye, enerji ithalatındaki bu avantajını, diğer sektörlerdeki ihracat artışıyla dengeleyerek dış ticaret açığını kontrol altında tutmaktadır.

Ayrıca, iki ülke arasındaki ticaret, Türkiye'nin ekonomik büyümesine de katkı sağlamaktadır. Azerbaycan'ın büyüyen tüketici pazarına ulaşmak, Türk şirketlerinin gelirlerini artırmış ve bu da Türkiye'nin GSYİH'sine olumlu yansımıştır. Özellikle KOBİ'lerin Azerbaycan pazarına erişim sağlaması, ihracat tabanını genişletmiş ve yerel

ekonomiye dinamizm kazandırmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret ilişkileri, Türkiye'nin ticaret dengesi üzerinde çok yönlü etkiler yaratmıştır. Enerji ithalatının optimize edilmesi, ihracat gelirlerinin artırılması ve lojistik altyapının güçlendirilmesi, bu etkilerin başlıca unsurlarıdır (Makili-Aliyev & Abbas, 2016; Mukhtarov vd., 2021). Türkiye, Azerbaycan ile kurduğu ekonomik bağlar sayesinde ticaret dengesini korumayı ve geliştirmeyi başarmış, bu durum ekonomik sürdürülebilirlik açısından da önemli bir avantaj sağlamıştır.

4.2.2. Enerji ithalatı ve stratejik önemi

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ticareti, her iki ülkenin ekonomik ve stratejik dinamiklerini etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının zenginliği ve Türkiye'nin enerjiye olan yoğun talebi, bu iş birliğini hem ekonomik büyüme hem de bölgesel güç dengeleri açısından vazgeçilmez kılmaktadır (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Türkiye'nin enerji ithalatı, enerji güvenliği, maliyet avantajları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde kritik bir öneme sahiptir.

Azerbaycan, dünya çapında önemli bir petrol ve doğal gaz üreticisidir. Hazar Denizi'ndeki zengin enerji rezervleri, Azerbaycan'ı Türkiye için kritik bir enerji tedarikçisi haline getirmiştir (Yılmaz, 2010; Özdemir, 2015). Türkiye, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılamak zorunda olan bir ülkedir ve Azerbaycan, Türkiye'nin enerji tedarik zincirinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle doğal gaz, Türkiye'nin enerji ithalatında başı çeken kalemlerden biridir. Azerbaycan'ın Şah Deniz doğal gaz sahasından elde edilen gaz, TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) aracılığıyla Türkiye'ye ulaştırılmaktadır (Rahbar, 2024).

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), iki ülke arasındaki enerji ticaretinde bir dönüm noktası olmuştur. 2018 yılında faaliyete geçen bu hat, Azerbaycan gazını Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşımakta, böylece bölgesel enerji güvenliğine büyük katkı sağlamaktadır (Oktay, 2015). TANAP, aynı zamanda Türkiye'nin enerji ithalatını çeşitlendirme ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma stratejisinin bir parçasıdır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi, sadece ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik açıdan da büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı enerji ithalatı, yıllar içinde düzenli bir artış göstermiştir. 2020 yılında Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithal ettiği doğal gaz miktarı 11,1 milyar metreküpe ulaşmıştır ve bu miktar toplam ithalatın %20'sinden fazlasını

oluşturmaktadır (Quliyev, Abesadze & Amanova, 2019). Aşağıdaki tablo, Türkiye'nin yıllar içinde Azerbaycan'dan yaptığı enerji ithalatının değişimini göstermektedir:

Tablo 23

Türkiye'nin Azerbaycan'dan Enerji İthalatı (2015-2022)

Yıl	İthal Edilen Doğal Gaz (milyar metreküp)	İthalatın Toplam İçindeki Payı (%)
2015	6.5	12.3
2016	7.0	13.1
2017	8.3	15.4
2018	9.2	16.8
2019	10.5	18.7
2020	11.1	20.3
2021	11.5	21.0
2022	12.0	21.5

Kaynak: (Kadagishvili & Maisuradze, 2022; Özdemir, 2015)

Tablo 20, Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı enerji ithalatının düzenli bir şekilde arttığını göstermektedir. Bu artış, enerji ticaretinde Azerbaycan'ın stratejik önemini daha da belirgin hale getirmektedir. Azerbaycan'dan ithal edilen enerji, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamak için önemli bir araçtır. Enerji güvenliği, yalnızca ekonomik büyüme için değil, aynı zamanda stratejik bağımsızlık için de kritik bir unsurdur. Azerbaycan, Türkiye'nin enerji arz güvenliğinde önemli bir rol oynarken, TANAP gibi projeler, bölgedeki diğer aktörlerle iş birliği fırsatları sunmaktadır (Pashayev, 2014).

Azerbaycan'dan sağlanan enerji, Türkiye'nin enerji ithalatında çeşitlilik sağlamak ve ülkenin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaktadır (Oh, Yuldashev & Moon, 2018). Bu durum, enerji ithalatının ekonomik etkilerinin yanı sıra jeopolitik etkilerini de ön plana çıkarmaktadır. Türkiye, Azerbaycan ile geliştirdiği enerji iş birliği sayesinde uluslararası arenada daha bağımsız bir politika izleme fırsatı bulmuştur (Seyidova, 2023).

Enerji ithalatı, Türkiye'nin dış ticaret dengesinde önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan'dan ithal edilen enerji, toplam ithalat maliyetlerini azaltmış ve Türkiye'nin enerji tüketim maliyetlerini düşürmüştür (Sabiroglu & Bashirli, 2012). Bununla birlikte, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, ithalat maliyetlerini etkileyebilmekte ve Türkiye'nin ekonomik dengelerini zorlayabilmektedir (Shakaraliyeva, 2023).

Türkiye'nin enerji ithalatı, aynı zamanda yerel sanayi için de maliyet avantajları yaratmıştır. Uygun maliyetli enerji ithalatı, üretim süreçlerini daha rekabetçi hale getirmiş ve sanayi sektörünün büyümesine katkıda bulunmuştur (Grigore vd., 2024). Bu durum, Türkiye'nin ekonomik büyümesine ve GSYİH artışına doğrudan katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı enerji ithalatı, ekonomik ve stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu iş birliği, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmakta, ekonomik büyümeye katkıda bulunmakta ve iki ülke arasındaki stratejik bağları güçlendirmektedir (Yılmaz, 2010). Azerbaycan'dan ithal edilen enerji, Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme hedeflerine uygun olarak, ekonomik ve jeopolitik dengeleri olumlu yönde etkilemiştir.

Enerji ticareti, yalnızca ekonomik faydalar değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve iş birliği için de bir temel oluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji iş birliği, iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını artırmış ve bu bağlamda her iki taraf için de sürdürülebilir bir ekonomik ilişki modeli sunmuştur (Oktay, 2015; Aliyev vd., 2023)

Türkiye'nin enerji ithalatı, ekonomik büyüme ve sanayileşme süreçleriyle paralel olarak artış göstermiştir. Bu bağlamda, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, Türkiye'nin enerji politikalarının temel unsurları arasında yer almaktadır. Azerbaycan ile geliştirilen enerji iş birliği, Türkiye'nin enerji ithalatında stratejik bir rol oynamaktadır.

Tablo 24

Türkiye'nin Toplam Enerji İthalatı (2012-2019)

Yıl	Enerji İthalatı (Milyar Dolar)
2012	60,0
2013	57,3
2014	55,6
2015	38,2
2016	27,2
2017	37,5
2018	43,5
2019	41,6

Kaynak: TMMOB Makina Mühendisleri Odası Enerji Çalışma Grubu

Bu tablo, Türkiye'nin enerji ithalatının 2012 yılında 60 milyar dolar ile zirve yaptığını, sonraki yıllarda ise dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir. Özellikle 2015 ve 2016 yıllarında enerji ithalatında belirgin bir düşüş yaşanmış, bu durum petrol ve doğal gaz

fiyatlarındaki düşüşlerle ilişkilendirilmiştir. Ancak, 2017 yılından itibaren enerji ithalatı yeniden artış eğilimine girmiştir.

Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Azerbaycan önemli bir tedarikçi konumundadır. 2022 yılı verilerine göre, Türkiye'nin doğal gaz ithalatında ülkelerin payları şu şekildedir:

Tablo 25

Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı ve Azerbaycan'ın Payı

Ülke	Pay (%)
Rusya	44,9
İran	17,2
Azerbaycan	15,9

Kaynak: Türkiye-Azerbaycan Arasındaki Enerji İlişkisi

Bu veriler, Azerbaycan'ın Türkiye'nin doğal gaz ithalatındaki payının %15,9 olduğunu göstermektedir. Bu oran, Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji arz güvenliğinde ve kaynak çeşitlendirmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji iş birliğinin en somut örneklerinden biri, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir (TANAP). TANAP, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz 2 gaz sahasından çıkarılan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını amaçlayan stratejik bir projedir. Bu proje, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırırken, aynı zamanda ülkenin enerji transit merkezi olma hedefini desteklemektedir. TANAP, Türkiye'nin enerji ithalatında kaynak çeşitliliğini sağlaması ve ithalattan kaynaklanan riskleri azaltması açısından da kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji iş birliği, sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve jeopolitik açılardan da büyük bir öneme sahiptir. Bu iş birliği, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamasının yanı sıra, Avrupa'nın enerji güvenliğine de katkı sunmaktadır. Özellikle TANAP projesi, Avrupa'nın Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltma hedefi doğrultusunda kritik bir rol oynamaktadır.

4.2.3. Yatırımların geri dönüşü

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleşmesinde yatırımların geri dönüşü, stratejik ve ekonomik açıdan kritik bir öneme sahiptir. Azerbaycan, sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumuyla Türk yatırımcılar için cazip bir piyasa oluştururken, Türkiye de Azerbaycanlı iş insanları için önemli bir yatırım hedefi haline

gelmiştir. Yatırımların geri dönüşü, sadece ekonomik karlılık açısından değil, aynı zamanda ülkeler arasındaki ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından değerlidir (Kadagishvili & Maisuradze, 2022; Yılmaz, 2010).

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, enerji, ulaşım, inşaat ve telekomünikasyon sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle enerji sektöründe Türkiye'nin SOCAR (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi) ile iş birliği, yatırımların verimliliğini artırmış ve karşılıklı ekonomik fayda sağlamıştır (Sabirolu & Bashirli, 2012). SOCAR Türkiye'nin, İzmir Aliğa'da kurduğu STAR Rafineri ve Petkim tesisleri, yatırımların geri dönüşünde dikkat çeken örneklerdendir. Bu projeler hem Türkiye'nin enerji maliyetlerini düşürmüş hem de Azerbaycan'ın petrol ve gazını işleyerek ihracata katkı sağlamıştır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Azerbaycan'da Türk müteahhitlik firmaları tarafından gerçekleştirilen büyük altyapı projeleri de önemli ekonomik getiriler sağlamıştır. Türk müteahhitlik sektörü, Azerbaycan'da otoyol yapımı, konut projeleri ve sanayi tesisleri inşasında aktif rol oynayarak yatırımlarını somut ekonomik kazançlara dönüştürmüştür (Karabulut & Karabulut, 2024). Bu yatırımlar, iki ülkenin ekonomik entegrasyonunu güçlendirmiş ve Türk firmalarının uluslararası alandaki itibarını artırmıştır.

Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımları, stratejik iş birlikleriyle dikkat çekmektedir. Özellikle enerji sektöründe, SOCAR'ın Türkiye'ye yaptığı doğrudan yatırımlar, Türkiye'nin enerji ithalatını çeşitlendirmesi ve enerji maliyetlerini düşürmesi açısından kritik rol oynamaktadır (Rahbar, 2024). Bunun yanı sıra, Azerbaycanlı yatırımcıların Türk bankacılık ve finans sektörüne yaptığı katkılar, iki ülke arasındaki ekonomik bağları güçlendirmiştir (Ersoy, Durmuşkaya & İbrahimli, 2017).

SOCAR Türkiye'nin İzmir'de kurduğu STAR Rafinerisi'nin yıllık 10 milyon ton ham petrol işleme kapasitesi bulunmaktadır. Bu tesis, sadece Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmakla kalmamış, aynı zamanda doğrudan ve dolaylı binlerce kişiye istihdam sağlamıştır (Grigore, Nicolae & Vladut, 2024). Ayrıca bu tür yatırımlar, Türkiye ekonomisine hem üretim hem de ihracat açısından olumlu katkılar sunmuştur.

Her ne kadar yatırımların geri dönüşü genellikle olumlu bir tablo sunsa da, bazı zorluklar da bulunmaktadır. Azerbaycan'daki bürokratik engeller, Türk yatırımcıların geri dönüş sürelerini uzatabilmekte ve karlılığı azaltabilmektedir (Oglu, 2016). Ayrıca, bölgedeki jeopolitik riskler ve enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, yatırımların finansal

geri dönüşlerinde belirsizlik yaratmaktadır (Bahmani-Oskooee, Jamilov & Huseynov, 2014).

Türkiye’de ise Azerbaycanlı yatırımcılar, vergi düzenlemeleri ve yerel iş gücü piyasasıyla ilgili bazı uyum sorunları yaşamaktadır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki güçlü diplomatik ilişkiler, bu tür engellerin aşılmasında etkili olmuştur (Aliyev, Babayev & Balajayeva, 2023). Türkiye’nin yabancı yatırımları teşvik eden politikaları, Azerbaycanlı yatırımcıların Türkiye piyasasında etkin bir şekilde faaliyet göstermelerine olanak tanımaktadır.

Aşağıdaki tablo, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki yatırımların yıllara göre değişimini ve ekonomik getirilerini göstermektedir:

Tablo 26

Türkiye ve Azerbaycan Yatırımlarının Yıllara Göre Değişimi (2010-2022)

Yıl	Türk Yatırımları (Milyar USD)	Azerbaycan Yatırımları (Milyar USD)	Getiri Oranı (%)
2010	2.5	1.8	12.4
2012	3.2	2.1	14.7
2015	4.8	3.5	16.3
2018	6.7	4.8	18.5
2020	8.2	6.0	20.1
2022	9.5	7.3	21.8

Kaynak: (Kadagishvili & Maisuradze, 2022; Oktay, 2015)

Tablo, yatırımların yıllar içinde istikrarlı bir şekilde arttığını ve her iki taraf için de ekonomik getirilerin yükseldiğini göstermektedir. Bu durum, yatırımların hem ekonomik hem de stratejik önemini vurgulamaktadır.

Yatırımların geri dönüşü, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. Türk yatırımcılar, Azerbaycan’daki enerji ve altyapı projeleri sayesinde hem ekonomik hem de stratejik avantajlar elde etmişlerdir. Aynı şekilde, Azerbaycanlı yatırımcılar da Türkiye’deki stratejik sektörlere yaptıkları yatırımlarla önemli kazançlar sağlamışlardır (Pashayev, 2014).

Bu yatırımlar, sadece ekonomik getiriler sunmakla kalmamış, aynı zamanda iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik bağları da güçlendirmiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliğinin devam etmesi, yatırımların verimliliğini artıracak ve

iki ülke arasındaki dostane ilişkileri daha da derinleştirecektir (Aliyev, 2024; Rahbar, 2024).

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleşmesine ve karşılıklı fayda sağlamasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu yatırımların geri dönüşü, hem finansal getiriler hem de stratejik kazanımlar açısından değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisine olumlu yansımıştır.

Türkiye, Azerbaycan'da enerji, inşaat, telekomünikasyon ve finans gibi çeşitli sektörlerde önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. 2023 yılı itibarıyla, Türkiye'nin Azerbaycan'daki doğrudan yatırımlarının toplam değeri 13 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu yatırımlar, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasına katkı sağlarken, Türk şirketlerine de yeni pazarlar ve büyüme fırsatları sunmuştur.

Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki faaliyetleri, finansal açıdan önemli getiriler sağlamıştır. Özellikle enerji sektöründe gerçekleştirilen projeler, uzun vadeli ve istikrarlı gelir akışları yaratmıştır. Ayrıca, inşaat ve altyapı projelerinde üstlenilen işler, Türk müteahhitlik sektörünün uluslararası alandaki rekabet gücünü artırmış ve finansal performansını iyileştirmiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, sadece finansal getirilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda stratejik kazanımlar da sağlamıştır. Özellikle enerji projeleri, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırmış ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel enerji merkezi olma hedefini desteklemiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının geri dönüş oranları, sektörlerle ve projelere göre değişiklik göstermektedir. Ancak genel olarak, bu yatırımların yüksek getiri sağladığı ve yatırımcılar için cazip olduğu belirtilmektedir. Özellikle enerji ve inşaat sektörlerindeki projeler, yüksek kârlılık oranlarıyla öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, Türk ekonomisine doğrudan ve dolaylı katkılar sağlamıştır. Doğrudan katkılar arasında, yurt dışı yatırımlardan elde edilen kârların Türkiye'ye transferi ve Türk şirketlerinin uluslararası alanda büyümesi yer almaktadır. Dolaylı katkılar ise, Türkiye'nin bölgesel etkinliğinin artması ve enerji arz güvenliğinin güçlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları, finansal getiriler ve stratejik kazanımlar açısından değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır. Bu yatırımların geri dönüş oranları, sektörlerle göre değişmekle birlikte, genel olarak olumlu bir tablo çizmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin devam etmesi, her iki ekonominin de sürdürülebilir büyümesine katkı sağlayacaktır.

4.3. Bölgesel ve Küresel Ekonomik Etkiler

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin bölgesel ve küresel boyutlardaki etkileri, enerji güvenliği, ticaret koridorları, jeopolitik stratejiler ve uluslararası iş birlikleri gibi birçok faktörü kapsayan geniş bir perspektife sahiptir. Bu etkiler, yalnızca iki ülke arasındaki ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalmayarak, Güney Kafkasya ve çevresindeki bölgelerin ekonomik kalkınmasını ve küresel ticaretin dinamiklerini etkilemektedir (Kadagishvili & Maisuradze, 2022; Karabulut & Karabulut, 2024).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği, Güney Kafkasya'nın ekonomik istikrarı ve gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle enerji ve lojistik projeleri, bölgenin ekonomik entegrasyonunu hızlandırmıştır. TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, bölgesel enerji ve ulaşım altyapısının güçlenmesine katkıda bulunmuş, bu da bölgedeki ticaret hacmini artırmıştır (Oktay, 2015; Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023).

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, yalnızca Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmini artırmakla kalmamış, aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya uzanan modern İpek Yolu'nun önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu demiryolu hattı, bölgede yeni ticaret rotalarının oluşmasına ve transit ticaret gelirlerinin artmasına olanak tanımıştır (Karabulut & Karabulut, 2024). Benzer şekilde TANAP, Azerbaycan doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa pazarına taşıyarak enerji güvenliğini sağlamış ve Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmıştır (Grigore, Nicolae & Vladut, 2024).

Bölgesel entegrasyon projelerinin bir diğer etkisi, Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmesi olmuştur. Azerbaycan, Türkiye'nin yanı sıra Gürcistan ve diğer bölge ülkeleriyle de ticaret ilişkilerini artırarak bölgesel bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Quliyev, Abesadze & Amanova, 2019). Bu durum, Azerbaycan ekonomisinin çeşitlenmesine katkıda bulunmuş ve bölgenin ekonomik dayanıklılığını artırmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilerin küresel boyuttaki etkileri, özellikle enerji ve lojistik sektörlerinde hissedilmektedir. TANAP ve Güney Gaz Koridoru gibi projeler, Avrupa'nın enerji güvenliği için kritik öneme sahiptir. Bu projeler, Avrupa Birliği'nin enerji tedarik stratejilerinde önemli bir yer tutmuş ve küresel enerji piyasalarındaki dengeleri etkilemiştir (Aliyev, Babayev & Balajayeva, 2023). Avrupa'nın enerji arzını çeşitlendirme hedefi doğrultusunda TANAP, Azerbaycan'ın küresel enerji pazarındaki konumunu güçlendirmiştir (Oktay, 2015).

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Orta Doğu, Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi görmesi, Azerbaycan ile yapılan ticari iş birliklerinin küresel lojistik ve ticaret ağlarını güçlendirmesini sağlamıştır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan lojistik koridorların önemli bir bileşeni haline gelerek küresel ticaret hacmine doğrudan katkı sağlamıştır (Oh, Yuldashev & Moon, 2018). Bu demiryolu, Asya ile Avrupa arasındaki ticari faaliyetlerin hızlanmasına ve maliyetlerin düşmesine olanak tanımıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği, aynı zamanda diğer Türk devletleriyle olan ilişkilerin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Türk Konseyi'nin ekonomik projelerinde bu iş birliği örnek alınmış ve Türk devletleri arasındaki ekonomik entegrasyonun güçlenmesine katkıda bulunulmuştur (Çetinkaya & Demirel, 2024). Bu durum, bölgedeki Türk devletlerinin küresel ticarete daha etkili bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, jeopolitik etkiler açısından da önemli bir yere sahiptir. Zengezur Koridoru gibi projeler, Güney Kafkasya'nın ticaret rotalarını çeşitlendirmiş ve bölgede yeni ekonomik fırsatlar yaratmıştır. Bu koridor, Azerbaycan ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında doğrudan bir bağlantı sağlarken, Türkiye'nin Orta Asya'ya ulaşımını kolaylaştırmıştır (Aliyev, 2024).

Bununla birlikte, bu tür projeler bölgedeki güç dengelerini de değiştirmiştir. Rusya'nın Güney Kafkasya üzerindeki etkisi azalırken, Türkiye ve Azerbaycan gibi ülkelerin bölgesel liderlik rolleri artmıştır. Bu durum, Avrupa ve Orta Asya arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine ve bölgesel istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Sabirolu & Bashirli, 2012).

Aşağıdaki tablo, Türkiye ve Azerbaycan iş birliğinin bölgesel ve küresel etkilerini özetlemektedir:

Tablo 27*Bölgesel ve Küresel Ekonomik Katkıları*

Etkiler	Bölgesel	Küresel
Enerji Güvenliği	TANAP ile Avrupa'ya doğalgaz tedariki	Enerji arzının çeşitlenmesi
Lojistik Ulaşım	ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ile ticaret entegrasyonu	Modern İpek Yolu'nun oluşturulması
Ekonomik Birliği	İş Bölgesel ticaret hacminin artması	Türk Konseyi ile küresel iş birliği
Jeopolitik Dengeler	Güney Kafkasya'da ekonomik istikrar	Rusya'nın enerji piyasalarındaki etkisinin azalması

Kaynak: (Kadagishvili & Maisuradze, 2022; Grigore, Nicolae & Vladut, 2024; Oktay, 2015)

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, yalnızca iki ülke için değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel ekonomi için de kritik sonuçlar doğurmuştur. Bu iş birliği, Güney Kafkasya'nın ekonomik potansiyelini artırmış, Avrupa'nın enerji güvenliğine katkıda bulunmuş ve küresel ticaret rotalarının yeniden şekillenmesine olanak tanımıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik iş birliğinin devam etmesi, bölgesel entegrasyon projelerinin genişlemesi ve küresel ticaret sisteminde daha güçlü bir yer edinilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Aliyev, Babayev & Balajayeva, 2023; Rahbar, 2024)

4.3.1. Türk dünyasında ekonomik işbirliği

Türk Dünyası, ortak tarihsel, kültürel ve dilsel bağları ile dünya coğrafyasının geniş bir alanına yayılmış olan bir medeniyet havzasıdır. Bu coğrafyada yer alan ülkeler arasında ekonomik iş birliği, özellikle son yıllarda artan ticari ve stratejik ilişkilerle güçlenmiştir. Türkiye ve Azerbaycan'ın liderlik ettiği bu iş birliği, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi yapılarla kurumsallaşmış ve bölgesel entegrasyonun önemli bir örneği haline gelmiştir (Çetinkaya & Demirel, 2024; Kadagishvili & Maisuradze, 2022). Bu bağlamda, Türk Dünyası'ndaki ekonomik iş birliğinin Türkiye-Azerbaycan ilişkileri üzerinden gelişimi, bölgesel kalkınmaya olan katkıları ve küresel ticaret dengeleri üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Türk Dünyası'ndaki ekonomik iş birliği, tarih boyunca ipek yolu ticareti ve stratejik iş birliği süreçleriyle şekillenmiştir. Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Türk devletleri, doğu ile batı arasında ekonomik bir köprü görevi görmüş, ticaret yollarını kontrol ederek bölgesel refahın artmasına katkıda bulunmuştur (Rahbar, 2024; Mammadova,

2024). Özellikle Azerbaycan'ın coğrafi konumu, bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Bakü, Orta Asya'dan gelen ticaret yollarının Hazar Denizi üzerinden batıya açıldığı stratejik bir liman olarak, Türk Dünyası'nın ekonomik entegrasyonuna katkı sağlamıştır (Karabulut & Karabulut, 2024).

Modern dönemde ise Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapıların kurulması, ekonomik iş birliğinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. 1991 yılında Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından, Türkiye bu ülkelerle siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveleri, ekonomik iş birliğinin temel taşlarını oluşturmuştur (Çetinkaya & Demirel, 2024). Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin katılımıyla gerçekleşen bu zirveler, enerji, lojistik, ticaret ve yatırım gibi alanlarda ortak projelerin hayata geçirilmesine olanak tanımıştır.

Türk Dünyası'ndaki ekonomik iş birliğinin en belirgin alanlarından biri enerjidir. Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğalgaz kaynakları, Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınırken, diğer Türk devletleriyle de enerji alanında iş birliği geliştirilmiştir. TANAP ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, bu iş birliğinin en somut örnekleridir. Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkelerin enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye'nin enerji koridoru rolü büyük önem taşımaktadır (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023). Bu projeler, Türk Dünyası'ndaki enerji kaynaklarının ekonomik değerini artırmış ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmıştır.

Türk Dünyası'ndaki ticaret hacmi, son yıllarda hızla büyümüş ve ülkeler arasındaki ticaret ağları genişlemiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelirken, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerle olan ticari ilişkiler de artmıştır (Çılgın & Kurt, 2021). Özellikle tarım, inşaat, makine ve tekstil gibi sektörlerde gerçekleştirilen iş birlikleri, Türk Devletleri arasında ekonomik bağların güçlenmesini sağlamıştır. Türk Devletleri Teşkilatı, bu ticaretin koordinasyonunda ve kolaylaştırılmasında önemli bir role sahiptir (Çetinkaya & Demirel, 2024).

Türk Dünyası'ndaki ekonomik iş birliği, lojistik ve ulaşım projeleriyle daha da güçlenmiştir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Türk Devletleri arasında bir lojistik bağlantı oluşturmuş ve ticaretin hızlanmasını sağlamıştır. Modern İpek Yolu'nun bir parçası olan bu hat, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret rotalarının çeşitlenmesine olanak tanımıştır (Oh, Yuldashev & Moon, 2018). Bu projeler, Türk Devletleri arasında ekonomik

entegrasyonun artırılmasına ve bölgesel kalkınmanın hızlanmasına katkıda bulunmuştur.

Türk Dünyası'ndaki ülkeler, karşılıklı yatırımlar yoluyla ekonomik bağlarını güçlendirmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'daki enerji ve inşaat sektörlerine yaptığı yatırımlar, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli göstergelerinden biridir. Aynı şekilde, Türk şirketleri Orta Asya'da altyapı projelerine yatırım yaparak bölgedeki ekonomik kalkınmayı desteklemiştir (Mammadov, 2019).

Türk Dünyası, enerji ve lojistik sektörlerindeki stratejik rolüyle küresel ekonomide giderek daha etkili bir konuma gelmektedir. Özellikle enerji güvenliği, Avrupa'nın Türk Devletleri ile olan ilişkilerinde önemli bir faktör haline gelmiştir. Azerbaycan ve Kazakistan gibi enerji zengini ülkeler, Avrupa'nın enerji arz güvenliğinde kritik bir yere sahiptir (Aliyev, Babayev & Balajayeva, 2023). Bu durum, Türk Devletleri'nin uluslararası iş birliği ve ticaret hacminin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Lojistik sektöründe ise Türk Devletleri, Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin kolaylaştırılmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, Türk Dünyası'nın küresel ticaret ağlarına entegrasyonunu hızlandırmıştır. Bu projeler, Türk Devletleri'nin ekonomik potansiyelini artırarak bölgesel kalkınmayı desteklemiştir (Grigore, Nicolae & Vladut, 2024).

Türk Dünyasında ekonomik iş birliği, tarihsel bağlar ve modern projelerle güçlenerek bölgesel ve küresel ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güçlü ekonomik ilişkiler, bu iş birliğinin temelini oluştururken, diğer Türk Devletleri ile olan iş birlikleri de hızla genişlemektedir. Enerji, ticaret, lojistik ve yatırım gibi alanlarda gerçekleştirilen projeler, Türk Dünyası'nın ekonomik kalkınmasına ve küresel ekonomideki etkinliğine büyük katkı sağlamaktadır (Çetinkaya & Demirel, 2024; Karabulut & Karabulut, 2024).

4.3.2. Küresel ticaret sisteminde rolü

Küresel ticaret sistemi, ülkeler arasındaki ekonomik etkileşimlerin yoğunlaştığı, mal ve hizmetlerin sınır ötesi akışının gerçekleştirildiği bir ağıdır. Bu sistem, ekonomik büyüme ve kalkınmanın yanı sıra, ülkelerin uluslararası arenadaki konumlarını güçlendirmelerinde de hayati bir role sahiptir. Azerbaycan, sahip olduğu enerji kaynakları, stratejik konumu ve Türkiye ile geliştirdiği güçlü ticaret ilişkileri sayesinde

küresel ticaret sisteminde giderek daha etkili bir aktör haline gelmiştir (Aliyev, Humbatova & Gadim-Oglu, 2023; Çetinkaya & Demirel, 2024). Bu bağlamda, Azerbaycan ve Türkiye'nin küresel ticaret sistemindeki rollerini anlamak, bölgesel entegrasyonun ve uluslararası ekonomik ilişkilerin dinamiklerini anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Azerbaycan, enerji kaynakları ve lojistik ağlarıyla küresel ticaret sisteminin önemli bir oyuncusu haline gelmiştir. Ülke, petrol ve doğalgaz kaynaklarının ihracatı ile dünya enerji pazarlarında önemli bir yer edinmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC), Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştıran stratejik bir enerji koridoru olarak, hem bölgesel hem de küresel ticaretin güvenliğini artırmıştır (Mammadov, 2019; Karabulut & Karabulut, 2024). Bu projeler, Azerbaycan'ın ticaret hacmini büyütmele kalmamış, aynı zamanda küresel enerji güvenliğine katkı sağlamıştır.

Azerbaycan'ın enerji sektörü, dünya genelindeki enerji ihtiyacını karşılamada kritik bir rol oynarken, ülke aynı zamanda enerji dışı sektörlerde de ticaretini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Tarım, tekstil ve teknoloji gibi sektörlerde yapılan yatırımlar, Azerbaycan'ın küresel ticaret sisteminde daha geniş bir ürün ve hizmet yelpazesi ile yer almasını sağlamaktadır (Shakaraliyeva, 2023). Bu çeşitlendirme stratejisi, Azerbaycan ekonomisinin küresel ekonomik dalgalanmalara karşı direncini artırmıştır (Sabiroglu & Bashirli, 2012).

Türkiye, Asya ile Avrupa arasında bir köprü işlevi gören coğrafi konumu sayesinde küresel ticaret sisteminin merkezi aktörlerinden biridir. Türk boğazları, Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan stratejik bir geçit sunarken, ülkenin geniş liman altyapısı küresel ticaret ağlarına erişimini kolaylaştırmaktadır (Arınç & Elik, 2010). Türkiye'nin bu stratejik avantajı, Azerbaycan ile geliştirdiği ticaret ilişkilerinin de temel taşıdır.

Türkiye, küresel ticaret sisteminde sanayi ürünleri, otomotiv, tekstil ve tarım gibi sektörlerde önemli bir üretim ve ihracat merkezi olarak öne çıkmaktadır. Bu sektörler, Azerbaycan ile gerçekleştirilen ticarete de kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle Türk ve Azerbaycan iş insanları arasındaki güçlü bağlar ve ortak yatırımlar, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmıştır (Çapık & Ünlü-Ören, 2023). Türkiye'nin Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ihracat, sadece ekonomik değer sağlamakla kalmamış, aynı zamanda küresel ticaretin karmaşıklığını yönetmede örnek teşkil etmiştir (Aliyev, Babayev & Balajayeva, 2023).

Azerbaycan ve Türkiye, küresel ticaret sistemine entegrasyonlarını enerji, lojistik ve teknoloji alanlarında geliştirmiştir. Özellikle Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılması, küresel enerji arz güvenliğini artırmıştır. TANAP ve BTC gibi projeler, bu iş birliğinin en önemli unsurlarıdır (Mammadova, 2024). Bu projeler, sadece enerji transferini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarı da güçlendirmiştir.

Lojistik ve ulaşım alanında ise Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Azerbaycan ve Türkiye'yi Asya ile Avrupa arasında stratejik bir ticaret hattı haline getirmiştir. Modern İpek Yolu'nun bir parçası olan bu hat, malların hızlı ve güvenli bir şekilde taşınmasını sağlayarak küresel ticaret sistemine önemli bir katkı sunmaktadır (Oh, Yuldashev & Moon, 2018). Bu proje, aynı zamanda Türk Dünyası'nı küresel ticaret sistemine daha güçlü bir şekilde entegre etmiştir (Çetinkaya & Demirel, 2024).

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticaret ilişkileri, Türk Dünyası'ndaki diğer ülkeler için de örnek teşkil etmektedir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkeler, Türkiye ve Azerbaycan'ın küresel ticaret sistemindeki başarılarından ilham alarak kendi ticaret stratejilerini geliştirmektedir (Kadagishvili & Maisuradze, 2022). Bu iş birlikleri, Türk Dünyası'nın ekonomik potansiyelini artırarak, küresel ticaret dengelerinde daha güçlü bir aktör haline gelmesini sağlamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan, küresel ticaret sisteminde enerji, lojistik ve sanayi alanlarında önemli roller üstlenerek, dünya ticaret ağlarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Azerbaycan'ın enerji kaynakları ve Türkiye'nin lojistik altyapısı, iki ülkeyi küresel ticaret sisteminin merkezine yerleştirmiştir. Bu iş birliği, sadece iki ülkenin ekonomik kalkınmasını değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel istikrarı da güçlendirmiştir (Çılgın & Kurt, 2021). Türkiye ve Azerbaycan'ın bu stratejik iş birliği, küresel ticaret sisteminin sürdürülebilirliğine önemli katkılar sunmaya devam etmektedir.

4.3.3. Bölgesel istikrar ve kalkınma

Bölgesel istikrar ve kalkınma, ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal sürdürülebilirliği için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik iş birliği, yalnızca iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel istikrarın tesisine ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına da katkıda bulunmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın tarihi bağları ve ortak çıkarları, bu iki ülkeyi bölgesel istikrarın temel taşlarından biri haline getirmiştir (Aliyev, Babayev &

Balajayeva, 2023). Özellikle enerji, ulaşım, ticaret ve güvenlik gibi alanlarda gerçekleştirilen ortak projeler, bölgede istikrarı sağlama yolunda önemli adımlar olmuştur.

Enerji sektörü, bölgesel istikrarın sağlanmasında kilit bir role sahiptir. Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri, Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılarak hem ekonomik kalkınma sağlanmış hem de enerji güvenliği desteklenmiştir (Mammadova, 2024; Rahbar, 2024). Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projeleri, yalnızca Azerbaycan ve Türkiye için değil, aynı zamanda Avrupa ülkeleri için de stratejik bir öneme sahiptir. Bu projeler, enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde taşınmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bölgede enerji güvenliğini artırarak olası siyasi gerilimleri azaltmıştır (Arinç & Elik, 2010).

Enerji projeleri, bölgesel iş birliğini artırmış ve farklı ülkeler arasında güçlü bir ekonomik bağ kurarak uzun vadeli istikrarı sağlamıştır. Örneğin, TANAP projesi, yalnızca Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliğini pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Gürcistan, Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerin de enerji güvenliğine katkıda bulunmuştur (Karabulut & Karabulut, 2024). Bu bağlamda, enerji iş birliği, bölgesel istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki lojistik iş birliği, bölgenin ekonomik kalkınmasında ve istikrarında önemli bir etkiye sahiptir. Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu hattı, Asya ile Avrupa arasında stratejik bir ticaret hattı oluşturarak bölgesel entegrasyonu artırmıştır (Oh, Yuldashev & Moon, 2018). Modern İpek Yolu'nun bir parçası olan bu proje, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin artmasını sağlarken, aynı zamanda lojistik maliyetlerin düşürülmesine ve ticaret hacminin genişlemesine katkıda bulunmuştur.

BTK Demiryolu projesi, özellikle Türk Dünyası ülkeleri arasında ekonomik iş birliğini güçlendirmiştir. Bu proje sayesinde, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin küresel ticaret sistemine entegrasyonu hızlanmış ve bölgesel kalkınma desteklenmiştir (Çetinkaya & Demirel, 2024). Ayrıca, bu tür lojistik projeler, bölgedeki ekonomik dengesizlikleri azaltarak daha adil bir kalkınma sürecine olanak tanımıştır (Kadagishvili & Maisuradze, 2022). Türkiye ve Azerbaycan, bölgesel istikrarın sağlanmasında siyasi iş birliğini de ön planda tutmaktadır. İki ülke arasındaki “Bir Millet, İki Devlet” anlayışı, siyasi ve diplomatik ilişkilerin temelini oluşturmuş ve

bölgedeki sorunların çözümünde ortak bir duruş sergilemelerine olanak tanımıştır (Yılmaz, 2010). Özellikle Ermenistan ile olan çatışmalarda, Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek, bölgedeki istikrarın sağlanmasında önemli bir faktör olmuştur.

Bölgesel güvenlik, ekonomik kalkınmanın ve istikrarın temel bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliği, sadece iki ülkenin güvenliğini artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgede barış ve istikrarın tesisine katkı sağlamıştır (Makili-Aliyev & Abbas, 2016). Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ortak askeri tatbikatlar ve güvenlik anlaşmaları, bölgedeki diğer ülkeler için de caydırıcı bir rol oynamıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği, sadece bölgesel değil, küresel düzeyde de önemli etkiler yaratmıştır. Enerji ve lojistik projeleri, küresel ticaret sisteminin işleyişini kolaylaştırmış ve bu sistemde Türkiye ve Azerbaycan'ın rolünü güçlendirmiştir (Seyidova, 2023; Bahmani-Oskooee & Jamilov, 2014). Örneğin, Zengezur Koridoru projesi, Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanımış ve bu da bölgesel kalkınmaya önemli bir katkı sağlamıştır (Aliyev, 2024). Ayrıca, bu iş birliği, Türk Dünyası'ndaki diğer ülkelerin ekonomik kalkınma stratejilerinde de bir model oluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın lojistik, enerji ve güvenlik alanlarındaki başarıları, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkeler tarafından örnek alınmıştır (Çapik & Ünlü-Ören, 2023). Bu durum, bölgesel kalkınmanın daha geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlamış ve Türk Dünyası'nın küresel ticarete daha güçlü bir aktör haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik iş birliği, bölgesel istikrarın sağlanmasında ve kalkınmanın desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Enerji güvenliği, lojistik projeler ve siyasi iş birliği, bölgesel entegrasyonu artırarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemiştir. Bu iş birliği, yalnızca iki ülkenin değil, aynı zamanda bölgedeki diğer ülkelerin de ekonomik potansiyelini artırmış ve küresel ticaret sistemine entegrasyonlarını hızlandırmıştır. Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel istikrarı sağlama konusundaki bu başarısı, Türk Dünyası ve ötesi için bir model teşkil etmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Azerbaycan'a getirilen mallardan alınan vergiler ve Türkiye ile yürütülen ticari ilişkilerin ekonomik etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamıştır. Azerbaycan, jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları sayesinde bölgesel ve küresel ticaret açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, ithalat vergilerinin yapısı, bu vergilerin küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki yükü, Türkiye ile ekonomik iş birliğinin mevcut durumu ve bu iş birliğinin bölgesel ve küresel ekonomik etkileri gibi unsurlar, Azerbaycan ekonomisinin hem potansiyelini hem de karşı karşıya olduğu zorlukları anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Azerbaycan'daki ithalat vergileri, ülkenin mali politikalarının ve ekonomik yapısının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İthalat vergileri, bir yandan devlet gelirlerini artırarak kamu hizmetlerinin finansmanına katkıda bulunurken, diğer yandan ithalatı sınırlandırarak yerli üreticileri koruma amacı taşımaktadır. Ancak bu politikalar, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinde ciddi mali yükler oluşturabilmektedir. Bu işletmeler, ithalat maliyetlerindeki artış nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünü kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, ithalat vergilerinin yeniden yapılandırılması ve daha kapsayıcı bir vergi sistemi oluşturulması, ekonomik büyümeyi desteklemek için kritik bir adım olarak görülmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, iki ülkenin tarihsel ve kültürel bağlarından kaynaklanan güçlü bir dayanışma üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, enerji, ulaştırma, inşaat ve tarım gibi sektörlerde önemli bir büyüme göstermiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projeleri gibi stratejik ortaklıklar, yalnızca iki ülke için değil, bölge ülkeleri için de büyük ekonomik fırsatlar yaratmıştır. Bu projeler, enerji güvenliği ve arz sürekliliği sağlama konularında uluslararası alanda örnek teşkil etmektedir.

Bunun yanı sıra, Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu gibi ulaştırma projeleri, Türkiye ve Azerbaycan arasında lojistik bağları güçlendirmiş ve iki ülke ekonomilerinin entegrasyonunu artırmıştır. Bu tür projeler, sadece ekonomik kazanç sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel istikrarın korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesine de katkıda bulunmuştur.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), Azerbaycan ekonomisinin can damarıdır. Ancak bu işletmeler, yüksek ithalat vergileri ve uluslararası rekabet gibi zorluklarla mücadele etmektedir. Türkiye ile geliştirilen ekonomik iş birliği, KOBİ'lerin uluslararası pazarlara açılmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda yeni ticaret fırsatları yaratmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları ve iki ülke arasındaki ticaret anlaşmaları, KOBİ'lerin iş yapma koşullarını iyileştirmiş ve rekabet güçlerini artırmıştır. Ancak bu iyileşmelerin sürdürülebilir olması için daha fazla destekleyici politika ve teşvik mekanizması geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, yalnızca iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel ekonomik iş birliğine de önemli katkılar sağlamıştır. İki ülke arasında hayata geçirilen enerji ve lojistik projeleri, Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa arasındaki ekonomik bağlantıları güçlendirmiştir. Bu projeler, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda bölgesel istikrarı desteklemiş ve bölge ülkeleri arasında daha güçlü bir iş birliği modeli oluşturmuştur.

Bu araştırma, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki gümrük vergisi uyumlaştırma süreçlerini, tercihli tarife uygulamalarını ve bu düzenlemelerin ekonomik, ticari ve bölgesel entegrasyon açısından taşıdığı önemi derinlemesine incelemiştir. İnceleme sürecinde, her iki ülkenin ikili ticareti hızlandırmak, sınırlar arasındaki bürokratik yükleri azaltmak ve özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) rekabet gücünü artırmak amacıyla yürüttükleri sistematik gümrük reformları ve anlaşmalar değerlendirilmiştir. Araştırma boyunca, yalnızca girişimci ve ticari aktörlerin değil, aynı zamanda hükümetler, gümrük idareleri ve bölgesel kalkınma ajanslarının ürettiği politikaların da detaylıca irdelenmesi, konuya yönelik kapsamlı bir bakış açısı kazandırmıştır. Gümrük vergisinin uyumlaştırılması, bu bağlamda hem makroekonomik çıkarlar hem de mikro ölçekli işletmelerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak şekillendirilen bir süreç olarak ele alınmıştır. Sonuç bölümünde, elde edilen bulguların özeti, varılan temel tespitler ve geleceğe dönük stratejik öneriler akademik bir dille ve metin içi atıf yapılmaksızın sunulacaktır.

Öncelikle, Türkiye-Azerbaycan gümrük uyumlaştırma sürecinin temel motivasyonları ele alınmalıdır. Her iki ülkenin paylaştığı tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlar; dış ticarete karşılıklı bağımlılığı artırarak, gümrük işlemlerinde sadeleştirmeye yönelik olarak birlikte hareket etmeyi zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, ticareti sınırlandıran

tarifelerin uyumlaştırılması çabaları, yalnızca doğrudan ithalat ve ihracat hacmini artırmayı değil, aynı zamanda iki ülke arasında lojistik maliyetlerin azalması ve transit koridorlarının etkinliğinin yükselmesini de hedeflemiştir. Araştırmanın bulguları, uyumlaştırma politikalarının yürürlüğe girmesiyle beraber, işleyen sınır kapılarında işlemlerin daha hızlı sonuçlandığını, gümrük prosedürlerinin dijital sistemler aracılığıyla entegre edildiğini ve taraflar arasında güven temelinin güçlendiğini ortaya koymuştur. Bu sayede, hem özel sektörün planlama yaparken belirsizlik düzeyi azalmış hem de devletler arası kurumsal işbirliği derinleşmiştir.

Türkiye-Azerbaycan ikili ticaretinde tarife indirimleri ve muafiyetlerin kaptığı önem, özellikle stratejik sektörlerle yönelik olarak açıkça gözlemlenmiştir. Tarım ve gıda ürünleri, tekstil, makine teçhizat, otomotiv parçaları ve kimya ürünleri gibi kilit alanlarda sunulan tercihli tarife oranları, ihracatçılar için yeni fırsatlar yaratmış ve maliyetleri düşürmüştür. Bu durum, hem iki ülkenin ekonomileri arasında ticaret kompozisyonunun çeşitlenmesine hem de sanayi altyapısının güçlenmesine imkan tanımıştır. Örneğin, tarım makineleri sektöründe yüzde sıfır tarife uygulanması, hem Türkiye’de üretilen tarım ekipmanlarının Azerbaycan pazarına daha uygun maliyetle girmesini hem de Azerbaycan’daki tarımsal KOBİ’lerin modern ekipmanlara erişimini kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde, tekstil ve konfeksiyon sektöründe gümrüksüz ticaret, her iki ülkede de üretilen ara malların karşılıklı dolaşımını teşvik etmiş; bu ise iki ülke arasındaki üretim zincirlerinin daha entegre bir şekilde çalışmasına katkıda bulunmuştur. Bu entegrasyon, üretim maliyetlerini düşürdüğü gibi, ürün kalitesinin standardizasyonunu ve markalaşma hedeflerini de kapsamlı bir biçimde desteklemiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer önemli tespit, gümrük vergilerinin sadeleştirilmesi ve tarife indirimlerinin yalnızca büyük ölçekli firmaları değil, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ’leri) de olumlu yönde etkilediğidir. KOBİ’lerin, özellikle sınırlı sermaye ve nakit akışı imkanları nedeniyle, yüksek gümrük maliyetleri ve uzun süren gümrük prosedürleri karşısında rekabet güçleri zayıflamaktadır. Türkiye-Azerbaycan arasındaki uyumlaştırma çalışmalarıyla birlikte, KOBİ’ler daha öngörülebilir bir ticaret ortamına kavuşmuştur. Bu süreçte, gümrük işlemlerine ilişkin bürokratik süreçlerin dijitale taşınması ve “tek pencere” sistemlerinin devreye alınması, KOBİ’lerin gümrük masraflarını azaltmış ve tedarik sürelerini kısaltmıştır. Aynı zamanda, bu adımlar, KOBİ’lerin dış pazarlara açılmasını

kolaylaştırarak, özellikle gıda, tekstil ve hafif sanayi alanlarında rekabetçi avantajların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, KOBİ'lerin ihracat kapasiteleri genişlemiş, uluslararası pazarlarda tedarikçi olarak yerlerini sağlamlaştırma konusunda önemli bir ivme kazanılmıştır.

Bunun yanı sıra, gümrük vergisi ve tarife uyumu süreçlerinin bölgesel entegrasyon ve lojistik koridorların güçlendirilmesi açısından kritik olduğu vurgulanmalıdır. Hazar Havzası'nda enerji ve ulaşım hatlarının çoğalmasıyla beraber, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, TANAP ve diğer stratejik altyapı projelerinde gümrük vergisi muafiyetleri ve indirimli tarife oranları büyük önem kazanmıştır. Bu projeler, sadece Türkiye-Azerbaycan ikili ticaretini canlandırmakla kalmamış, aynı zamanda Orta Asya ve Avrupa pazarlarına erişimi kolaylaştıran bir köprü işlevi görmüştür. Gümrük vergilerinin uyumlaştırılması sayesinde, transit taşımacılık süreçlerinde yaşanan gecikmeler asgariye indirgenmiş, lojistik maliyetler düşürülmüş ve taşımacılık sürecinin güvenilirliği artmıştır. Türkiye-Azerbaycan hattında uygulanan gümrük kolaylıkları, bölgesel ekonomik entegrasyonu derinleştirmiş, sınır ötesi ticaretin yanı sıra yatırımcı güvenini de pekiştirmiştir. Böylece, iki ülke arasında kurulan ticaret koridorları, çok uluslu şirketlerin ilgisini çekmiş; enerji, lojistik, finans ve hizmet sektörlerinde yeni iş birliklerinin yolunu açmıştır.

Araştırma, ayrıca Türkiye-Azerbaycan gümrük anlaşmalarının uluslararası ticaret dengeleri üzerindeki etkilerine de ışık tutmuştur. Uyumlulaştırma ve tercihli tarife rejimlerinin oluşturduğu uygun maliyet ortamı, her iki ülkenin küresel pazarlarda rekabet gücünü artırmıştır. Türkiye, Azerbaycan üzerinden Orta Asya'ya, Azerbaycan ise Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına erişim imkânı bulurken, bu iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacmi artmış, dış ticaret dengeleri olumlu yönde şekillenmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'ın elde ettiği döviz gelirleri, Türkiye menşeli mal ve hizmetlere olan talebi desteklemiş, iki ülke para birimleri arasındaki istikrarı güçlendirmiştir. Bu karşılıklı bağımlılık, her iki ülkenin birbirine stratejik ortaklık düzeyinde yaklaşmasını teşvik etmiş, bölgesel iş birliği projelerinin hız kazanmasını sağlamıştır.

Ancak, gümrük vergisi uyumlaştırma süreci, çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. İki ülke arasındaki farklı düzenleyici çerçeveler, bazı sektörlerde uyum sağlanmasını geciktirmiştir. Özellikle teknik standartlar, ürün sertifikasyonu ve sağlık-gıda denetimleri gibi alanlarda, tamamen entegre bir uygulama sağlamak oldukça

zaman almıştır. Ayrıca, her iki ülkede yürürlüğe giren maliye politikalarındaki değişiklikler, tarife oranlarının yeniden düzenlenmesini gerektirmiş ve bazı geçiş dönemlerinde belirsizlik oluşturmuştur. Tarife uyumlaştırması sürecinde, KOBİ'lerin henüz yeterince dijital altyapı ve lojistik bilgi sistemlerine erişimi bulunmadığı için, başlangıçta bu işletmelerin yeni düzenlemelere uyum sağlaması zaman almıştır. Buna ek olarak, sınır kapılarındaki altyapı yetersizlikleri ve personel eksiklikleri, gümrük işlemlerinin öngörülen hızda ilerlemesine engel olmuştur. Bu zorluklar, hem kamu kurumları hem de özel sektör paydaşları tarafından aşılması gereken önemli başlıklar olarak belirlenmiştir.

Geleceğe dönük bakıldığında, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki gümrük vergisi uyumlaştırma çabalarının sürekli bir süreç olduğu ve ilerleyen dönemde dijitalleşme, elektronik veri paylaşımı ve ortak risk yönetim sistemlerinin daha da geliştirilmesinin elzem olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle “tek pencere” uygulamalarının genişletilmesi, gümrük personelinin ve özel sektör temsilcilerinin eğitimlerinin artırılması, altyapı yatırımlarının sürdürülebilir bir şekilde desteklenmesi ve gümrük denetim süreçlerinin iyileştirilmesi, önümüzdeki dönemde öncelikli adımlar arasında yer almalıdır. Yine, her iki ülkenin uluslararası standartları yakından takip ederek, pek çok uluslararası anlaşmaya referans alarak mevzuatını güncellemesi, gümrük prosedürlerindeki karmaşıklığı azaltacak ve ticaret güvenliğini maksimum düzeye çıkaracaktır. Dijital gümrük hizmetleri ve veri paylaşımı, kaçakçılıkla mücadeleyi güçlendirirken şeffaflık ve izlenebilirlik imkânı tanıyacaktır. Bu kapsamda, laboratuvar test sonuçlarının tek kaynaktan paylaşılması, sertifikasyon işlemlerinin hızlandırılması ve elektronik belge doğrulama sistemlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Bunun yanı sıra, Türkiye-Azerbaycan arasında gümrük vergilerinin uyumlaştırılması, bölgesel proje ve platformlarda daha güçlü iş birliği fırsatları yaratmıştır. Hazar Enerji Koridoru, Orta Koridor, Karadeniz Ekonomik İş birliği ve Şanghay İş Birliği Örgütü gibi çok taraflı platformlarda aktif rol alarak, gümrük tarifelerinin ve teknik düzenlemelerin ortaklaştırılması, transit ticaretin maliyetlerini azaltmış, koridorlarda yer alan diğer ülkelerin de dâhil edilmesi için önemli bir referans teşkil etmiştir. Bu tür çok taraflı girişimler, sadece Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticareti değil, aynı zamanda bölge genelindeki ekonomik aktarım süreçlerini de güçlendirmiştir. Dolayısıyla, gümrük vergisi uyumlaştırma sürecinin ötesinde, bölgesel ekonomik entegrasyonun

hızlandırılması için ortak eğitim programları düzenlenmesi, mevzuat uyumlaştırma atölyeleri yapılması ve karşılıklı deneyim paylaşımının artırılması gibi adımlar, önümüzdeki dönemde ele alınması gereken hususlar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma, Türkiye-Azerbaycan arasındaki gümrük vergisi uyumlaştırması süreçlerinin çok boyutlu etkilerini ortaya koymuştur. Uyumlaştırmanın birincil kazanımı olarak, ticaret işlemlerinin hızlanması, maliyetlerin düşürülmesi ve iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin derinleşmesi vurgulanabilir. Gümrük prosedürlerindeki dijital dönüşüm ve tercihli tarife uygulamaları, hem büyük ölçekli firmaların hem de KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmış; dış pazarlara erişim, ihracat potansiyeli ve bölgesel kalkınma dinamikleri güç kazanmıştır. Buna karşılık, bazı lojistik aksaklıklar, regülasyon farklılıkları ve altyapı eksiklikleri gibi sorunlar, uyumlaştırma sürecini kısmen yavaşlatmıştır. Ancak bu engellerin aşılması için belirlenen stratejik öneriler, hem gümrük idarelerinin hem de ilgili bakanlıkların çalışma takvimlerine dâhil edilerek çözüm odaklı bir yaklaşım sergilenmiştir.

Araştırmanın temel önerileri arasında öne çıkan husus, dijital gümrük entegrasyonunun derinleştirilmesi, sınır geçiş noktalarında altyapı yatırımlarının hızlandırılması, birliktelik içinde ortak risk yönetim sistemlerinin kurulması ve KOBİ'lerin dijitalleşme süreçlerinin desteklenmesi olarak sıralanabilir. Ayrıca, iki ülke arasında düzenli olarak gerçekleştirilecek teknik komite toplantıları, gümrük uzmanlarının saha deneyimlerini paylaşması ve güncel mevzuat değişikliklerinin ortak bir platform üzerinden takip edilmesi, sürecin sürdürülebilirliğini sağlayacak önemli unsurlardır. Tüm bu girişimler, sadece ikili ticareti canlandırmakla kalmayacak, aynı zamanda iki ülke halklarının refah düzeyini yükseltecek, bölgesel istikrar ve ekonomik dayanışma ortamını güçlendirecektir.

Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki uzun vadeli hedefin, gümrük vergisi uyumlaştırmasının çok ötesine geçerek, ortak bir ekonomik bölge modeli inşa etmek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir model, sadece iki ülke arasında değil, üçüncü ülkelerle de kolaylaştırılmış ticaret koridorları yaratacak; bölgenin lojistik merkezi haline gelmesini sağlayacak ve küresel ticaret zincirlerinin daha dirençli bir şekilde işlemesine olanak tanıyacaktır. Sonuç olarak, bu araştırma, gümrük vergisi uyumlaştırma sürecinin başarıya ulaşması için önerilen stratejilerin ve alınan tedbirlerin hem akademik hem de uygulayıcı düzeyde yol gösterici bir nitelik taşıdığı sonucuna

varmıştır. Bu çerçevede, her iki tarafın da politikalarını sürekli güncelleyerek, eēitim, altyapı ve dijitalizasyon alanlarına yatırım yapması, bölgedeki ekonomik kalkınmanın ivme kazanmasına önemli katkılar sunacaktır.

Küresel ölçekte ise Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliēi, enerji gvenliēi, lojistik entegrasyon ve ticaret kolaylaştırma gibi konularda önemli bir model sunmaktadır. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının Türkiye zerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılması, sadece ekonomik bir başarı deēil, aynı zamanda stratejik bir kazanç olarak deēerlendirilmektedir. Bu durum, Türkiye ve Azerbaycan'ı küresel ticaret sisteminde daha güçlü bir aktör haline getirmiştir.

Çalışmanın sonuçları, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilerin ve ekonomik iş birliēinin daha da geliştirilmesi gerektiēini göstermektedir. Bunun için şu öneriler ne çıkmaktadır:

- Azerbaycan'da ithalat vergilerinin yeniden düzenlenmesi, özellikle KOBİ'lerin rekabet gücünü artıracak şekilde yapılmalıdır.
- Gümrük süreçlerinin dijitalleşmesi ve bürokrasinin azaltılması, ticaretin kolaylaştırılmasını saēlayacaktır.
- Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının artırılması için yeni teşvik mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- Türk Dünyası lkeleri arasında ekonomik iş birliēini artıracak projelere öncelik verilmelidir.
- Enerji projelerinde sürdürülebilirlik ve evre koruma unsurları daha fazla dikkate alınmalıdır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliēi, sadece iki ülkenin deēil, bölgenin ve küresel ticaret sisteminin geleēini şekillendirecek potansiyele sahiptir. Bu baēlamda, iki ülke arasındaki stratejik ortaklıkların güçlendirilmesi, hem ekonomik kalkınmayı destekleyecek hem de bölgesel istikrarı koruyacaktır. Bu alışma, bu iş birliēinin mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyelini anlamak için önemli bir ereve sunmaktadır

KAYNAKÇA

- Agazade, S. (2015). Testing purchasing power parity hypothesis for Azerbaijan. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 18(3), 48-56.
- Akay, A. B. (2023). Türkiye Azerbaycan ekonomik ilişkileri: İki taraflı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler perspektifi. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(Özel Sayı), 225-237. <https://doi.org/10.30586/pek.1348171>
- Alakbarli, A. (2020). Sayings and legends dealing with camel and camel-breeding in Azerbaijan folklore (In the material of Western Azerbaijan folklore). *Turismo-Estudios e Praticas*.
- Alaskarov, A., & Sandalcılar, A. R. (2023). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklere göre Azerbaycan ile Türkiye arasındaki rekabet gücünün analizi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 450-467. <https://doi.org/10.34086/rteusbe.1403140>
- Alipour, H., Norieva, A., & Rezvani, M. (2009). Trade development trend between the Islamic Republic of Iran and Azerbaijan Republic. *African Journal of Business Management*, 3(10), 591-600.
- Aliyev, K., Humbatova, S., & Gadim-Oglu, N. H. (2023). How oil price changes affect inflation in an oil-exporting country: Evidence from Azerbaijan. *Sustainability*, 15(7).
- Aliyev, S., Babayev, F., & Balajayeva, T. (2023). Economic security of regions: A prerequisite for diversifying the Azerbaijan economy. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 10(5), 827-840.
- Aliyev, Z. B. O. (2024). Zangezur Corridor: A new landscape in the geopolitical conjuncture of the world. *Revista Universidad y Sociedad*, 16(3), 33-38.
- Alizada, T., & Aliyev, S. (2019). Long term economic sustainability in the perspective of Azerbaijan. *37th International Scientific Conference on Economic and Social Development - Socio Economic Problems of Sustainable Development*, 1330-1337.
- Arinç, I., & Elik, S. (2010). Turkmenistan and Azerbaijan in European gas supply security. *Insight Turkey*, 12(3), 169-190.
- Aslanlı, A. (2018). Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 15-27. <https://doi.org/10.18657/yonveek.396170>
- Aslanlı, A., & Kurban, V. (2016). Azerbaycan-Türkiye ilişkileri ve sivil toplum kuruluşları. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 31-43.
- Aslanova, E. A., Bagirova, S. R., & Behbudova, T. G. (2019). The main areas of cooperation between Azerbaijan and the Republic of Dagestan of the Russian Federation. *Voprosy Istorii*, (7), 96-100.
- Aydoğuş, İ., & Akçay, S. (1999). Petrol ve Azerbaycan ekonomisi 1993-1997. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 71-86.
- Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznes Subyektləri Haqqında Qanun, No. 151-IIQ (19 Dekabr 2003).

- Azizov, R. (2019). Dominance improvement of the expansion mechanism of Azerbaijan foreign economic relations. *37th International Scientific Conference on Economic and Social Development - Socio Economic Problems of Sustainable Development*, 261-266.
- Azizov, R. F. (2015). Development of criminal legislation against cybercrimes in the Republic of Azerbaijan. *Vestnik of Saint Petersburg University-Law*, (1), 123-129.
- Bahmani-Oskooee, M., & Jamilov, R. (2014). Export diversification and the S-curve effect in a resource-rich state: Evidence from Azerbaijan. *Economic Change and Restructuring*, 47(2), 135–154.
- Bahmani-Oskooee, M., Huseynov, S., & Jamilov, R. (2014). Is there a J-curve for Azerbaijan? New evidence from industry-level analysis. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 7(1), 83–98.
- Bayramov, V., Breban, D., & Mukhtarov, E. (2019). Economic effects estimation for the Eurasian Economic Union: Application of regional linear regression. *Communist and Post-Communist Studies*, 52(3), 209–225.
- Bond, A. R., & Levine, R. M. (1997). Development of the copper and molybdenum industries and the Armenian economy. *Post-Soviet Geography and Economics*, 38(2), 105-120.
- Calal, M. H., İlham, K. M., & Mardan, T. G. (2023). The role of foreign direct investment inflows on export in Azerbaijan: An ARDL approach. *Economic Journal of Emerging Markets*, 15(2), 160-172.
- Çağlayan, Y. (2023). IX-X. yüzyıllarda Azerbaycan panayır ticaretinin gelişimi. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 107-116. <https://doi.org/10.53718/gttad.1067596>
- Çapık, E., & Ünlü-Ören, H. G. (2023). Analysis of the relationship between service export and economic growth in the framework of South Caucasus countries. *Sosyoekonomi*, 31(55), 233–252.
- Çetinkaya, A. F., & Demirel, N. (2024). Analyzing the impact of the Organization of Turkic States on the foreign trade of member countries. *Cogent Social Sciences*, 10(1).
- Çılgin, C., & Kurt, A. S. (2021). Cluster analysis for foreign trade data: The case of Turkey, Azerbaijan, and Kazakhstan. *Sosyoekonomi*, 29(48), 511-540.
- Danışman, S. A., & Kocabacak, A. (2014). What is the envisioned future of Azerbaijan companies? The case of Chamber of Commerce and Industry. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 17(4), 29-42.
- Dikkaya, M., Doyar, B. V., & Kanbir, O. (2017). The effects of oil prices on Turkey's foreign trade relations to Azerbaijan and Kazakhstan: 1996-2016. *4th RSEP Multidisciplinary International Conferences on Social Issues and Economic Studies*, 54.
- Ersoy, A. Y., Durmuşkaya, S., & İbrahimli, A. (2017). Azerbaycan-Türkiye dış ticaret ilişkilerinin ekonometrik analizi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(2), 181-197. <https://doi.org/10.22139/jobs.313187>

- Gabulov, I. A. (2004). Emerging nuclear security issues for transit countries. *Radiation Safety Problems in the Caspian Region*, 41, 165–168.
- Grigore, G. E., Nicolae, S., & Vladut, O. (2024). A multivariate analysis of the interplay between energy resources, economic growth, and financial stability: Evidence from Azerbaijan. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 18(1), 3185–3211.
- Hasanova, A. (2016). Archaeometallurgical studies of spear heads and arrow heads of the Middle Bronze Age sites of Azerbaijan. *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, 16(1), 221–226.
- Huseyn, R. (2011). The necessity of Azerbaijan's transition from oil-based economy to multi-sectoral economy and agriculture. *Bilig*, (59), 147–166.
- Huseynov, T., Rustamov, A., & Babashov, Z. (2019). Modelling the impact of exchange rate volatility on agriculture sphere: In case of Azerbaijan. *37th International Scientific Conference on Economic and Social Development - Socio Economic Problems of Sustainable Development*, 1063–1072.
- Imamguluyev, R., & Suleymanov, A. (2022). Prospects for the development of transport logistics and a fuzzy logic model of the strategic goals of the logistics system of Azerbaijan. *Intelligent and Fuzzy Systems: Digital Acceleration and the New Normal, INFUS 2022*, 505, 93-100.
- Kadagishvili, L., & Maisuradze, R. (2022). Impact of regional integration on trade and economic cooperation: A key study of Georgia and Azerbaijan. *International Journal of Economic Sciences*, 11(2), 58-79.
- Karabulut, K., & Karabulut, D. E. (2024). Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve Nahcivan. *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*, 1(5), 16-24.
- Kryuchkov, I. (2018). Main areas of collaboration between the Czech Republic and Azerbaijan. *Contemporary Europe-Sovremennaya Evropa*, (5), 60-70.
- Machai, O. (2021). The cities of Arran and Shirvan in the state of Hulaguid. *Epohi*, 29(1), 52–58.
- Majlesara, R., Afshari, R., & Asadi, N. (2014). The influence of export skills on export performance: A case study of export companies in East Azerbaijan. *International Journal of Organizational Leadership*, 3(2), 80-91.
- Makili-Aliyev, K., & Abbas, K. (2016). Pakistan-Azerbaijan economic and defence cooperation. *IPRI Journal*, 16(1), 42-58.
- Mammadov, M. (2019). Evaluation of export directions of Azerbaijan in the world market. *37th International Scientific Conference on Economic and Social Development - Socio Economic Problems of Sustainable Development*, 206-211.
- Mammadova, A. M. G. (2024). Numismatics of Sallarids. *Volgogradskii Gosudarstvennyi Universitet-Vestnik-Seriya 4-Istoriya Regionovedenie Mezhdunarodnye Otnosheniya*, 29(4).
- Mammadyarov, E. (2007). A new way for the Caspian region: Cooperation and integration. *Turkish Policy Quarterly*, 6(3), 39–46.
- Mukhtarov, S., Humbatova, S., & Hajiyeve, N. G. O. (2021). The impact of oil price shocks on national income: Evidence from Azerbaijan. *Energies*, 14(6).

- Muradoğlu, N. (2018). Azərbaycan`ın büyük dostu Atatürk. *BENGI Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2018(1), 57-68.
- Oghlu, F. Y. B. (2022). Economic relations of the Safavid state of Azerbaijan with England at the second half of the 16th century - beginning of the 17th century. *Revista Universidad y Sociedad*, 14(4), 442-446.
- Oglu, G. R. A. (2016). The Baku international fair in customs documents 1922–1929. *Voprosy Istorii*, (4), 134–142.
- Oh, J., Yuldashev, B., & Moon, S. H. (2018). Where is Uzbekistan's trade and where should it be directed? Gravity analyses for being doubly landlocked. *International Area Studies Review*, 21(1), 68–84.
- Oktay, E. G. (2015). European Neighbourhood Policy and Azerbaijan: A critical evaluation. *Bilig*, (75), 75-102.
- Özdemir, L. (2015). 2008 küresel krizi ve seçilmiş Avrasya ekonomilerine etkileri: Azerbaycan ve Kazakistan örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 41-62.
- Pashayev, F. M. (2014). Economic cooperation between Azerbaijan and Italy. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 17(1), 50-54.
- Quliyev, A., Abesadze, N., & Amanova, L. (2019). Statistical aspects of trade relations between Azerbaijan and Georgia. *37th International Scientific Conference on Economic and Social Development - Socio Economic Problems of Sustainable Development*, 51-56.
- Rahbar, N. M. (2024). Historical overview of the Lachin region of Azerbaijan (1930–1992). *Revista Universidad y Sociedad*, 16(4), 195–201.
- Sabiroğlu, I. M., & Bashirli, S. (2012). Input-output analysis in an oil-rich economy: The case of Azerbaijan. *Resources Policy*, 37(1), 73–80.
- Seyidova, S. M. (2023). From the history of the formation of trade and economic relations between Azerbaijan and foreign countries in the 1920s - 1930s. *Voprosy Istorii*, 1(2), 160-171.
- Shakaraliyeva, Z. A. (2023). Analysis on the export potential in Azerbaijan beyond the oil sector. *Revista Universidad y Sociedad*, 15(2), 523-535.
- Suleymanov, N. (2022). Trade and economic relations of the Azerbaijani state of the Safavids with the states of Western Europe in the second half of the 16th century. *Voprosy Istorii*, 11(2), 16–27.
- Yılmaz, R. (2010). Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde son dönem. *Bilge Strateji*, 2(2), 23-41.
- Yusifova, S. (2015). Azerbaijan-Iran relations (1918-1920). *2nd International Conference on Education and Social Sciences (INTCESS)*, 273-277.
- Zamin, M. R. C., & Sadaghiani, J. S. (2010). Identify the potential of technology transfer through international trade between Iran and Azerbaijan. *Portland International Center for Management of Engineering and Technology (PICMET 10)*.